

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ

Zadluženost českých domácností v porovnání s vybranými zeměmi
The indebtedness of Czech households in comparison with selected countries

Student: Bc. Lukáš Trulík

Vedoucí diplomové práce: Ing. Martin Štěpánek, Ph.D.

Ostrava 2015

VŠB - Technická univerzita Ostrava
Ekonomická fakulta
Katedra národohospodářská

Zadání diplomové práce

Student: **Bc. Lukáš Trulík**

Studijní program: N6202 Hospodářská politika a správa

Studijní obor: 6202T027 Národní hospodářství

Téma: Zadluženost českých domácností v porovnání s vybranými zeměmi
Indebtedness of the Czech Households in Comparison with Selected Countries

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
2. Úvěry a jejich úloha v bankovním sektoru
3. Vývoj a struktura zadluženosti v České republice
4. Zhodnocení zadluženosti domácností v České republice a vybraných zemích
5. Závěr

Seznam použité literatury

Seznam zkratk

Prohlášení o využití výsledků diplomové práce

Seznam příloh

Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

JÍLEK, Josef. *Finance v globální ekonomice II: Měnová a kurzová politika*. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 978-80-247-4516-9.

JÍLEK, Josef. *Peníze a měnová politika*. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0769-1.

SMRČKA, L. *Rodinné finance. Ekonomická krize a krach optimismu*. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-199-4.

Formální náležitosti a rozsah diplomové práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

Vedoucí diplomové práce: **Ing. Martin Štěpánek, Ph.D.**

Datum zadání: 21.11.2014

Datum odevzdání: 25.04.2015

Ing. Martin Štěpánek, Ph.D.
vedoucí katedry

prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová
děkanka fakulty

Prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem celou diplomovou práci Zadluženost českých domácností v porovnání s vybranými zeměmi vypracoval samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce Ing. Martina Štěpánka, Ph.D. a uvedl jsem všechny použité podklady a literaturu.“

V Ostravě 24. 4. 2015

Bc. Lukáš Trulík

OBSAH

1. ÚVOD.....	5
2. ÚVĚRY A JEJICH ÚLOHA V BANKOVNÍM SEKTORU	7
2.1. Teoretická východiska.....	7
2.1.1. Teorie spotřební funkce.....	7
2.1.2. Model mezičasové volby	9
2.1.3. Teorie životního cyklu a permanentní důchodu	11
2.2. Bankovní instituce	13
2.2.1. Ekonomická podstata bankovní instituce	13
2.2.2. Právní vymezení bankovní instituce	14
2.2.3. Role bank v tržní ekonomice	15
2.3. Nebankovní instituce	17
2.4. Druhy peněžních úvěrů	19
2.4.1. Úvěr kontokorentní	20
2.4.2. Úvěr eskontní	21
2.4.3. Úvěr hypoteční	22
2.4.4. Úvěr spotřebitelský	25
3. VÝVOJ A STRUKTURA ZADLUŽENOSTI V ČESKÉ REPUBLICCE.....	29
3.1. Vývoj zadluženosti českých domácností a úvěrový zlom	30
3.2. Stav vkladů a půjček domácnostem.....	33
3.3. Struktura zadluženosti dle účelu	35
3.4. Objem a struktura úvěrů poskytnutých nebankovními institucemi.....	41
3.4.1. Struktura úvěrů poskytovaných nebankovními institucemi dle účelu	43
3.5. Makroekonomické příčiny zadluženosti českých domácností	47
3.5.1. Nezaměstnanost	48
3.5.2. Průměrné mzdy	49
3.5.3. Vývoj úrokových sazeb.....	50
3.6. Struktura úvěrů českých domácností dle selhání	53

4. ZHODNOCENÍ A DOPADY ZADLUŽENOSTI V ČESKÉ REPUBICE A	
VYBRANÝCH ZEMÍ	56
4.1. Vývoj zadluženosti domácností v zemích V4	57
4.1.1. Celkový objem úvěrů v zemích V4	59
4.2. Vztah zadluženosti domácností k HDP	60
4.3. Poměr zadlužení na hrubém disponibilním důchodu	63
4.4. Finanční aktiva domácností zemí V4	66
4.5. Zadluženost soukromého sektoru zemí V4	68
4.6. Zadlužení domácností zemí V4 v cizích měnách	69
4.7. Role vlády v procesu oddlužování domácností	71
4.7.1. Světové ekonomiky v procesu oddlužování.....	73
4.7.2. Doporučení hospodářským politikám	77
5. ZÁVĚR.....	81
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	83
SEZNAM ZKRATEK	90

1. ÚVOD

Soukromý sektor a jeho ekonomické chování je velmi důležitým článkem celého národního hospodářství. Závisí od něj agregátní poptávka, stabilita finančního sektoru, chování firemní sféry a mnoho dalšího. Pokud se soukromý sektor a speciálně domácnosti zadlužují, nemusí to nevyhnutně znamenat, že ekonomika nebude prosperovat, právě naopak. Zdravé zadlužování obyvatel může v některých případech dopomoci rozproudění poptávky a nastartovat ekonomiku. Pokud je však zadlužení příliš velké, ekonomiku oslabuje a destabilizuje.

Od počátku milénia dochází celosvětově k prudkému nárůstu úvěrů poskytnutých domácnostem. Nemnoho lidí však ví, že právě předlužení soukromého sektoru vedlo k nedávné celosvětové finanční krizi. Poskytování úvěrů mělo v této době nezodpovědný charakter jak na straně poskytovatelů, tak na straně dlužníků. V posledních letech se problematiku předlužení obyvatelstva upíná čím dál tím větší pozornost ekonomů, médií, organizací či vlád jednotlivých postižených zemí. Téma práce bylo zvoleno na základě jeho aktuálnosti a podstatného vlivu na stabilitu celého národního hospodářství.

Cílem práce je zjistit a analyzovat rozdíly v zadluženosti domácností v České republice, Slovensku, Maďarsku a Polsku, porovnat úroveň tohoto zadlužení a zhodnotit, jestli její výše nepředstavuje hrozbu pro jejich hospodářský a finanční vývoj. Práce má také odpovědět na otázku jakým způsobem hospodářské politiky reagují na předlužení obyvatelstva. Byly zde použity především metody deskripce a komparace.

Diplomová práce je rozdělena celkem do tří stěžejních částí. První teoretická část je zaměřena na teoretická východiska a teoretické základy chování jednotlivců a na faktory které jej ovlivňují. Dále jsou zde charakterizovány role bankovních a nebankovních institucí v ekonomice včetně jejich právního vymezení a druhů peněžních úvěrů, které poskytují.

Druhá část diplomové práce se zabývá především vývojem a strukturou zadluženosti v České republice. Nejprve zde bude popsán dlouhodobý vývoj zadluženosti českých domácností. Poté bude porovnán stav vkladů a úvěrů českých domácností a zjišťováno, zda tyto vklady převyšují objemy úvěrů či nikoliv. Druhá

část zkoumá také strukturu poskytnutých úvěrů dle účelu zadlužování a možné makroekonomické příčiny narůstající zadluženosti. Konec této části je věnován popisu úvěrů poskytnutých domácnostem dle selhání.

Poslední třetí část se věnuje zejména porovnání a zhodnocení zadluženosti domácností zemí Visegrádské skupiny (V4), tedy České republiky, Slovenska, Maďarska a Polska. Tyto státy byly vybrány z důvodu společného historického a ekonomického vývoje, včetně blízké geografické polohy. V třetí části diplomové práce bude popsán vývoj zadluženosti obyvatelstva zemí V4, bude zde také analyzován vztah zadluženosti domácností k hrubému domácímu produktu a poměr zadlužení na disponibilním důchodu. Bude objasněno, do jaké míry jsou domácnosti v jednotlivých zemích zadluženy v cizích měnách a analyzováno, jakým způsobem vlády různých zemí bojují s předlužeností domácností. Na závěr se bude kapitola věnovat doporučením hospodářským politikám, které vyplývají z výsledků předchozí analýzy.

Text práce byl vypracován zejména na základě informací, které byly čerpány z odborné literatury zaměřené na zvolené téma práce. Dále bylo čerpáno z databází jednotlivých centrálních bank, reportů a zpráv Českého statistického úřadu, Evropského statistického úřadu, Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj a dalších organizací. Tato problematika je poměrně novodobou tematikou, tudíž v mnoha textech či pracích autoři naráží na problematiku neexistence statistiky důležitých dat. Tento problém představuje jisté omezení pro vypracování akademických a odborných textů.

2. ÚVĚRY A JEJICH ÚLOHA V BANKOVNÍM SEKTORU

Ideální rozpočtová situace domácností je taková, kdy rodinné příjmy převyšují výdaje, tudíž vzniká přebytek, který lze dále zhodnocovat. Častá je však i situace opačná. Stejně jako je dobré důkladně rozhodovat kam uložit peníze, je dobré také přemýšlet kde a jak finanční prostředky získat z cizích zdrojů. Dobře získaný úvěr může být pro domácnost či firmu velmi výhodný a může vyřešit daný problém, naopak špatně získaný úvěr může dostat domácnost či firmu do velkých problémů. Úvěrové obchody jsou tak do velké míry podstatné nejenom pro domácnosti a firmy, ale jsou také nejdůležitějším a nejvýznamnějším segmentem aktivních obchodů bank či nebankovních společností (Smrčka, 2007).

2.1. Teoretická východiska

Ještě dávno předtím, než se makroekonomie stala samostatným vědním oborem, zkoumalo mnoho ekonomů teorie chování spotřebitele. Ekonomové se jimi snažili vysvětlit spotřební chování jednotlivých domácností v ekonomice v souvislosti s jejich úsporami a spotřebou. Domácnosti a jejich rozhodování o současné či budoucí spotřebě má výrazný vliv na ekonomiku jako celek ať už v krátkém nebo v dlouhém období. V následujícím textu budou stručně charakterizovány základní teoretické přístupy ke spotřební funkci.

2.1.1. Teorie spotřební funkce

Známý britský ekonom John Maynard Keynes, se ve svém díle Obecná teorie zaměstnanosti, úroků a peněz (1936) zmiňuje o spotřební funkci, která se v návaznosti na jeho dílo začala používat. Ve svém díle Keynes také zkoumal přítomnost vztahu spotřeby na disponibilním důchodu.

V teorii spotřební funkce jednotlivec dělí svůj důchod mezi spotřebu a úspory. Pokud je důchod člověka zvýší, v návaznosti na zvýšení se zvýší i spotřeba

v menším rozměru. Sklon ke spotřebě lze chápat jako podíl spotřeby na disponibilním důchodu. Spotřební funkci lze vyjádřit jako rovnici:

$$C = C_A + c \times Y_d,$$

kde C_A je autonomní složkou spotřeby (nemění se), která je závislá na důchodu, $c \times Y_d$ je součást spotřeby, která se mění s výši důchodu.

Tento vztah, který je popsán sklonem ke spotřebě, zároveň je nutno odlišovat průměrný a mezní sklon ke spotřebě. Mezní sklon ke spotřebě lze vyjádřit jako zvýšení spotřeby jednotlivce, která je vyvolaná zvýšením disponibilního důchodu o jednu jednotku. Průměrný sklon ke spotřebě lze vyjádřit podílem spotřeby na disponibilním důchodu:

$$a = C / Y_d$$

$$c = \Delta C / \Delta Y_d,$$

kde a popisuje průměrný sklon ke spotřebě, c popisuje mezní sklon ke spotřebě, kde platí $0 < c < 1$.

Teorie spotřební funkce není vysvětlena jenom jako funkce spotřeby individuální, ale také jako agregátní spotřební funkce. Keynesiánci tvrdili, že následkem nárůstu národního důchodu může být pokles podílu spotřeby na národním důchodu. Tato představa však byla obměněna zjištěním ekonoma Simona Kuznetsa, že i když se v USA v letech 1869 až 1958 zvýšil reálný důchod, podíl spotřeby na národním důchodu se téměř nezměnil. Teorie byla tedy vyvrácena a bylo potřebné najít za ni vhodnou náhradu se solidnějšími makroekonomickými stavebními pilíři. V dnešní době používáme tři modely vysvětlení dlouhodobé spotřební funkce. Jsou to zejména model mezičasové volby, hypotéza životního cyklu a hypotéza permanentního důchodu (Holman, 2004).

2.1.2. Model mezičasové volby

Základy této teorie byly položeny americkým ekonomem Irwingem Fisherem po roce 1930. Teorie obecně umožňuje ilustrovat rozhodování domácností či jednotlivců mezi budoucí a momentální spotřebou. Dle Fishera se lidé vzdávají současné spotřeby na úkor spotřeby budoucí na základě výše úroků a na subjektivních preferencích. Lidé bývají často ve spotřebě netrpěliví, tudíž upřednostňují přítomné statky před budoucími. Každý jednatel disponuje svou individuální časovou preferencí, přičemž tato preference jednotlivci sděluje, o kolik pozitivněji hodnotí současné statky než statky budoucí (Holman, 2004).

Nedočkavost lidí dávající přednost přítomné spotřebě před budoucí spotřebou, je dána užitek ze současné spotřeby. Lidé preferují vlastnění statků v současnosti z důvodu možnosti čerpat užitek ze současného vlastnictví statku již teď. Cena za kterou se lidé vzdávají současné spotřeby před tou budoucí je úrok. Dále závisí lidská nedočkavost také na osobních charakterech jednotlivců nebo na osobních preferencích. Mezi hlavní ovlivňující rysy lze zařadit například zvyk, očekávání, obezřetnost, sebeovládání atd (Fisher, 1930).

Dle Fisherovy teorie spotřeby mohou domácnosti rozdělit svůj příjem na dva díly a to na spotřebu a na úspory. Domácnosti se rozhodují, kolik spotřebují nyní a kolik uspoří pro budoucí spotřebu. Zároveň počítají, jaké příjmy mohou očekávat v budoucnu a jak budou moci upravit velikost a složení jejich spotřeby. Základní otázka, kterou si domácnosti často pokládají je na první pohled velice jednoduchá, a to jak lze zvýšit kvalitu a velikost spotřeby. Tyto ekonomické subjekty přemýšlí, kterou část spotřeby například použít na nákup denních potřeb nebo jakou na pořízení zboží dlouhodobého charakteru či luxusních statků a služeb? Podle Fishera je to dáno především samotným příjmem domácností. To znamená, že příjem limituje to, jak velká bude spotřeba dané domácnosti (ohraničení spotřeby).

Fisher dále uvádí, že život domácností lze rozdělit do dvou období. Charakteristickým rysem prvního období je to, že domácnosti vstupují do ekonomického života, když se jejich příjem zvyšuje. Zároveň dochází k růstu nákladů, které jsou spojovány se zabezpečením životního standartu jako například koupě automobilu, nových spotřebičů či založení nové rodiny. V prvním období se tedy příjmy domácnosti postupně zvyšují. Druhým obdobím lze rozumět období

odchodu do penze. Domácnosti mají v prvním období spotřebu C_1 a důchod Y_1 . V období druhém mají spotřebu C_2 a důchod Y_2 . V prvním i druhém období se předpokládá vliv inflace. Jestli existuje rozdíl mezi příjmem a spotřebou, bude docházet k čerpání úspor nebo jejich tvorbě. V každém z období může být spotřeba větší nebo menší v porovnání s příjmem. Z hlediska dlouhodobého ale spotřeba větší jako disponibilní příjem za obě období být nemůže. Z toho vyplývá, že:

$$S = Y_1 - C_1$$

V druhém období je spotřeba rovná naakumulovaným úsporám včetně úroků z úspor a příjmu v období druhém, kde r je úroková míra:

$$C_2 = (1 - r) S + Y_2$$

Akumulace úspor se v období druhém nepředpokládá. V prvním období je možné pozorovat výskyt jak úspor tak i půjček. Pokud je v prvním období spotřeba nižší v porovnání s příjmem, rozdílem jsou úspory ($S > 0$). Pokud je tomu naopak, domácnost žije na úkor půjček ($S < 0$). Zjednodušeně lze předpokládat, že úroky z úspor a úvěrů se vyrovnají. Pokud jsou splněny tyto podmínky, je rozpočtové ohraničení domácností následující:

$$C_2 = (1 + r) (Y_1 - C_1) + Y_2$$

Po úpravě, díky které se na levou stranu přesunou proměnné spotřeby a na stranu pravou proměnné příjmu a následně dojde vydělení obou stran $(1+r)$ dostaneme:

$$C_1 + C_2/(1+r) = Y_1 + Y_2/(1+r)$$

Z rovnice vyplývá, že spotřeba domácnosti v prvním a druhém období se bude rovnat příjmu v prvním a druhém období, tento jev Fisher pojmenoval jako

rozpočtové ohraničení. Pokud úroková míra r je větší než nula, budoucí spotřeba a příjem se bude úročit faktorem $(1+r)$. Úročení však nemusí být důkazem, že si domácnosti zvyšuje díky úrokům svůj příjem na úkor úspor (Baránik, Habánik, 2002).

Úroky získávají domácnosti jako obvyklý příjem, díky kterému mohou zvýšit svou potřebu. Současná spotřeba je hodnocena vyšším užitek, tím pádem si domácnosti budoucího příjmu cení méně než příjmu současného. Obdobně je to v případě spotřeby, jelikož budoucí spotřeba se platí i z úspor, které byly získány z úroků. Proto budoucí spotřeba stojí méně v porovnání se současnou. Užitek ze vztahu $(1+r)$ je cenou spotřeby období druhého a je měřen spotřebou období prvního (Baránik, Habánik, 2002).

Závěr Fisherovy teorie se liší od keynesiánské spotřební funkce hned v několika ohledech. Keynes si myslel, že spotřeba je přímo úměrná velikosti současného důchodu a jeho spotřební funkce ilustruje pouze zjednodušený vztah mezi přítomnou spotřebou a přítomným příjmem. Fisherův model ukazuje, že současná spotřeba není ovlivněna pouze současným důchodem, ale také očekávaným důchodem budoucím a úrokovou mírou (Holman, 2004).

2.1.3. Teorie životního cyklu a permanentní důchodu

Teorie životního cyklu a permanentního důchodu jsou v dnešní době nejrozšířenějšími teoriemi spotřeby a v mnoha ohledech jsou si velice podobné.

Hypotézu životního cyklu v padesátých letech dvacátého století rozpracovali ekonomové Franco Modigliani, Richard Brumberg a Albert Ando v reakci na keynesiánskou teorii spotřeby. Obdobně jako model mezičasové volby Irvinga Fishera vychází i tato teorie z toho, že jednotlivec při rozhodování o své spotřebě nebere v úvahu jenom důchod přítomný, ale také i očekávaný budoucí. Navíc ale zahrnuje výrok, že jednotlivci chtějí mít v průběhu svého života rovnoměrnou spotřebu (Holman, 2004).

Hypotéza životního cyklu předpokládá, že jednotlivci mají snahu plánovat své úspory a spotřebu na dlouhé období a tak je alokují nejlíp, jak to dovedou po dobu celého svého života. Lidé tak tedy spoří na zabezpečení své spotřeby ve stáří, kdy už jejich příjem nemusí jejich potřeby pokrývat. Je možné se domnívat, že jednotlivec

preferuje v každém období života přibližně stejný objem spotřeby. Ta může v dobách hojnosti poklesnout avšak tento pokles vykompenzuje její nárůst v době střídaní. Pokud je tedy celoživotní spotřeba rovna celoživotnímu důchodu a je konstantní, bude platit, že v každém roce svého pracovního života jednotlivec spotřebuje přesnou část svého důchodu rovnou poměru délky pracovního života a celkové délky života. V rámci této teorie tedy bude platit, že úspory během pracovního života, přesněji jejich míra, bude rovna podílu života, který jednotlivec stráví v penzi. Samozřejmě na tomto místě je potřeba brát v úvahu také skutečnost, že mnoho jedinců má během pracovního života snahu odkázat co nejvíc nahromaděných aktiv svým potomkům. Další skutečností je, že jednotlivci mají hned po narození k dispozici určité bohatství, které nastřádali jejich předci. Lidé rovněž neznají délku svého života a ani nedokážou predikovat, jaký bude jejich celoživotní důchod. Tomuto problému se věnuje teorie permanentního důchodu (Liška a kol., 2002).

Teorie permanentního důchodu se připisuje americkému ekonomovi Miltonu Friedmanovi, který v roce 1957 ve svém díle tuto hypotézu popsal. Podle této teorie jednotlivec mění svou spotřebu jen na základě změny důchodu, který lze považovat za stálý. Permanentní teorie důchodu je vystavěna na základě myšlenky, že spotřební výdaje jednotlivce se řídí průměrným, neboli permanentním důchodem. Ten je definován jako konstantní velikost spotřeby, kterou může jednotlivec při dnešní úrovni vydělaného důchodu nyní i v budoucnu a při úrovni svého bohatství udržet do konce svého života. Na tomto místě je velmi důležité odhadnout výši svého permanentního důchodu. Jednotlivec umí určit úroveň své spotřeby a také má poznatky o tom, jaký je jeho důchod. Velmi složité je však v případě vzrůstu důchodu rozhodnutí o tom, zda je tato situace trvalá či nikoliv, neboť neexistuje jistota o trvalosti této změny. Dostane-li například osoba prémii ke mzdě, uvědomuje si, že toto zvýšení nemá trvalý charakter. Pokud však o určitou částku vzroste její osobní ohodnocení v zaměstnání, nemůže vědět, nakolik se tento stav může v průběhu času měnit nebo nakolik zůstane stejný. Tento rozdíl však hraje v teorii podstatnou roli, protože vychází z předpokladu, že přechodný důchod nemá žádný významný vliv na spotřebu.

Teorie permanentního důchodu a životního cyklu jsou založeny na totožném názoru, že spotřeba má určitým způsobem vztah k dlouhodobému důchodu. Teorie životního cyklu se na rozdíl od teorie permanentního důchodu větší měrou soustředí

na podněty spoření a zároveň disponuje přesvědčivými důvody pro zainteresování důchodu společně s bohatstvím do spotřební funkce. Naopak teorie permanentního důchodu se snaží odpovědět na otázku, jakou metodou jedinci utvářejí svá očekávání o budoucím důchodu (Liška a kol., 2002).

2.2. Bankovní instituce

Na první pohled se bankovní instituce, jejich činnosti a fungování ve finančním systému mohou každému jevit jako známé a proto není překvapením, že mnoho lidí považuje jejich popis a vymezení za zbytečné. V následující kapitole však bude zdůvodněno, proč je přesné vymezení bank velmi důležité a v mnoha ohledech i nesnadné. Pro vymezování bank se používají dva rozličné přístupy. Základním pilířem prvního je ekonomická podstata bank, druhý vyplývá z právního vymezení. Je sice pravdou, že legislativní vymezení banky musí vycházet z její ekonomické podstaty, avšak v mnoha případech tyto dva vymezení nejsou zcela shodné. To zjednodušeně znamená, že i instituce, které se vyznačují všemi ekonomickými znaky banky, nemusí být z právního hlediska skutečnými bankami (Revenda a kol., 2012).

2.2.1. Ekonomická podstata bankovní instituce

Základní aspekt k přesnému vymezení banky se váže k její ekonomické podstatě, tedy přesněji k funkcím, které má banka naplňovat. Na tomto místě je vhodné podotknout, že v dalším textu bude bankou myšlena univerzální bankovní instituce s možností plnit každou bankovní činnost. V praxi se totiž často setkáme i s bankami specializovanými pouze na některé typy klientů či obchodů, nebo naopak s těmi, které nemusí provádět některé specifické operace a tím pádem jsou jejich činnosti značně odlišné. Banka tedy plní určité ekonomické funkce, na které je potřebné podívat se z dvou hledisek. Jedním je hledisko národohospodářské, tím druhým hledisko podnikohospodářské. V národohospodářském měřítku lze v nejširším slova smyslu považovat za primární funkci banky zprostředkování pohybu peněžního kapitálu mezi různými ekonomickými subjekty. Dvořák (2005, s. 30) tvrdí,

že „takto pojatou základní funkci bank můžeme dále desagregovat a vymezit čtyři dílčí funkce:

- finanční zprostředkování v užším pojetí, to znamená získávání volného kapitálu od věřitelů a jeho poskytování dlužníkům,
- emise bezhotovostních peněz,
- zprostředkování platebního a zúčtovacího styku,
- zprostředkování finančního investování na peněžním a kapitálovém trhu.“

Z mikroekonomického aspektu je důležité poznamenat, že značný podíl cizích zdrojů banky je úzce propojen s přijímáním vkladů od klientů s omezenými informacemi o zdraví banky. Z důvodu nedokonalé informovanosti tak mohou mít případné problémy bankovní instituce prostřednictvím vysokého počtu vkladatelů závažné sociální, ekonomické i politické dopady. Dobré fungování banky tak není jenom záležitostí jejich investorů, ale také všech klientů. Z tohoto důvodu je důležité vytvářet systémové podmínky tak, aby mohl být vyvíjen tlak na stabilitu bankovních institucí.

Z hlediska makroekonomického mají banky důležité postavení zejména v tom, že rozhodují o alokaci významné části kapitálu v ekonomice. Jejich zdravé fungování je tedy nezbytnou podmínkou makroekonomické stability a prosperity celé ekonomiky. I přes zmíněné odlišnosti však nadále platí, že cíl každé banky je stejný, jako u kteréhokoliv jiného podniku, ať už je definován jako maximalizace zisku nebo maximalizace její tržní ceny (Dvořák, 2005).

2.2.2. Právní vymezení bankovní instituce

Právní vymezení bank upravují příslušné legislativní normy. Příslušné normy musí buď banku jednoznačně definovat nebo musí jednoznačným způsobem stanovit, zda instituce je či není bankou. Je tedy jednoznačné, že právní vymezení se nezakládá pouze na vymezení funkcí bank, nýbrž definuje spíše jisté znaky, jejichž splnění je nezbytný k tomu, aby daná instituce byla bankou.

Z hlediska právního je zcela nezbytné jednoznačné vymezení banky, jelikož v dnešních moderně založených ekonomických systémech se na fungování bank vztahuje v mnoha směrech režim odlišný od podniků v jiných oblastech. Odlišný režim bankám dává jisté výhody, na druhou stranu pro banky stanovuje přísnější podmínky. Existuje také možnost, že ne zcela jednoznačné právní vymezení bankovní instituce by mohlo vyústit k jeho zneužití. To znamená, že může docházet k využívání výhod při obcházení zpřísněných pravidel a povinností (Kalabis,2012).

2.2.3. Role bank v tržní ekonomice

Historie bankovníctví je velice dlouhá. Počátky bankovníctví jsou spojovány s jedním z nejdokonalejších vynálezů lidstva a to s penězi. Díky tomuto vynálezu došlo k nahrazení naturální směny směnou peněžní. To vedlo k možnosti oddělit úspory od investic a tím vznikl prostor pro nový typ podnikání a to bankovníctví. Vznikly také nové instituce - banky, které byly jeho nositeli. Banky jako takové vznikaly jako zprostředkovatelé nebo prostředníci mezi subjekty (věřitelé), které vytvářely úspory neboli volný kapitál na straně jedné, na druhé straně subjekty (dlužníky), které potřebovaly ať už to svůj vlastní kapitál nebo cizí zdroje. Celý proces, v němž dochází přes prostředníky k přesouvání kapitálu od věřitele k dlužníkovi, se označuje jako finanční zprostředkování, které provádějí finanční zprostředkovatelé. Mezi finanční zprostředkovatelé hrají hlavní úlohu banky, dále to mohou být pojišťovny, fondy nebo úvěrové družstva.

V případě, kdy jdou prostředky od věřitele přímo k dlužníkovi, jinak řečeno věřitel má přímý vztah ať už úvěrový nebo majetkový k dlužníkovi, jde o financování přímé. Přímé financování je většinou založeno na majetkových nebo dlužnických cenných papírech, tyto cenné papíry emituje ten, kdo potřebuje získat kapitál či naopak nakupují ty subjekty, kteří svůj kapitál chtějí umístit. Rozdíl mezi finančním zprostředkováním a přímým financováním tedy spočívá v existenci nebo naopak neexistenci prostředníka mezi věřitelem a konečným dlužníkem.

Ze strany věřitele to znamená, že má u nepřímého financování přímý vztah k finančnímu zprostředkovateli, ten poskytuje přijaté prostředky dalším dlužníkům.

Díky finančnímu zprostředkovateli má tedy věřitel investovaný kapitál a zároveň i riziko diverzifikované do nástrojů jednotlivých dlužníků. Při financování přímém se vyskytuje vztah pouze k jednomu dlužníku. Z toho vyplývá, že v tomto příkladu je věřitelovo riziko nediverzifikované.

Banky v dnešní době představují jednoho z nejdůležitějších finančních zprostředkovatelů. Hrají zároveň velmi podstatnou roli při financování přímém. Na jedné straně banky často zabezpečují firmy, ty chtějí kapitál získat přímo na trhu, emitovat akcie a dluhopisy, na straně druhé banky zabezpečují klienty, kteří poptávají investici svého kapitálu do těchto nástrojů. Banky také zprostředkovávají nákup těchto instrumentů a další činnosti spojené s nimi jako například inkaso úroků či dividend atd. Ve všech zmíněných případech banka provádí tyto operace na účtech svých klientů.

Mezi bankami a ostatními finančními zprostředkovateli na jedné straně a finančními trhy na druhé straně, z určitého hlediska zde můžeme sledovat konkurenční vztah, jelikož ostatní finanční zprostředkovatelé vystupují na trhu jako jiná alternativa pro přesouvání volného kapitálu od věřitele k dlužníkovi. Jak banky tak i ostatní finanční zprostředkovatelé jsou významnými subjekty na finančním trhu. To ale nemusí znamenat, že zvětšující se význam přesunu kapitálu od věřitele k dlužníkovi rovnou skrze finanční trh automaticky představuje snížení významu bank, může pouze dojít ke změně jejich role, zajisté to však může mít dopady na všechny účastníky trhu.

Dvořák (2005, s. 28) také tvrdí, že „podíl přímého a nepřímého financování a s tím spojená role bank je v různých zemích různá, mění se i v čase. Tento podíl je determinován řadou faktorů, kdy základní lze považovat:

- tradice v investičním chování firem a domácností,
- rozdíly mezi výnosností a rizikem z depozit a investičních instrumentů na finančním trhu,
- šíře, kvalita a dostupnost produktů nabízených bankami a na finančním trhu,
- transakční náklady obou forem financování,
- míra a způsob regulace bank a finančním trhu.“

Tyto výše zmíněné faktory stanovují výhodnost poskytnutí volného kapitálu pro věřitele a jeho nabývání pro dlužníky, která se poté projeví v jejich poptávce v dílčích formách poskytnutí a získání kapitálu. Pro anglosaskou oblast je tradičně typický vysoký podíl přímého financování, naopak v kontinentální Evropě je vysoký podíl bankovního zprostředkování. V posledních dekádách je vývoj charakterizován procesem poklesu zprostředkování, to lze chápat jako přechod k přímému financování od toho nepřímého. Jinak řečeno, dochází k poklesu podílu kapitálu, který je přerozdělován přes finanční zprostředkovatele pro užitek investování přímého na finančních trzích.

Důvody tohoto vývoje můžeme nalézt právě ve změnách již zmíněných faktorů vymezujících podíl nepřímého a přímého financování. Z tohoto pohledu je nutné poznamenat, že proces poklesu zprostředkování není jednostranný ani přímočarý, i když je nesnadné z tohoto hlediska predikovat budoucí vývoj. Právě proto, že podíl přímého a nepřímého financování se v závislosti na měnících se faktorech mění a tedy není jednoznačné, že by byla v budoucnosti jedna forma financování upřednostňována před tou druhou. Naopak právě díky jejich odlišnosti mají v moderním finančním systému obě nenahraditelné místo. Budoucnost role jednotlivých bank mezi finančními zprostředkovateli je velmi těžko předvídatelné. Bankám i ostatním finančním zprostředkovatelům v současnosti roste čím dál tím silnější konkurence ze strany nefinančních institucí, právě tyhle instituce provádějí celou řadu operací, které byly typické pro banky nebo jiné finanční instituce (Dvořák, 2005).

2.3. Nebankovní instituce

V nebankovní finančním sektoru působí finanční instituce, které mají ve svém předmětu podnikání především obchodování s penězi. Tyto finanční instituce však nejsou bankami, jelikož nedisponují bankovní licencí. Tu může udělit pouze Česká národní banka (dále jen ČNB), to znamená, že tyto finanční instituce nemohou používat ochranný název banka, tudíž nemají nad sebou bankovní dohled a bankovními pravidly se neřídí. Dohled na jejich působení vykonává pouze Česká

obchodní inspekce (dále jen ČOI). Nebankovní instituce se zároveň soustřeďují na úvěry spotřebitelské, na rozdíl od bankovních institucí nemohou přijímat vklady.

Nebankovní instituce mohou nabízet podobné produkty jako bankovní instituce. Nebankovní instituce nemají na rozdíl od bank tolik informací o svých klientech. Pokud totiž má ekonomický subjekt v bance založen osobní účet, má o něm logicky důležité informace jako přehled o příjmech a výdajích, na rozdíl od úvěrových společností. Nebankovní půjčky jsou velmi snadno přístupné a při žádosti o úvěr příjmy klienta neprozkoumávají, aby ověřili klientovu úvěrovou historii, do úvěrových registrů také nenahlíží. Nebankovní instituce na rozdíl od bank poptávají mnohem vyšší úroky, vzhledem k vyššímu riziku nesplácení úvěru či nižší bonitě klienta (Janda, 2013).

Sektor nebankovních společností prožívá velký rozmach. V současné době se vyskytuje velké množství zprostředkovatelů poskytujících půjčky s odlišnou vlastnickou strukturou, odlišnou mírou poskytování informací týkajících se kapitálového zajištění či původu finančních prostředků. U bankovních institucí, které poskytují půjčky v nominální hodnotě dvacet tisíc a více vede k tomu, že pokud potřebuje domácnost naléhavě menší obnos finančních prostředků, bude odkázána na nebankovní instituce poskytující drobné úvěry. Tyto instituce si mohou dovolit dražší půjčky než bankovní instituce a to z důvodu nižší bonity klientů nebo vyšší rizikovosti nesplácení úvěru.

Vyšší cena úvěru nebankovních institucí je zapříčiněná také náklady na zajištění výběru splátek zástupci věřitele v bydlišti dlužníka osobně. Krátkodobost poskytovaných úvěrů také zvyšují dodatečné náklady, které jsou promítány do cen úvěrů či půjček. Je nutno vzít v potaz, že administrativní náklady spojené s poskytnutím krátkodobého úvěru či půjčky jsou srovnatelné s administrativními náklady na půjčky s dobou splatnosti několika let. V mnoha případech s sebou půjčky u nebankovních institucí nesou některá rizika spojována s ručením za poskytnuté finanční prostředky nebo se způsobem a cenou vymáhání sankcí v situaci nesplácení úvěru. Z dlužníkovy pohledu je nezbytné aby byl obeznámen s podmínkami zajištění pohledávek. Občas lze v obchodních podmínkách nebankovních subjektů nalézt nařízení o oprávnění věřitele v budoucnu žádat zajištění pohledávek, právem zástavním nebo skrze přímého vykonatelného zápisu,

který je sepsán soudním exekutorem nebo notářem. Jde především o rozhodčí doložku (Peterková, Jiránek, 2005).

Rozhodčí doložka znamená situaci, kdy dlužník svým podpisem dává souhlas, že v situaci vzniku problému bude tento řešit předem určený rozhodce. Tato doložka může výrazným způsobem zhoršit dlužníkovu postavení, jelikož většina klientů žádající o úvěr jsou lidé bez vzdělání v oblasti práva a ve většině případů nemají volné finanční prostředky na kvalitní právní zastoupení v soudních sporech. U rozhodců, jimž je nebankovními institucemi obstarávají poměrně stálý a objemný počet zakázek, se můžou nabízet otázky o jejich pochybnosti a podjatosti.

Nebankovní splátkové společnosti poskytující úvěry na zboží nejsou na trhu až tak rozšířené. Problémem není přímo nákup určitého zboží, ale následující praxe těchto společností. Praxe je taková, že po řádném splacení úvěru na zboží je zákazníkovi následně poskytnuta kreditní karta. Podmínky včetně roční procentní sazby nákladů u tohoto typu úvěru nejsou tak výhodné než předchozí spotřebitelský úvěr.

Informace o podmínkách úvěru jsou většinou k dispozici online na webových stránkách jednotlivých společností, ale jde pouze o obecné informace. Společnosti poskytující tento typ úvěru se zaměřují na skupiny obyvatelstva s nižším příjmem, které nedosáhli na bankovní úvěr. Úvěry těchto společností, které nejsou řádně spláceny odkupují firmy, které se specializují na jejich vymáhání. Většinou jde také o ty samé firmy, které nedobytné pohledávky nebankovních institucí vymáhají. K exekuci či prohlášení konkurzu na zákazníka v těchto situacích nedochází, pohledávky jsou vymáhány mimosoudní cestou. Tento postup vymáhání pohledávek může být pro domácnosti v porovnání se soudním exekučním řízením ještě razantnější (Peterková, Jiránek, 2008).

2.4. Druhy peněžních úvěrů

Podstatnou část aktiv u univerzálních bankovních institucí představují obvykle jejich úvěrové produkty. Z tohoto pohledu jsou pro banky tyto úvěrové produkty zásadní, jelikož hrají velkou roli v celkových výnosech bank, na druhou stranu význam úvěrů je velmi zásadní z hlediska rizika pro banky. Za úvěrové produkty

bank lze považovat ty produkty, které klientům mohou umožnit jistým způsobem jejich financování včetně produktů s tím související. Z pohledu banky se jedná hlavně o poskytnutí klientům své finanční prostředky v podobě různých úvěrů. Banky mohou poskytovat i takové formy úvěru, kde banka může, garantovat závaznou formou poskytnutí finančních prostředků, pouze v případě splnění určitých okolností (Dvořák,2005).

2.4.1. Úvěr kontokorentní

V současné době ve vyspělých tržních ekonomikách patří mezi nejvýznamnější krátkodobé bankovní úvěry kontokorentní úvěr. Kontokorentní úvěr je poskytnut na kontokorentním či běžném účtu takovým způsobem, že to co zůstane klientovi na účtu, čili jeho peněžní zůstatek účtu, může přecházet do debetu. Majitel účtu může automaticky čerpat finanční prostředky ze svého účtu, i v případě kdy na svém účtu nemá dostatek finančních prostředků pro své potřeby. Z charakteru kontokorentního úvěru plyne, že dochází k časté změně jeho stav. Maximální limit pro čerpání úvěru je dán předem domluveným úvěrovým rámcem, ten určí maximálně přípustnou hranici debetu na kontokorentním účtu. Banky většinou povolují i jistou možnost krátkodobého překročení úvěrového rámce, to ale bývá spojeno se sankčními úrokovými náklady (Plíva a kol.,2009).

Splatnost tohoto úvěru je v podstatě krátkodobá. To plyne z účelu využití úvěru a zároveň i doby, po kterou je smlouva uzavírána, což je obvykle jeden rok. Kontokorentní úvěr může mít i středně až dlouhodobý charakter, vzhledem k tomu, že banky mohou se spolehlivými klienty úvěry každý rok prodlužovat. Zajištění úvěru se odvíjí od výše poskytnutého úvěru a bonity klienta. Jestli banka požaduje zajištění úvěru, využívá k tomu v podstatě všechny formy zajištění. Banky poskytují kontokorentní úvěr na základě smluv uzavřených s klienty. Právní rámec smlouvy upravuje obchodní zákoník, obecné podmínky banky pro poskytování úvěrů jsou součástí smluv. Mezi hlavní náležitosti smlouvy lze zařadit:

- podmínky úvěrového rámce (např. při jeho překročení),
- splatnost daného úvěru,

- způsob a výše určení úrokové sazby z úvěru,
- způsob zajištění.

Souhrnná cena kontokorentního úvěru se neskládá jen z úroků samotných, ale také z dalších položek souvisejících s vedením účtu a prováděním plateb. Celkové náklady na úvěr lze zahrnout v různých kombinacích několika položek. Jednou z nich jsou úroky ze skutečně čerpaného úvěru odvozené z debetního zůstatku na kontokorentním účtu. Další, úvěrová provize, pokrývá bance náklady, které jí vznikají z uchovávání úvěrového rámce. Na tomto místě také nelze opomenout provizi za překročení úvěrového rámce, kterou banka účtuje v případě překročení úvěrového rámce ze strany klienta. Její výše závisí na délce a výši překročení. Poslední položkou tvoří obrátová provize, která pokrývá náklady vedení kontokorentního účtu. Stanovena bývá v různé výši od poplatků za některé úkony banky až po paušální částku, která je vypočítávána jako procento z obrátu účtu. Banky však v praxi raději zahrnují náklady na vedení tohoto úvěru do roční úrokové sazby, tato sazba se pohybuje mezi deseti až dvaceti pěti procenty, ale v průběhu času se může měnit. Všechny výše zmíněné položky banky přímo či nepřímo zohledňují v jediné sazbě a tou je netto sazba.

Mezi klientské výhody tohoto úvěru patří možnost pohotově a dle své momentální potřeby úvěr čerpat. Na druhé straně se jedná o relativně drahý typ úvěrů. V případě nečerpání předpokládané výše úvěru má s úvěrem banka spojený i vyšší nárok na řízení likvidity, což se může jevit pro banku jako nevýhoda. Výhodou pro banky jsou zajiště také vysoké úrokové sazby (Dvořák, 2005).

2.4.2. Úvěr eskontní

Jedním s klasických směnečných úvěrů, který však má v současnosti relativně malý význam, je úvěr eskontní. Tento úvěr banka poskytuje pomocí odkupu směnky před její splatností. Zároveň si sráží diskont (úrok) za dobu od eskontu do dne splatnosti směnky. Eskontované směnky jsou ponechány v portfoliu banky a v době jejich splatnosti jsou předloženy emitentovi k proplacení. Banka také může analogicky tyto směnky reeskontovat na jiné ekonomické subjekty. Pokud banka

eskontuje směnku, poskytuje klientovi eskontní úvěr, jehož výše je určena směnečnou částkou a doba splatnosti splatností směnky. Jelikož banky většinou eskontují směnky se splatností do jednoho roku, mluvíme tedy o úvěru krátkodobém. V den splatnosti je tedy úvěr splacen emitentem směnky a právě v tom je tento typ úvěru specifický, nesplácí ho příjemce (remitent), ale třetí osoba (emitent).

Technika poskytování eskontních úvěrů je však v praxi odlišná v tom, že banka od svého klienta nenakupuje jedinou směnku, ale jedná se zde o průběžný odkup směnek. Každý klient má podle jeho bonity bankou určený svůj eskontní rámec, do kterého banka projevuje ochotu od něj odkupovat průběžné směnky. Díky revolvingovému charakteru úvěru se prostor pro eskont nových směnek může rozšiřovat zaplacením určité směnky v době splatnosti. Bankovní instituce si na druhé straně většinou nechávají prostor také pro odmítnutí odkupů směnky od klientů a to bez udání jakéhokoliv důvodu. Na úvěrovém riziku se do značné míry podílí bonita remitenta, tedy ekonomického subjektu, který směnku na banku eskontoval, ale také i dalších směnečně vázaných osob. Proto je pro banku velmi důležité, aby prověřovala úvěrovou způsobilost klienta. Toto ověřování probíhá analogicky, stejně jako u jiných úvěrů.

Rizikovost eskontního úvěru snižuje zejména přísnost směnečného práva, banky proto většinou nepožadují další dodatečné záruky. Úrok z eskontního úvěru tvoří zejména domluvné podmínky mezi bankou a klientem. Celkové náklady tvoří jednak diskontní sazba obchodní banky, která se odvozuje od výše úvěrového rizika spojeného se směnečnými dlužníky a od tržních úrokových sazeb obchodní banky, dále diskontní provize, která je náhradou za výlohy spojené s poskytnutím eskontního úvěru a ostatní poplatky či výlohy (Dvořák, 2005).

2.4.3. Úvěr hypoteční

Hypoteční úvěry představují klasické a oblíbené úvěrové produkty. Jejich základním charakteristickým rysem je způsob zajištění zástavním právem k nemovitosti. Z jejich povahy také vyplývá relativně nízká rizikovost a jejich možná dlouhodobost. V České republice není hypoteční úvěrování odděleno legislativně, nýbrž pouze produktově. Základ má v zákoně o dluhopisech, který vychází z úpravy

hypotečních zástavních listů, nikoliv hypotečních úvěrů. Dle úpravy v zákoně o dluhopisech se považuje hypoteční úvěr za úvěr, jehož splacení je zajištěno zástavním právem k nemovitosti (i rozestavěné nemovitosti). Tato se musí nacházet na území České republiky, členského státu Evropské unie či státu tvořícího Evropský hospodářský prostor. Úvěr se považuje za hypoteční dnem vzniku účinků práva zástavního.

Z hlediska účelovosti není hypoteční úvěr omezen pouze na financování bytových potřeb, novelizací úpravy hypotečních zástavních listů bylo u nás umožněno poskytovat tyto úvěry na financování i jiných účelů než pouze pro bydlení. Na hypoteční úvěr se vztahuje stejný režim jako na jiné druhy úvěrů, pokud není refinancován zdroji z emise hypotečních zástavních listů. Z této skutečnosti vyplývá možnost poskytovat hypoteční úvěry pro všechny banky, ale také nebankovní instituce.

Výše hypotečního úvěru je omezena dvěma hlavními faktory. Prvním je cena zástavy, resp. výše zadlužitelné hodnoty. Úvěr je zajištěn zástavním právem k nemovitosti a výše tohoto úvěru nemůže převyšovat cenu zástav. Je běžné, že banky požadují, aby cena zastavené nemovitosti byla vyšší, než výše poskytnutého úvěru. Toho je možno dosáhnout tak, že cena zastavené nemovitosti je stanovena způsobem, při kterém bude při prodeji dosaženo ceny, která pokryje splacení poskytnutého úvěru i včetně příslušenství. Druhým faktorem, který ovlivňuje výši hypotečního úvěru, je výše disponibilních zdrojů klienta, které mohou být využity ke splácení tohoto typu úvěru. Hypoteční úvěr, stejně jako jiné typy úvěrů, má být primárně splácen z příjmů klienta. Ty by měly být dostatečně vysoké na to, aby sloužili jako předpoklad ke spolehlivému a bezproblémovému splácení po celou dobu platnosti úvěru.

Pokud je úvěr poskytován jako účelový, musí pro něj platit, že může být čerpán jen do výše ceny předmětu financování hypotečním úvěrem (Dvořák, 2005).

Doba splatnosti není vymezena jenom životností nemovitosti, která slouží jako zástava k zajištění úvěru, ale také možnostmi příjemce úvěru splácen ho po jeho dobu splatnosti. Může být rámcována také ekonomickou výhodností úvěru pro klienta. Na výši pravidelné splátky neboli anuitě, se podílí doba splatnosti, kdy přírůstek doby splatnosti znamená mezní snížení splátky. O významnějším poklesu

splátek, lze však hovořit do splatnosti dvacet až dvacet pět let, další růst výše jednotlivých splátek se projevuje pouze nevýznamně.

Způsoby čerpání hypotečních úvěrů mohou být dva a to konkrétně jednorázový nebo postupný, přičemž se oba odvíjí od účelu, na který je poskytován úvěr.

Čerpání jednorázové se většinou používá v situacích, kdy koupě již existujícího objektu, například nemovitosti, je z poskytnutého úvěru financována, nebo jestli byl hypoteční úvěr poskytnut na splátku již dříve poskytnutého úvěru.

Postupné čerpání úvěru vzniká tehdy, kdy je úvěr sjednán za účelem financování výstavby nebo rekonstrukce nemovitosti. V takovém případě je tento úvěr poskytnut postupně na uhrazení nákladů při výstavbě nebo rekonstrukci. Slouží-li nemovitost, která je financována zároveň jako zástava za poskytnutý hypoteční úvěr, musí být po celou dobu čerpání úvěru splněna podmínka, že výše poskytnutého úvěru nebude přesahovat zastavitelnou hodnotu dané nemovitosti.

Velikost úrokové sazby z hypotečních úvěrů je díky poměrně malému riziku banky ve srovnání se sazbami ostatních úvěrů obvykle menší. Je to dáno tím, že banka disponuje zástavním právem k dané nemovitosti. Úroky z hypotečních úvěrů, které jsou poskytnuty fyzickým osobám v rámci financování jejich bydlení mohou být dále sníženy o finanční podporu státu. Úroková sazba může být po celou dobu splatností úvěru stanovena jako pevná nebo sazba pohyblivá, záleží na vývoji tržních úrokových sazeb. Existuje i způsob, při kterém se kombinují obě možnosti, to znamená, že pro několik počátečních let lze použít sazbu pevnou a pro zbývající dobu až do splatnosti úvěru sazbu pohyblivou (Dvořák, 2005).

Podpora hypotečního úvěru spočívá v poskytnutí příspěvků na úroky z úvěru či zvýhodnění úvěru od Státního fondu rozvoje bydlení. Velikost dotace se každým rokem stanovuje na základě průměrné úrokové sazby z úvěrů (s nárokem na podporu), které byly poskytnuty v minulém roce. Na státní podporu mají nárok:

- žadatelé mladších třiceti šesti let, kterých nesmí být dovršeno v roce, kdy se žádost o úvěr podává. Pokud žádají o úvěr včetně státní podpory manželé, do věkového limitu se musí vejít oba dva,

- žadatelé, kteří nevlastní žádný byt, bytový dům nebo rodinný dům, bez ohledu na to, pokud je jeden z manželů spolužadatelem o úvěr či nikoliv, tuto podmínku musí také splňovat,
- žadatelé musí pořizovat nemovitost, která je přinejmenším dva roky stará,
- žadatelům, kteří pořizují byt a jeho kupní cena přesahuje 800 tisíc korun či rodinný dům jehož kupní cena přesahuje 1,5 milionu korun se nebude vztahovat státní podpora na tu část úvěru, která tyto částky převyšuje (MMR, 2014).

2.4.4. Úvěr spotřebitelský

Spotřebitelské úvěry jsou jistě pro většinu žadatelů jeden z nejsnazších způsobů, jak přijít k finančním prostředkům. Spotřebitelské úvěry a úvěry z kreditních karet jsou největšími favority pro lidi, kteří mohou velice snadno spadnout do dluhové pasti. V dnešní době neplatí pravidlo vzít si jeden úvěr, řádně ho splatit a poté si sjednat úvěr další. V praxi to bývá většinou naopak, domácnosti zažádají o spotřebitelský úvěr a po nějakém čase pokud domácnost nemá na řádné splácení úvěru finanční prostředky, jednoduše zažádají o další úvěr. Spousta domácností řeší nedostatek finančních prostředků na splácení úvěru tím, že zažádají jednoduše o další úvěr. Domácnosti mají více úvěru současně, a ty je mohou zatěžovat (Janda, 2013).

Spotřebitelské úvěry jsou takové úvěry, které banky klientům poskytnou na financování nákupu různých spotřebních předmětů. V souvislosti s tímto typem úvěru je nezbytné zmínit se o známém ukazateli roční procentní sazby nákladů (dále jen RPSN). Pomocí RPSN je možno zhodnotit výhodnost daného úvěru pro klienta, jelikož svědčí o vhodnosti úrovně platebních podmínek spotřebitelského úvěru. Nejpodstatnějšími ukazateli výhodnosti jsou výše jednotlivých splátek, poplatky, výše úvěru a informace o lhůtě splatnosti, popřípadě o dalších platbách. Nad touto oblastí vykonává dozor ČOI (Kalabis, 2011).

Plíva a kolektiv (2009, s. 90) tvrdí, že „RPSN je procentní podíl z dlužné částky, který je spotřebitel povinen zaplatit věřiteli za období jednoho roku.

V případě, že nelze stanovit RPSN na spotřebitelský úvěr, musí věřitel ve smlouvě, ve které se sjednává spotřebitelský úvěr, uvést maximální výši úvěru, výši plateb s úvěrem souvisejících a podmínky, za kterých lze tyto platby měnit.“

Spotřebitelské úvěry mají u retailových bank tradičně významné místo, dokazuje to fakt, že každoročně dochází k nárůstu poskytnutých spotřebitelských úvěrů. Ve srovnání s ostatními druhy úvěrů lze pozorovat jisté rozdíly, které banky berou v úvahu při jejich poskytování. Obecná definice spotřebitelského úvěru může vyplývat z následujících dvou aspektů:

- z definice podle subjektů, kterým je poskytnut, příjemcem spotřebitelského úvěru tedy může být fyzická či právnická osoba,
- podle účelu, na který je úvěr poskytnut, úvěr je poskytnut na nepodnikatelské potřeby.

Oba výše zmíněné aspekty je možno spojit, za těchto podmínek je považován za spotřebitelský úvěr takový úvěr, který splňuje současně oba aspekty. Vymezení spotřebitelského úvěru je možno nalézt v zákoně o spotřebitelském úvěru, které má zásadní význam pro praktické použití.

Dle §2 Zákona č. 321/2011 Sb., o některých podmínkách sjednávání spotřebitelského úvěru je možno úvěr definovat jako: „poskytnutí peněžních prostředků nebo odložená platba, například ve formě úvěru, půjčky nebo koupě najaté věci, za které je spotřebitel povinen platit.“

Spotřebitelské úvěry je možné členit hned z několika hledisek. Prvním hlediskem je členění dle subjektu poskytujícího úvěr, tedy je možno rozlišit:

- **přímý spotřebitelský úvěr** poskytuje přímo banka klientovi, to znamená, že smluvní vztah je sjednán mezi klientem a bankou,
- **nepřímý spotřebitelský úvěr** se poskytuje pomocí společností prodávající služby či zboží na spotřebitelský úvěr. Jsou zde zařazovány případy, kdy obchodník vystupuje pouze jako zprostředkovatel bankovního úvěru, ale také situace kdy poskytuje úvěr přímo obchodník.

Z hlediska způsobu poskytování se vyskytují dvě základní varianty spotřebitelských úvěrů. Ty je možno popsat jako:

- **jednorázový spotřebitelský úvěr** se poskytuje ve sjednané výši najednou, úvěrový vztah skončí po splacení ve sjednané době splatnosti,
- **revolvingový spotřebitelský úvěr** se poskytuje pomocí stanovení úvěrového rámce, odkud klient automaticky čerpá prostředky, tyto úvěry mají neúčelovou povahu, jsou spláceny průběžně a úrok klient platí za skutečně čerpaný úvěr. V praxi se revolvingové úvěry vyskytují ve formách kontokorentních úvěru a úvěrových karet.

Dále je možno rozdělit spotřebitelské úvěry z hlediska účelu, na který je úvěr poskytnut na:

- **účelový úvěr** je určen na financování nákupů služeb nebo spotřebitelských předmětů, poskytují se u obchodníka, který nakupované zboží na úvěr prodává,
- **neúčelový úvěr** je charakterizován jako úvěr jednorázový, při němž banka účel jeho poskytnutí nesleduje. Poskytuje se hotovostně i bezhotovostně a jeho úvěr maximální možná výše bývá nižší než je u účelového úvěru (Dvořák, 2005).

Úrokové sazby vyplývající ze spotřebitelských úvěru většinou bývají relativně vysoké. Tato skutečnost vyplývá z rizika, které je s těmito úvěry pro banky spojeno. Mezi základní faktory, které určují podmínky úvěru, patří výše úrokové sazby, její stanovení a způsob jejího výpočtu. V Zákoně o spotřebitelském úvěru lze najít přesná pravidla pro úročení tohoto úvěru právě z důvodu snadnější orientace pro klienty, pro které by mohlo být bez striktně vytyčených pravidel nesnadné posoudit výhodnost či naopak nevýhodnost půjčky.

Výše zmiňovaný zákon stanovuje také některá práva týkající se splácení úvěrů, kvůli kterým vyplývá povinnost uvádět ve smlouvách o spotřebitelských úvěrech za prvé oprávněnost spotřebitele k tomu, aby úvěr splatil před dobou stanovenou ve smlouvě. Spotřebitel má zde nárok na snížení plateb, které souvisí se spotřebitelským úvěrem ale pouze do takové hodnoty, aby nikdo z účastníků nezískal

nepřiměřený prospěch na úkor ostatních účastníků smlouvy. Za druhé sem patří také určení nejvyšší možné výše spotřebitelského úvěru, stanovení počtu splátek, jejich výše a přesného časového plánu splácení. Dále zákon popisuje nejenom způsob placení, ale také určení jednotlivých plateb (pokud budou placeny společně s úvěrem). Nelze-li platby přesně určit, je potřeba alespoň uvést způsob jejich výpočtu. Ze zákona také vyplývá, že je potřeba ve smlouvě určit podmínky předčasného ukončení smluvního vztahu (Dvořák, 2005).

3. VÝVOJ A STRUKTURA ZADLUŽENOSTI V ČESKÉ REPUBLICCE

V posledních letech je trendem neustále rostoucí zadluženost domácnosti v České republice. Tempo růstu objemu úvěrů v současnosti není tak vysoké v porovnání s obdobím před rokem 2009, nicméně celková zadluženost dosahuje rostoucího trendu. V lednu 2015 například dluhy domácností u bankovních a finančních institucí vzrostly na celkových 1,239 miliard Kč, ve srovnání s minulým rokem tak dosáhl meziroční růst hodnotu 34 miliard Kč. Pro velké procento českých domácností je vidina rychlého a snadně získaného finančního obnosu velkým lákadlem, sjednat si úvěr je dnes totiž velmi jednoduché. Jednou z nejdůležitějších podmínek je zdravá bonita žadatele o úvěr tedy schopnost žadatele úvěr splatit.

Domácnosti mají na výběr širokou škálu úvěrů a díky již zmiňované snadné dostupnosti se lidé často nechají zlákat k podepsání úvěrových smluv. Díky smlouvě sice získají potřebné finanční prostředky, ale úvěr se může po nějaké době ukázat jako nevýhodný. To může vést k tomu, že domácnosti začnou řešit problém neschopnosti splácet a mnohdy jim tak nezbyde nic jiného, než řešit daný problém sjednáním další půjčky. Domácnosti však nemusejí na další úvěr dosáhnout u velkých a stabilních bankovních institucí a volí proto úvěry u nebankovních institucí nebo u fyzických osob. Zmiňované půjčky zpravidla nebývají tak výhodné jako u bankovních institucí a domácnosti musejí počítat s vyšší roční procentní sazbou nákladů (dále jen RPSN). Tato sazba představuje procentuální podíl z dlužné sumy, který musí žadatel zaplatit za jeden kalendářní rok v souvislosti se správou úvěru, se splátkami a ostatními výdaji, které jsou spojené s čerpáním úvěru. Úvěr s vyšší sazbou RPSN se logicky domácnosti prodraží a může způsobit ještě větší sumu k placení.

V této kapitole je hlavním cílem popsat vývoj zadluženosti českých domácností. Kapitola bude zaměřena také na nalezení makroekonomických příčin neustálého růstu zadluženosti domácnosti v České republice. Kapitola je rozdělena do šesti samostatných podkapitol. Tou první je vývoj zadluženosti českých domácností, kde analyzujeme dlouhodobý vývoj. V podkapitole druhé bude text zaměřen na stav vkladů a půjček a meziroční tempa růstu zadluženosti. Podkapitola třetí je zaměřena na strukturu zadluženosti, čili rozdělení na úvěry spotřebitelské, úvěry na bydlení a úvěry ostatní. Podkapitola čtvrtá je zaměřena na vývoj a strukturu

úvěrů poskytnutých nebankovními institucemi. Dále budou popsány a vysvětleny vybrané makroekonomické příčiny narůstajícího zadlužování domácností. Poslední podkapitola šestá se věnuje struktuře úvěrů českých domácností dle selhání, to znamená úvěry, které jsou rizikovými a u kterých hrozí případné nesplacení.

3.1. Vývoj zadluženosti českých domácností a úvěrový zlom

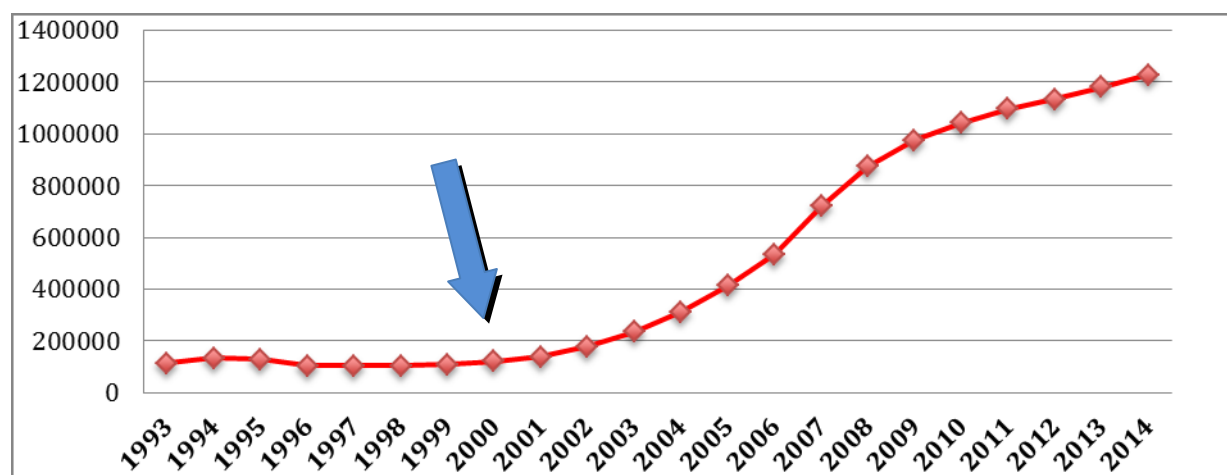
Během éry komunistických režimů platilo heslo nejdříve naspořit a poté spotřebovávat. Pokud by čistě hypoteticky i měli lidé přístup ke spotřebitelským úvěrům, nebylo by v té době co nakupovat. Veškeré objemy zboží byly řízeny z centra a zboží tak bylo nedostatkové a pokud byl náhodou spotřebitelský úvěr schválen, většinou za něj bylo možné koupit věci, které sloužily celé rodině jako například pračku, ledničku. Tehdejší nákupy na splátky poskytovala pouze jedna instituce a to velmi omezeně, pokud by si domácnost chtěla koupit například televizi vyrobenou v západních zemích, o které byl obrovský zájem, musela mít samozřejmě dostatečnou hotovost. Ve většině zemí bývalého sovětského svazu neznaly vůbec žádné formy půjček, tak jako tomu bylo v ČSSR, což bylo v rámci komunistické ideologie bráno jako něco liberalistického a nepředstavitelného.

Devadesátá léta po převratu nebyla typická výraznými výkyvy v objemu poskytování úvěrů domácnostem, během této dekády nebyla zadluženost vyšší než 140 miliard Kč a nedocházelo k výraznějším nárůstům zadlužení domácností. V roce 1990 měly například dle dat České národní banky domácnosti celkové přijaté úvěry celkem 31,8 miliard Kč, ve struktuře těchto přijatých úvěrů suverénně vedly novomanželské půjčky například na individuální bytovou výstavu, které tehdy stát organizoval. Jde zde nutno podotknout, že čistě spotřebitelský úvěr v té době v podstatě neexistoval, nebo byl naprostou výjimkou. Mezi hlavní důvody nízké úrovně zadluženosti patří rozsáhlé ekonomické a sociální změny, neochota bankovních institucí poskytovat úvěry menším žadatelům a v neposlední řadě vyšším úrokovým mírám. (Smrčka, 2010).

Na počátku milénia a během dalších let dochází k rapidnímu růstu objemu finančních prostředků, které si domácnosti vypůjčily. Příčiny tohoto zlomu lze hledat především ve vývoji úrokových sazeb, který bude graficky znázorněn v rámci této

kapitoly, přesněji v grafu 3.9. České domácnosti tak mohly vnímat menší výkyvy včetně poklesu úrokových sazeb v porovnání devadesátými roky, kdy úrokové sazby byly velmi nestabilní a vysoké.

Graf 3.1 Celkový objem úvěrů poskytnutých domácnostem od bankovních institucí (v mil. Kč, stavy vždy k 31.12)

Zdroj: ČNB 2015a; vlastní úprava

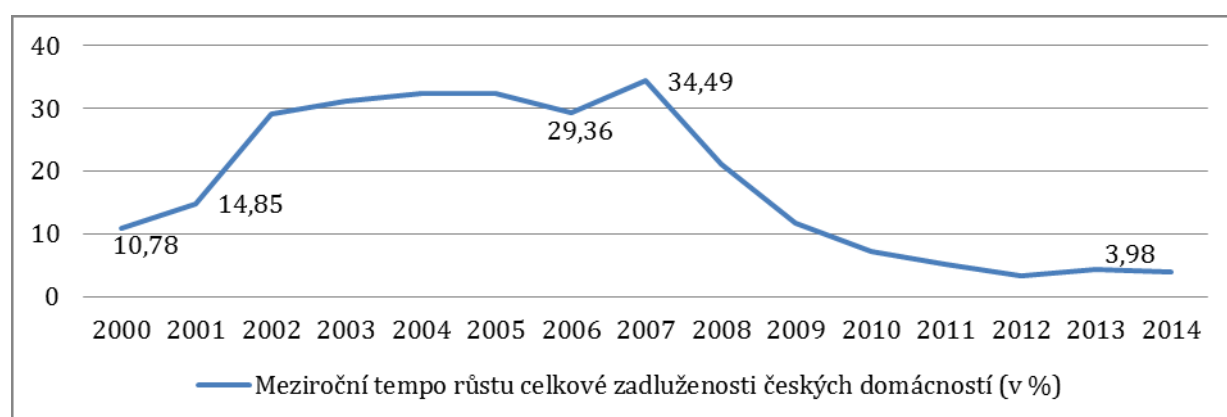
Jak už bylo řečeno, k úvěrovému zlomu došlo během první poloviny roku 2000. Domácnostem se tak otevřel nový přístup k úvěrům. Hlavně díky zvýšené spotřebě či zvýšené poptávce po vlastním bydlení došlo k ustálení volatility úrokové míry, za které banky půjčovaly domácnostem peníze. Zároveň docházelo k setrvalému poklesu této míry a úvěry začaly být dostupnější a lákavější. Začátek roku 2000 byl charakteristický značným růstem poskytnutých úvěrů. Pokud se podíváme na data České národní banky (dále jen ČNB) zjistíme, že meziroční změna byla v roce 2001 oproti roku 2000 téměř 14 %, v roce 2002 pak zaznamenala zhruba 28 %.

Mezi lety 2003 až 2007 nedocházelo k větším volatilitám v tempu růstu zadlužení domácností a toto se stabilně pohybovalo okolo 30 %. Největší tempa růstu byly zaznamenány v rozmezí let 2004 až 2007. Jen za tyto tři roky stoupl podíl zadluženosti na HDP o devět procentních bodů. Pro představu v roce 2004 to bylo 11,5 % HDP. V prosinci roku 2007 to bylo již 19,8 % HDP a to těsně pod hranicí 720 miliard Kč. V roce 2008 je z grafu 3.1 je možné vidět mírné snížení tempa růstu, ale

nic to nemění na tom, že k nárůstu pořád docházelo, i když ne v takové síle a rychlosti, jako v předchozích letech. Tento fakt byl způsoben nárůstem inflace hlavních prvků ve spotřebním koši, jako například cen bydlení, cen potravin a cen energií.

Rok 2008 radíme mezi počátky světové finanční krize, která byla zajisté také jedna z příčin pokračujícího trendu růstu zadluženosti. Docházelo tehdy k nárůstu platební neschopnosti rodin, díky zhoršujícímu se stavu na trhu práce, což zapříčinilo pokles domácí spotřeby a tím i poklesl zájmu o úvěry. Ke konci roku 2009 byla hodnota zadluženosti českých domácností 973,5 miliard. Tempo růstu zadluženosti není tak markantní v porovnání s předchozími léty a to z důvodu nejistého vývoje české ekonomiky a postupnému snižování úrokových sazeb. V roce 2009 byl poměr dluhu domácností na HDP těsně pod 30 % (ČNB, 2010).

Graf 3.2 Meziroční dynamika celkové zadluženosti domácností (v %)

Zdroj: ČNB, 2015a; vlastní zpracování

V prosinci roku 2010 se dluh českých domácností vyšplhal na hodnotu 1042 miliard Kč, což znamená meziroční nárůst o 7,5 %. Celosvětová finanční krize byla důsledkem zvýšení nezaměstnanosti a celá situace se tak nelepšila. Ke konci roku 2010 byly průměrné úrokové sazby úvěrů 14,6 %. V roce 2011 a 2012 objem úvěrů vzrostl pouze nepatrně, přesněji řečeno na konci roku 2011 to bylo 1096 mld. Kč a na konci roku 2012 to bylo 1132,4 mld. Kč, což můžeme i vyčíst z grafu výše. To bylo způsobeno také tím, že si banky začaly uvědomovat, že by měli být obezřetné a začali se podrobněji zabývat bonitou klientů. Tato skutečnost ale samozřejmě nahrála nebankovním institucím a jiným institucím v souvislosti s uvolněným místem

na trhu levnějších úvěrů. Rok 2013 nepřináší opět žádné zlepšení, dochází k nárůstu oproti roku 2012 o necelých 48 mld. Kč. V prosinci 2014 domácnosti dlužily již 1227 mld. Kč, což znamená meziroční nárůst o 47 mld. Kč. Vypadá to, že meziroční změny už nejsou tak markantní, ale začínají se pomalu stabilizovat, byť zadluženost stále narůstá (Dubská 2013).

Nárůst zadluženosti domácností může být důsledkem mnoha faktorů. Jedním z nich je určitě lidská touha po vyšším životním standardu rodiny. Tuto touhu si jedinci kompenzují sjednáváním spotřebitelských úvěrů a uměle se tak „obohacují“, aby tohoto standardu dosáhly. Za další faktor lze označit to, že domácnosti berou své dluhy a zadlužení jako přirozený stav každé domácnosti. Z tohoto globálního problému se stal „fenomén“ současné doby. Tento trend pochází ze západu, tedy konkrétně ze Spojených států amerických, kde pro zajímavost zadluženost domácností v roce 2007 přesáhla 102 % HDP. V České republice nejsou čísla tak vysoká, avšak i naše zadlužení každým dnem narůstá, což pro ekonomiku nemusí být nejpozitivnějším impulsem.

3.2. Stav vkladů a půjček domácnostem

Následující kapitola bude zaměřena na stavy vkladů a půjček domácnostem. Vklady zde můžeme dle ČNB definovat jako svěřené finanční prostředky, které představují závazek vůči vkladateli na jejich výplatu. Zahrnují konečné zůstatky vkladových účtů klientů včetně připsaných úroků, tzn. počáteční zůstatky plus nově uložená depozita mínus vybraná depozita. Ve stavech vkladů mohou být zahrnuty i vklady vládních institucí, ale zde se s nimi nepracuje (ČNB, 2015).

V tabulce 3.1. lze vidět přehledný stav vkladů a půjček českých domácností od roku 1998 do roku 2014. Data ČNB jsou sice veřejnosti volně dostupná již od roku 1993, ale objemy vkladů a půjček se v tomto období nijak závratně neměnily ani výrazně nerostly, proto nejsou tyto starší data v podkapitole zmiňovány.

Tabulka 3.1 Stav vkladů a úvěrů domácností (v mil. Kč)

Období (vždy k 31.12)	Stav vkladů domácností	Z toho: vklady na bankovních účtech	Úvěry domácnostem
2014	1848464,4	754976,3	1227891,4
2013	1750669,8	652480,7	1180899,8
2012	1709926,5	653217,1	1132439,7
2011	1651346,5	626858,5	1096392,2
2010	1579615,9	604270,2	1042536,9
2009	1484130,3	651556,6	973499,5
2008	1373830,1	604427,9	872281,7
2007	1231080,6	504826,4	719806,3
2006	1113202,6	436496,7	535205,5
2005	1010935,9	368017,0	413734,6
2004	951042,8	321262,2	312646,1
2003	884830,0	286541,6	236122,9
2002	837795,9	232988,6	180157,0
2001	825793,6	187089,9	139496,2
2000	743575,5	152552,5	121455,4
1999	699225,0	120134,6	109636,0
1998	693543,6	98748,8	104500,9

Zdroj: ČNB, 2015b; vlastní úprava

Z výše uvedené tabulky vyplývá, že objem poskytnutých půjček a vkladů českých domácností za posledních sedmnáct let dosahuje rostoucího trendu. V letech devadesátých patřily české domácnosti k těm nejspořivějším, v současnosti je tomu právě naopak. Objem vkladů sice každým rokem narůstá, ale na druhou stranu tempo růstu vkladů domácností je každoročně menší a menší. Jak lze z tabulky 3.1 vyčíst, v roce 1998 vklady domácností činily 693,5 mld. Kč, o rok později vzrostly dalších 6 mld. Kč. V roce 2000 domácnosti uložily u bank o 44,3 mld. Kč více, než tomu bylo oproti roku minulému. Vyšší tempo růstu můžeme sledovat v roce 2001 a to téměř o 82 mld. Kč, což znamená nárůst meziročního tempa o 11,05 %. Je to jeden z nejvyšších obrátů v celém sledovaném období. Od roku 2003

až do roku 2005 bylo meziroční tempo růstu každý rok přibližně stejné a to průměrně 6,4 %. Léta 2006 až 2008 jsou znakem vyššího tempa růstu a to 10,76 % ročně. Rok 2009 je obdobím celosvětové finanční krize a zde se objevuje zajímavý jev, kdy u vkladů dochází ke snížení meziročního tempa růstu až do roku 2013. Pokud budeme sledovat nárůst vkladů, tak od roku 2009 do roku 2013 lze pozorovat růst o 266,5 mld. Kč. Z toho nám plyne, že v době finanční krize domácnosti čím dál tím méně ukládali v bankách své peníze a hledali tak alternativní možnosti, jak uložit či zhodnotit své úspory.

Podobná situace nastala na straně úvěrů, kde byl jejich přírůstek výrazně menší v roce 2009 ve srovnání s rokem 2008, tedy asi o 33,6 % méně. Pokud se podíváme na strukturu úvěrů, největší pokles byl zaznamenán u úvěrů poskytnutých na bydlení. Přírůstek v roce 2009 oproti roku 2008 byl nižší o téměř 50 %, což vypovídá o tom, že české domácnosti vnímaly celosvětovou finanční krizi a čekali na zmírnění napjaté a nejisté situace (Dubská, 2010).

Na konci roku 2013 bylo uloženo v bankách 1,75 bilionu Kč, v roce 2014 však náhle došlo ke zlomu, kdy meziroční tempo růstu vkladů oproti minulému roku vzrostlo o 5,58 %, tedy přesně o 97,8 mld. Kč. Na konci ledna 2015 stav vkladů domácností činil 1,86 bilionu Kč (ČNB, 2015b).

3.3. Struktura zadluženosti dle účelu

Dle ČNB se úvěry poskytnuté klientům dělí podle typu úvěru na spotřební úvěry, úvěry na bydlení a úvěry ostatní. Do úvěrů spotřebních zahrnujeme kontokorentní a debetní zůstatky na BÚ (kontokorentní finanční úvěry včetně debetních zůstatků na běžných účtech), pohledávky z karet (neúčelové spotřebitelské úvěry, které vznikly čerpáním z úvěrových limitů například z kreditních karet) a spotřebitelské účelové úvěry na zboží a služby (úvěry, které slouží k osobní spotřebě domácností nebo na koupi zboží a služeb). Jako poslední jsou uvedeny neúčelové spotřebitelské úvěry. Tyto úvěry se většinou poskytují na bezhotovostní či hotovostní úvěry sloužící k financování nepodnikatelských potřeb žadatelů a to bez uvedení účelu použití poskytnutých prostředků, lze zde zahrnout také hypoteční úvěry ze stavebního spoření.

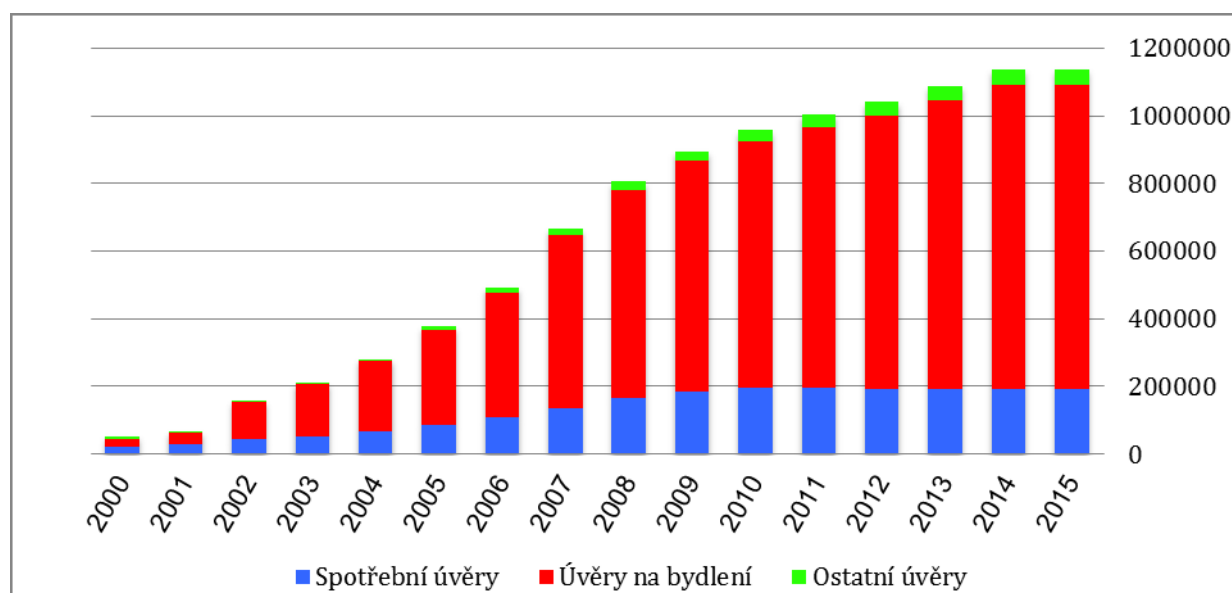
Do úvěrů na bydlení řadíme úvěry hypoteční na bytové nemovitosti (úvěry bez podpory státu, které slouží k financování nákupů stavebních pozemků a bytových nemovitostí), dále standardní úvěry ze stavebního spoření (nezahrnují se zde hypoteční úvěry ze stavebního spoření a jsou to úvěry poskytnuté domácnostem, které se účastní stavebního spoření), překlenovací úvěry ze stavebního spoření (domácnosti, které se účastní stavebního spoření mohou čerpat úvěr před vznikem nároku na standardní úvěr ze stavebního spoření, nezahrnují se zde tedy úvěry ze stavebního spoření), spotřebitelské úvěry na nemovitosti (veškeré úvěry poskytnuté domácnostem k financování nákupu nemovitostí, které jsou určeny k bydlení, nezahrnují se zde úvěry hypoteční).

Poslední kategorii jsou ostatní úvěry. Zde ČNB zahrnuje úvěry investiční, úvěry na přechodný nedostatek finančních zdrojů, ostatní ať už finanční nebo účelové úvěry, které mohou domácnosti využít například na financování vzdělání. Dále úvěry na obchodní pohledávky, to mohou být například podnikatelské provozní úvěry. Úvěry na nákup cenných papírů a podřízené úvěry a vklady (ČNB 2015c).

V této části podkapitoly budou v grafu 3.3 zobrazeny data od roku 2000 do roku 2015, již jsou uvedeny vždy ke konci kalendářního roku. Výjimkou je rok 2015, kde jsou data zobrazeny k poslednímu lednovému dni. ČNB disponuje daty už od roku 1997, ale od roku 1997 do roku 2002 se celkový objem a struktura měnila v řádů jednotek miliard, teda jsou zde pro lepší znázornění použita data od počátku tisíciletí (ČNB 2015d).

Z grafu 3.3 vyplývá, že ve struktuře poskytovaných úvěrů má po celé sledované období největší podíl právě úvěry na bydlení. Pro začátek je dobré podívat se na podíl jednotlivých úvěrů na celkovém objemu. Na každý rok je však dobré podívat se blíže, zhodnotit celkovou ekonomickou situaci, důvody meziročních změn ale také zacílit na strukturu zadluženosti domácností v České republice.

Graf 3.3 Struktura zadluženosti dle účelu (v mil Kč.)

Zdroj: ČNB, 2015d; vlastní zpracování

Spotřebitelské úvěry se v roce 2000 podílely na celkovém objemu 42 %, úvěry na bydlení 43 % a ostatní úvěry 15 %. Během následujících dvou let došlo k výrazným změnám, úvěry spotřebitelské měly 28% podíl, úvěry na bydlení 71,5% podíl a ostatní úvěry pouze 0,5% podíl. Od roku 2000 do roku 2002 došlo k růstu celkového objemu spotřebitelských úvěrů, a to o 20,67 mld. Kč. Ostatní úvěry během těchto 3 let postupně snižovaly své meziroční tempo růstu, v roce 2002 byl celkový objem pouze 985 mil. Kč, přitom na konci roku 2000 to bylo 8,2 mld. Kč (ČNB,2002).

Rok 2003 se vyznačuje zrychleným růstem zadlužení domácností. Mezi faktory tohoto růstu patřily nízká cenová hladina nebo růst příjmů. Dalším faktorem mohl být také dlouho očekávaný vstup ČR do Evropské unie a nejistota domácností v možných cenových šocích. Nejdynamičtější nárůst zaznamenávali úvěry na bydlení. Velkou oblibu získalo u obyvatelstva možnost investovat do bytových nemovitostí jako prostředek diversifikace jejich úspor. Celkový objem úvěrů na bydlení činil 154,8 mld. Kč, spotřebitelských úvěrů 53,9 mld. Kč a ostatních úvěrů 1,2 mld. Kč. Ostatní úvěry zaznamenaly nárůst celkového objemu poprvé od roku 2000 a to o 266,7 mil. Kč.

V roce 2004 se úrokové sazby ocitly na nízké úrovni a díky rozmanité nabídce bankovních institucí se mnoho domácností nechalo nalákat na levnější půjčování a tedy poptávat vyšší množství úvěrů. Spotřebitelské úvěry a jejich meziroční tempo

každým rokem překvapivě klesá, důvodem je naopak stoupající meziroční růst úvěrů poskytovaných od nebankovních institucí (více o této problematice je znázorněno v následující podkapitole o nebankovních úvěrech). V roce 2004 bankovní instituce poskytly spotřebitelské úvěry v celkové výši 69,9 mld. Kč, úvěry na bydlení ve výši 208 mld. Kč a ostatní úvěry ve výši 6,3 mld. Kč. U všech typů úvěrů došlo k nárůstu oproti roku 2003 (ČNB,2004).

Rok 2005 opět ukazuje, že úvěry na bydlení dominují hodnotou téměř 280 mld. Kč. Spotřebitelské úvěry dosahují téměř 89 mld. Kč a úvěry ostatní 10 mld. Kč. Jeden z největších nárůstů spotřebitelských úvěrů poskytnutých bankovními institucemi za celé sledované období je právě v roce 2005 a to o téměř 21 mld. Kč. Také u úvěrů na bydlení byl zaznamenán růst celkového objemu. Byly dosaženy dobré vnější ekonomické podmínky a ekonomické subjekty předpokládali tyto podmínky i v budoucnu stejně jako nízké úrokové sazby, které navíc poklesly oproti roku 2004 a to z 5,9 % na 5,2 %. V roce 2005 se tempo růstu úvěru na bydlení vyšplhalo až na 34 %. Na celkovém objemu úvěrů se také podílely úvěry spotřebitelské, tyto úvěry vzrostly oproti roku minulému o 37,8 %, což bylo nejvíce za poslední dva roky (ČNB,2005).

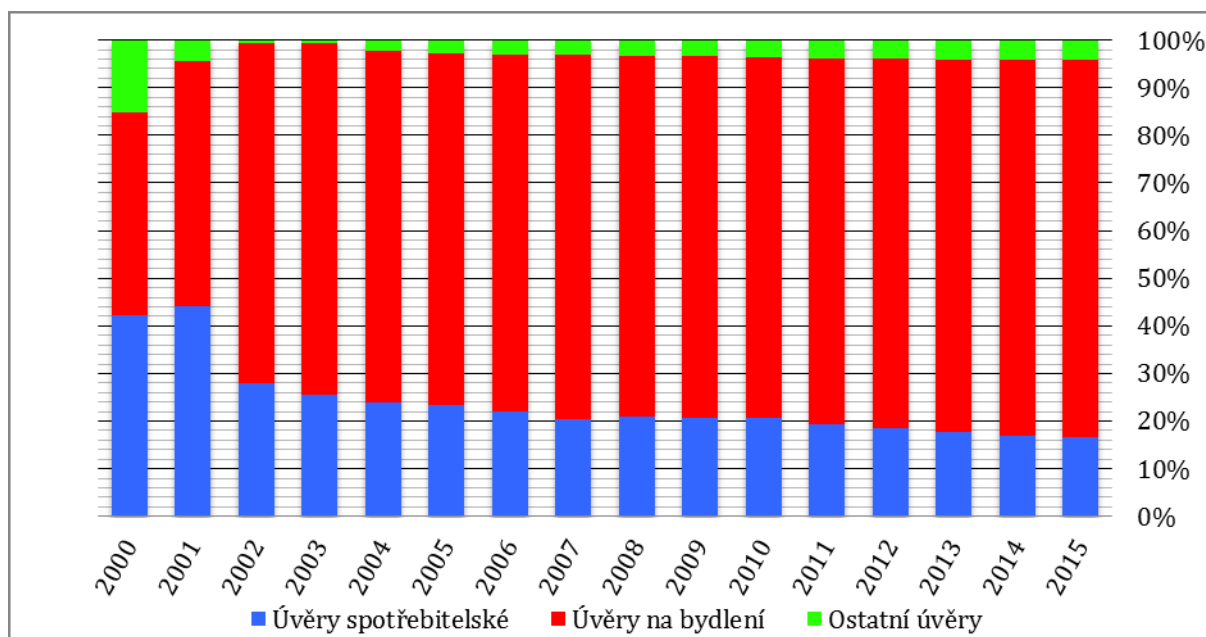
Rychlý růst úvěrů poskytnutých domácnostem pokračoval i v roce 2006. Roční tempo růstu bylo 30,5 %, co však znamenalo pokles o 3,6 p.b. oproti roku 2005. Úvěry na bydlení se podílely na celkovém objemu úvěru domácnostem ze 75 %, a úvěry spotřebitelské necelými 20 %. Zbylých necelých 5 % tvořily úvěry ostatní. Důvody rostoucího zadlužení v tomto roce byly očekávaný nárůst příjmů domácností, konkurenčního boje mezi bankovními institucemi a nízkých úrokových sazeb. U spotřebitelských úvěrů došlo oproti roku 2005 ke zvýšení o 20,3 mld. Kč na celkových 109,1 mld. Kč. Ke zvýšení došlo také u úvěrů na bydlení a to o 91 mld. Kč (celkem 371,1 mld. Kč) a u úvěrů ostatních o necelé 4 miliardy Kč (ČNB,2006).

V roce 2007 úvěry domácnostem stouply o 35 %. Za největší tahouny tohoto růstu považujeme úvěry na bydlení, které představovaly zhruba 76 % ze všech úvěrů poskytnutým domácnostem, a které vzrostly o 5 p.b. rychleji než v předchozím roce. Co se týče tempa růstu u úvěrů spotřebitelských, u těch naopak došlo k poklesu. Úvěry spotřebitelské měly podíl na celkové struktuře úvěrů asi 18,7 %. V tomto roce nastal zajímavý jev, úvěry na bydlení dosáhly největší celkový přírůstek oproti roku minulému za celé sledované období a to o 139,9 mld. Kč (ČNB,2007).

Rok 2008 s sebou přinesl celkové ochlazení české ekonomiky, což se samozřejmě projevilo v tempu růstu úvěru, to postupně začalo klesat. Nejistota domácností z budoucího vývoje vyvolala zpomalení předchozí velké dynamiky zadlužování českých domácností. Na celkové struktuře úvěrů opět dominovaly úvěry na bydlení a to 75 %, poté spotřebitelské úvěry 21 % a úvěry ostatní 3 %. Celkový objem spotřebitelských úvěrů v roce 2008 byl téměř 170 mld. Kč, úvěrů na bydlení 613,3 mld. Kč a úvěrů ostatních 25,5 mld. Kč.

Pokračování ekonomického poklesu v ČR v roce 2009 se projevil také v rozpočtu českých domácností, tato ekonomická recese má největší dopad právě na domácnosti. Domácnosti se obávali zhoršující se situace na českém trhu práce, což mohlo zapříčinit snížení spotřeby a následně zhoršit schopnost domácností dostát svým závazkům. Nepříznivý ekonomický vývoj měl vliv na uvolnění tempa celkové zadluženosti. Dopad krize lze pozorovat také v struktuře úvěrů v grafu 3.4.

Graf 3.4 Celková struktura úvěrů (v %)

Zdroj: ČNB, 2015d; vlastní zpracování

Ve sledovaném období vykazovaly úvěry na bydlení zvýšenou negativní meziroční dynamiku, celkový objem se však oproti roku 2008 zvýšil o 70,7 mld. Kč. U úvěrů spotřebitelských nastala podobná situace a celkový objem narostl o téměř 16,5

mld. Kč, ale meziroční tempo nárůstu pokleslo. Celkový objem úvěrů ostatních se nepatrně zvýšil o 2,3 mld. Kč na 27,8 mld. Kč (ČNB, 2009).

V roce 2010 zaznamenala ekonomika menší oživení, ale do hospodaření domácností se to nepromítlo. Pokles tempa růstu úvěrů na bydlení v předchozích dvou letech byl zapříčiněn opatrností bank, které vykazovali vysokou rizikovou prémii na těchto úvěrech. Avšak na konci roku 2010 došlo ke snížení úrokové sazby u tohoto typu úvěru na 4,6 %. To způsobilo opětovný meziroční nárůst. Objem spotřebitelských úvěrů se v tomto roce opět zvýšili a to o 13,6 mld. Kč na celkových 199 mld. Kč. V grafu 3.4 můžeme vidět že spotřebitelské úvěry se procentuálně podílí na celkovém podílu každým rokem méně a méně. Přírůstek ostatních úvěrů byl 5 mld. Kč (ČNB, 2010).

Během roku 2011 přišlo malé ekonomické oživení a pokles nezaměstnanosti, ale celková finanční a ekonomická situace v Evropě a ve světě zapříčinila další nárůst celkového zadlužení. Růst celkového objemu úvěrů byl opět v tomto roce tažen úvěry na bydlení, hlavním tahounem byla zvýšená poptávka po hypotečních úvěrech a díky nízkým úrokovým sazbách se očekával nárůst i v dalších letech. Meziroční přírůstek úvěrů na bydlení činil 44,7 mld. Kč, celkový objem přesáhl hranici 770 mld. Kč. Opačný jev nastal u úvěrů spotřebitelských kde v tomto roce došlo k poklesu celkového objemu těchto úvěrů oproti roku minulému o 3,1 mld. Kč., to znamená, že se celkový objem zmenšil ze 199 mld. Kč na 195,9 mld. Kč. U ostatních úvěrů došlo k celkovému nárůstu o 6 mld. Kč, a meziroční tempo růstu se také postupně zvyšuje (ČNB, 2011).

V roce 2012 dochází ke zhoršení situace na českém pracovním trhu včetně snížení reálných mezd. České domácnosti snížili svou spotřebu a zároveň snížili potřebu čerpat nové úvěry. V tomto roce se opět snížil celkový objem spotřebitelských úvěrů meziročně o 1,4 mld. Kč na celkových 194,5 mld. Kč. Další přírůstek oproti minulému roku měly úvěry na bydlení a to 37 mld. Kč. Ostatní úvěry měly po devíti letech záporný přírůstek 134,8 mil. Kč. Změny nastaly také v podílu jednotlivých typů úvěrů na celkové struktuře. Spotřební úvěry měli 18,5% podíl, úvěry na bydlení 77,4% podíl a úvěry ostatní 4,1 % (ČNB, 2012).

Situace v roce 2013 oproti roku minulému výrazně nezlepšila. Podíl domácností s úvěrem zůstává zhruba stejný jako v letech předchozích. Během tohoto roku došlo k dalšímu poklesu úrokových sazeb z hypotečních úvěrů, to vedlo

k dalšímu nárůstu celkových úvěrů na bydlení. Spotřebitelské úvěry v tomto roce nabraly druhý „dech“ a došlo po dvou letech k jejich meziročním nárůstu a to o 682,1 mil. Kč na celkových 195,2 mld. Kč. Meziroční tempo růstu u úvěrů na bydlení se od minulého roku zvýšilo, celkový meziroční přírůstek u těchto úvěrů byl 42,3 mld. Kč. Naopak meziroční přírůstek úvěrů spotřebitelských byl záporný (ČNB,2013).

Během roku 2014 byl se jednotlivé úvěry podílely na celkové struktuře tak, že úvěry na bydlení měly 78,9% podíl, úvěry spotřebitelské 17% podíl a ostatní úvěry 4,1% podíl. Celkový objem spotřebitelských úvěrů na konci roku 2014 byl 193,3 mld. Kč, což je o 1,85 mld. méně než v roce 2013. 899,8 mld. Kč představoval celkový objem úvěrů na bydlení, což je o 47,6 mld. Kč více než v roce minulém. Podíl ostatních úvěrů na všech úvěrech se dlouhodobě drží okolo 4 %, jejich meziroční nárůst byl o 2,67 mld. více. Data v roce 2015 má ČNB zveřejněna pouze z konce ledna. Mezitím ale stačily spotřební úvěry klesnout oproti roku 2014 o 1,35 mld. Kč, úvěry na bydlení narůst o 2,87 mld. Kč a úvěry ostatní pouze o 60,5 mil. Kč (ČNB,2014).

3.4. Objem a struktura úvěrů poskytnutých nebankovními institucemi

Finanční instituce, které nemají bankovní licenci a nevztahují se na ně přísné pravidla bankovní regulace, se nazývají nebankovní zprostředkovatelé finančních aktiv. Dá se říct, že tyto společnosti jsou přímým konkurentem bankovních institucí, protože jsou jimi poskytované služby pro konečného spotřebitele v mnoha ohledech výhodnější.

Data použita v následujícím textu byla čerpána z časových řad statistického systému ARAD České národní banky. Vykazující subjekty jsou poskytovatelé finančních aktiv, kterých lze rozčlenit do tří skupin:

- Společnosti finančního leasingu – nebankovní finanční instituce zabývající se hlavně poskytováním finančních leasingů.
- Společnosti ostatního úvěrování – nebankovní finanční instituce zabývající se poskytováním půjček a úvěrů včetně spotřebitelských úvěrů, splátkových prodejků, nebo úvěrů z kreditních karet.

- Faktoringové a forfaitingové společnosti – nebankovní instituce zabývající se zejména odkupováním pohledávek před jejich dobou splatnosti.

Data ČNB se zaměřují na zkoumání půjček domácnostem na spotřebu. Zahrnují se sem půjčky pro osobní účely a na spotřebu zboží a služeb, dále půjčky na bydlení, kam jsou zahrnuty půjčky na pořízení či investování do bydlení včetně stavby a úpravy bytových nemovitostí a konečně půjčky domácnostem na ostatní, kam lze zahrnout zejména půjčky poskytnuté OSVČ pro podnikatelské účely. Data jsou dohledatelná pouze od roku 2005, kdy Česká národní banka začala sestavovat statistiku zprostředkovatelů finančních aktiv na základě vyhlášky č. 307/2004 Sb. Ze 4. května 2004, o předkládání informací a podkladů České národní bance osobami, které nenáleží do sektoru finančních institucí (ČNB, 2015e).

Tabulka 3.2 vykresluje vývoj poskytnutých úvěrů nebankovními společnostmi v posledním desetiletí, tedy od roku 2005.

Tabulka 3.2 Úvěry poskytnuté nebankovními společnostmi (v mld. Kč)

	Půjčky na spotřebu	Půjčky na bydlení	Půjčky na ostatní	Půjčky celkem
2005	92,49	0,53	12,03	105,05
2006	100,28	0,77	13,75	114,80
2007	128,50	1,12	19,44	149,06
2008	137,13	1,50	15,65	154,28
2009	110,13	1,37	13,71	125,20
2010	63,96	1,17	13,94	79,07
2011	68,15	1,17	12,88	82,20
2012	66,47	0,99	10,56	78,02
2013	64,91	0,85	9,38	75,14
2014	67,60	0,57	8,53	76,70

Zdroj: ČNB, 2015f; vlastní zpracování

Až do roku 2008 lze v datech pozorovat rostoucí trend, kdy se celkové objemy půjček zvyšovali stabilním tempem. Největší nárůst objemů, téměř až o 30 % byl

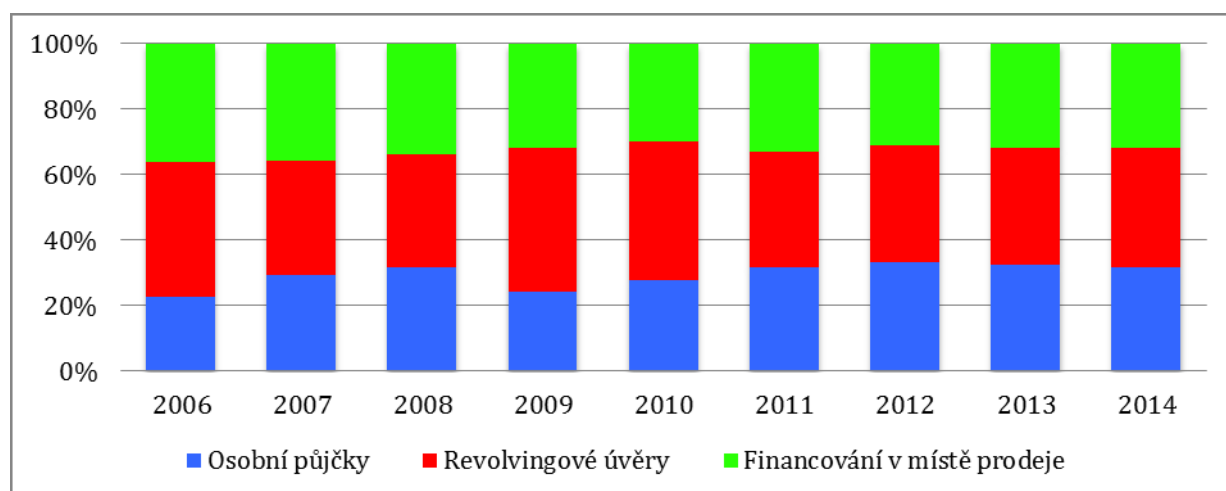
zaznamenan v roce 2007, který se vyznačoval velmi silnou ekonomickou konjunkturou. Ve velké míře se zde zvýšily všechny složky poskytovaných úvěrů, v největší míře však půjčky na spotřebu. V následujícím roce 2008 se růst do velké míry zpomalil, ale hospodářská krize se ještě neobjevovala v tak silné míře, jak tomu bylo v roce 2009. V tomto období poklesly objemy poskytnutých půjček o téměř 19 %, v roce 2010 dosáhl propad 35 %. Ekonomiku se však po roce 2011 podařilo stabilizovat a nastalo období stagnace. Následně v roce 2014 začíná trh půjček velmi pozvolna růst a od tohoto období lze pozorovat nepatrný nárůst objemů půjček u nebankovních institucí (ČNB, 2015f).

3.4.1. Struktura úvěrů poskytovaných nebankovními institucemi dle účelu

Následující podkapitola je podpořena veřejně dostupnými informacemi a statistickými daty České leasingové a finanční asociace (ČLFA). Asociace zastřešuje české nebankovní společnosti poskytující spotřebitelské úvěry, faktoring, splátkový prodej a leasing. Hlavní náplní její činnosti je příprava závažnějších právních předpisů, které se týkají nebankovních finančních produktů a postavení společností sdružených v asociaci na trhu. Kromě toho také asistuje svým členům při výkladu a aplikaci již existujících a platných právních předpisů, podává informace o svých členech zájemcům o uzavření leasingových, splátkových či úvěrových obchodů, nebo zřizuje expertní výbory na hlubší analýzu problémů domácího leasingu, úvěrů pro podnikatele, projede na splátky a faktoringu.

Od počátku roku 2006 je možné dohledat podrobnější statistiky zveřejňované ČLFA. Změna metodiky statistických výstupů asociace byla odůvodněna jejím vstupem do Evropské federace asociací finančních domů (EUROFINAS). Od tohoto období je tedy možné sledovat kromě informací o celkových objemech poskytnutých spotřebitelských úvěrů také konkrétní podíly osobních půjček, revolvingových úvěrů a financování v místě prodeje (ČLFA, 2015a).

Graf 3.5 Struktura spotřebitelských úvěrů nebankovních institucí (v %)

Zdroj: ČLFA, 2015b; vlastní zpracování

Pro rok 2006 byl z makroekonomického hlediska charakteristický přibližně sedmiprocentní růst HDP, klesající míra nezaměstnanosti a obecná konjunktura ekonomiky. Poskytovatelům spotřebitelských úvěrů tento stav dopomohl k dynamickému vývoji, meziročně objemy poskytnutých úvěrů narostli o 12,8 %, tedy konkrétně na hodnotu 36,6 miliardy Kč. Objem osobních půjček byl přitom 8,33 miliard Kč, revolvingových úvěrů 15,1 miliard Kč a financování v místě prodeje 13,19 miliard Kč (ČLFA, 2006).

Rok 2007 se nesl ve znamení značné ekonomické konjunktury. Objemy úvěrů poskytovaných společnostmi sdruženými v České leasingové a finanční asociaci se meziročně zvýšili až o více, než 30 % a dosahovali tak částku téměř 48 miliard Kč. Konkrétně bylo společnostmi poskytnuto 14,06 miliard Kč na osobní půjčky, 16,76 miliard Kč na revolvingové úvěry a 17,09 miliard Kč na financování v místě prodeje pro klienty. Počet smluv o spotřebitelských úvěrech se vyšplhal až na 1 533 697, což je oproti roku 2006 vzestup o více, než 300 tisíc (ČLFA, 2007).

V dalším roce, tedy v roce 2008, propukla v zahraničí velká hospodářská krize, ale na objemu poskytovaných úvěrů v ČR tato skutečnost zatím neměla velký vliv, protože jeho meziroční tempo dosáhlo nárůstu 13,4 %. Celková výše úvěrů tak byla 54,35 miliard Kč. I když v tomto roce klesaly investice i výdaje domácností, zvýšil se objem půjček pro domácnosti na 17,31 miliard Kč, revolvingových úvěrů na 18,76 miliard Kč a financování v místě prodeje na 18,28 miliard Kč. Podepsáno bylo

1.555.675 smluv o spotřebitelských úvěrech, což je oproti roku 2007 vzestup o 21.978 (ČLFA, 2008).

V roce 2009 se vlivem krize dal už i u nás pozorovat hospodářský pokles (HDP pokles o 4,2 %) a nárůst nezaměstnanosti (až na 9,2 %). Taktéž došlo k omezování výdajů domácností a tím pádem i k meziročnímu snížení objemu poskytnutých spotřebitelských úvěrů ze strany nebankovních společností až o 24,5 % oproti roku 2008. Jejich celkový objem tedy představoval 41,06 miliard Kč. Osobní půjčky přitom tvořily 9,96 miliard, revolvingové úvěry téměř dvakrát tolik, tedy 18,07 miliard Kč a financování v místě prodeje 13,03 miliard Kč. Počet uzavřených smluv o spotřebitelských úvěrech byl 1 100 339, což je o 445 336 méně, než v předchozím roce (ČLFA, 2009).

Rok 2010 se vyznačoval mírnou konjunkturou, avšak v poptávce po spotřebitelských úvěrech se pořád projevuje jenom minimální růst spotřebitelských výdajů, vysoká nezaměstnanost a stagnující investice. Celkově poskytli členové ČLFA v tomto roce úvěry v hodnotě 38 miliard Kč, co představuje meziroční pokles o 7,5 %. Osobní půjčky přitom paradoxně vzrostly na 10,5 miliard Kč, revolvingové úvěry a financování v místě prodeje však poklesli a to na 16,2 a 11,3 miliard Kč. Oproti roku 2006 se o 29 184 snížil také počet smluv o spotřebitelských úvěrech přesně na 1 071 155 smluv (ČLFA, 2010).

V následujícím roce 2011 prostupovala ekonomiku opět velmi pozvolná konjunktura. Celkové množství poskytovaných úvěrů nebankovními společnostmi se sice snížil na 34,2 miliardy Kč, ale díky zohlednění obchodních výsledků společnosti GE Money Multiservis, a.s., (které se od roku 2011 vykazují v rámci GE Money Bank a.s.) vykazují zmiňované úvěry 1,5% meziroční vzestup. Osobní půjčky přitom vzrostly na 10,9 miliard Kč, revolvingové úvěry opět poklesli na 12 miliard Kč a financování v místě prodeje zůstalo na hodnotě 11,3 miliard Kč. Celkový počet smluv o spotřebitelských úvěrech byl 958 901, což je oproti roku 2010 propad o 112 254 (ČLFA, 2011).

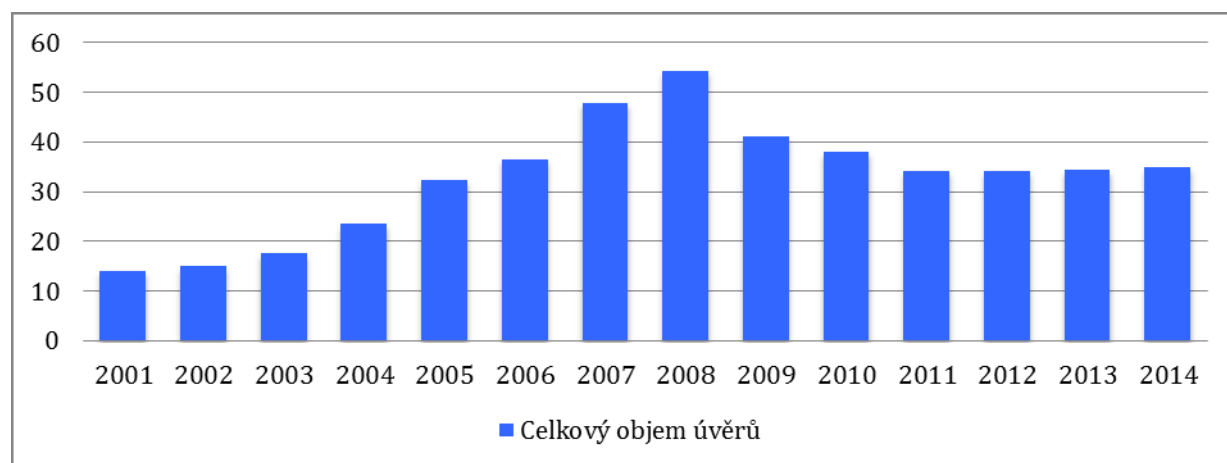
V roce 2012 se objem nebankovního financování mírně snížil z důvodu přetrvávající stagnace investic a poklesu výdajů domácností. Úvěry poskytované nebankovními subjekty v tomto roce nevykazovali nijakou změnu oproti minulému období, jejich objem byl opět 34,2 miliard Kč. Osobní půjčky zaznamenaly růst na 11,3 miliard Kč, revolvingové úvěry zůstali na hodnotě 11 miliard Kč a financování

v místě prodeje pokleslo na 10,5 miliard Kč. Co se týče počtu podepsaných úvěrových smluv, to se oproti roku 2011 snížilo o 27 149 tedy na počet smluv 931 752 (ČLFA, 2012).

Ekonomická recese se v roce 2013 znatelně zmírňovala, resp. končila. I přes zvyšování nezaměstnanosti, stagnaci výdajů domácností a propadu investic tedy objem nebankovního financování meziročně vzrostl. V tomto roce poskytli členové ČLFA úvěry celkem za 34,41 miliard Kč, což je oproti minulému období vzestup o 0,7 %. Přitom osobní úvěry tvořili 11,17 miliard Kč, revolvingové úvěry 12,23 miliard Kč a financování v místě prodeje zbylých 11,01 miliard Kč. Uzavřeno bylo 936.193 smluv o spotřebitelských úvěrech, což oproti roku 2012 znamená pokles o 4 441 smluv (ČLFA, 2013).

Rok 2014 se nesl v znamení oživení, které započalo už na konci roku předchozího. Rostly investice, snižovala se nezaměstnanost a z toho důvodu rostly také výdaje domácností. Není tedy divu, že objem nebankovního financování se zvýšil, celková výše úvěrů poskytnutých nebankovními subjekty se byl tedy konkrétně 34,94 miliard Kč, což představuje jejich 1,5% meziroční nárůst. Osobní půjčky se v tomto období však paradoxně snížily na 11,07 miliard Kč, revolvingové úvěry mírně vzrostly na 12,76 miliard Kč a financování v místě prodeje nepatrně vzrostlo na 11,11 miliard Kč. Počet podepsaných smluv o spotřebních úvěrech dosáhl hodnoty 921.119, což je však meziroční pokles o 15 074 smluv (ČLFA, 2014).

Graf 3.6 Celkový objem poskytnutých spotřebitelských úvěrů nebankovními společnostmi

Zdroj: ČLFA, 2015b; vlastní zpracování

Na grafu 3.6 od roku 2001 pozorovat konstantní rostoucí trend, ve kterém se zvyšují objemy poskytnutých spotřebitelských úvěrů nebankovními subjekty. Vzestup dosáhl svůj vrchol v roce 2008, kdy doznívala dlouhodobá ekonomická konjunktura. V roce 2009 poklesly objemy úvěrů poskytovaných nebankovními společnostmi až o téměř 20 % a nadále se nezvyšovaly, právě naopak dosahovaly poklesu a poté stagnace. Až v roce 2014 lze pozorovat nepatrný nárůst pouze o 1,5 % (ČLFA,2015b).

3.5. Makroekonomické příčiny zadluženosti českých domácností

Každoroční nárůst zadluženosti českých domácností má celou řadu příčin. Mezi ty nejzásadnější můžeme zařadit snadno dostupné sjednání úvěrů u bankovních či nebankovních institucí, nízké úrokové sazby s nízkou volatilitou, líbivý marketing bankovních a nebankovních společností, zvyšování disponibilního důchodu a tím životního standardu domácností, růst reálných mezd, změny životních stylů domácností, či názory obyvatelstva celkově na zadluženost, velikost míry nezaměstnanosti atd.

Podíl na každoročním zvyšování zadluženosti mají hlavně sami finanční či nefinanční podniky. Po revoluci, tedy začátkem let devadesátých, nebyl zaznamenán velký objem úvěrů či půjček a ani jejich každoroční zvyšování. Důvodem byly například změny v ekonomice a sociálních faktorech, ale také skutečnost, že banky tehdy neměly žádný zájem půjčovat soukromé sféře. Důležitou roli také jistě hrála velká volatilita a vysoké sazby úrokových sazeb. Až po snížení těchto sazeb a snížení volatility počátkem milénia domácnosti začaly poptávat finanční prostředky. V současnosti dochází v obrovské konkurenci finančních a nefinančních podniků, které se předhánějí s čím dál výhodnějšími nabídkami k tomu, že tyto podniky nabízejí své služby i domácnostem, u kterých není samozřejmé, že nebudou mít se splácením po celou dobu trvání úvěru žádný problém. Stává se trendem, že domácnosti dnes začínají brát zadluženost jako běžnou součást života (Dubská, 2010).

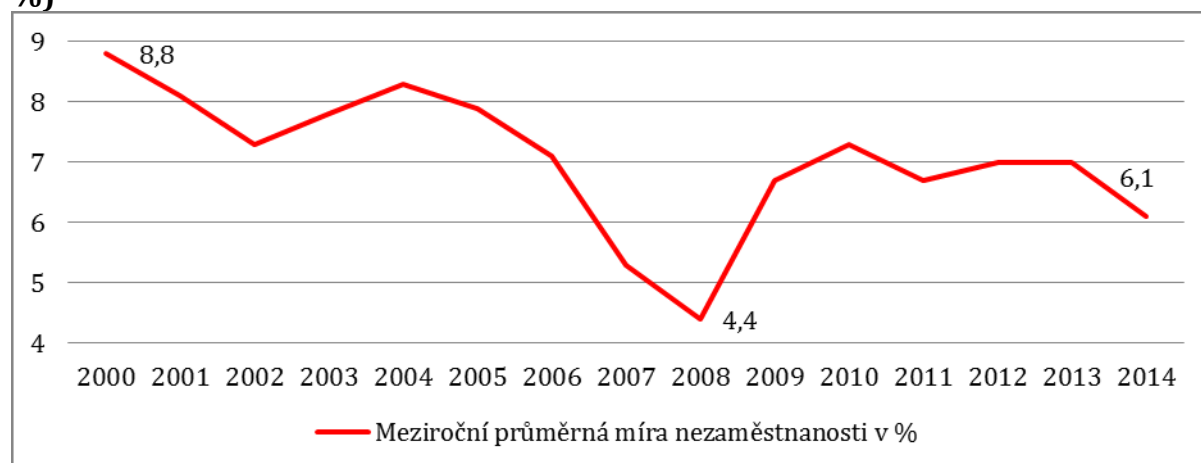
V následujícím textu budou zpracovány faktory, které jsou obecně považovány za nejzásadněji ovlivňující celkovou zadluženost domácností a to nejprve nezaměstnanost a mzdy a nakonec úrokové míry.

3.5.1. Nezaměstnanost

Za první z příčin zvyšování zadluženosti je možné pokládat vysokou zaměstnanost. Zvýšená zaměstnanost pozitivně ovlivňuje jistotu jedinců a domácností, které chtějí za vidinou jistého budoucího příjmu spotřebovávat více, než si v současné době mohou dovolit.

V rocích 2000 až 2008 se nezaměstnanost nezvyšovala, právě naopak. V době ekonomické konjunktury nezaměstnanost klesla pod svou přirozenou míru, co se nemusí jevit jako pozitivní z hlediska zaměstnavatelů. V takovéto situaci si totiž domácnosti práci méně váží, protože mají více možností, nejsou ochotni pracovat za menší náklady zaměstnavatele a hlavně pokud je zaměstnáno větší množství uchazečů, firmy nemají tak velký prostor pro výběr skutečně vhodných jedinců.

Graf 3.7 Vývoj míry nezaměstnanosti v ČR (v %)

Zdroj: ČSÚ, 2015a; vlastní zpracování

Z dat Statistického úřadu ČR, která jsou zpracována v grafu 3.7 vyplývá, že od roku 2000 do roku 2006 se míra nezaměstnanosti pohybovala na své přirozené míře, tzn. v rozmezí od 7 do 9 %. Vrchol ekonomické konjunktury na konci roku 2006 ale

způsobil prudký pokles nezaměstnanosti, který s sebou domácnostem přinesl také větší pocit jistoty a proto potřebu zadlužování. Pokud se podíváme na data celkové zadluženosti výše lze pozorovat, že meziroční tempo růstu celkového zadlužení v tomto období narůstalo. Po roce 2008 se ale i u nás začala projevovat ekonomická krize a to znamenalo také růst nezaměstnanosti, která se do roku 2010 dostala opět na svou předkrizovou 7% úroveň. V období krize se tempo meziročního růstu celkové zadluženosti rapidně zpomalilo. Při srovnání zmiňovaných grafů lze také pozorovat jisté zpoždování jednotlivých jevů, které mohlo být u domácností způsobeno postupným narůstáním strachu z budoucího vývoje ekonomické situace. V po krizovém stagnačním období, kdy se míra nezaměstnanosti zvýšila, zároveň i meziročně klesá rychlost růstu obecného zadlužení obyvatelstva (ČSÚ,2015a).

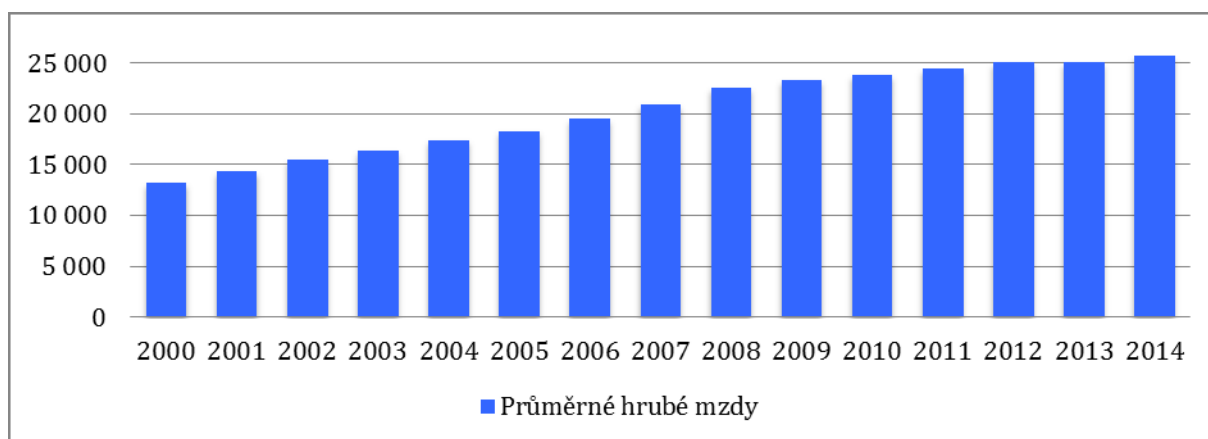
3.5.2. Průměrné mzdy

Druhou příčinou, která ovlivňuje neustále narůstající zadluženost obyvatelstva, je zvyšování průměrné hrubé mzdy. Domácnosti, které mají vyšší příjmy, mají paradoxně větší potřebu se zadlužovat. Tento fakt je způsoben zejména tím, že jedinci, kteří mají dostatek příjmů, pocítují větší stabilitu a jistotu, že své závazky dokážou splnit, jakkoliv může být tato stabilita problematická. Taktéž očekávají, že v budoucnu se jejich příjmy budou ještě zvyšovat, nebo zůstanou minimálně na dnešní úrovni a proto chtějí spotřebovávat více zboží a služeb. U subjektů, které mají vyšší příjmy se také předpokládá, že pro ně nebude problémem půjčku od bankovní nebo nebankovní instituce dostat a co víc, jejich úvěry a půjčky budou mít vyšší hodnotu než u obyvatel, kterých příjmy jsou o mnoho nižší. Domácnosti s nižšími příjmy si v mnoha případech berou úvěry za účelem nákupu spotřebního zboží, kdežto domácnosti s vyššími příjmy mohou dlouhodoběji platit také půjčky na investice.

Podle dat Statistického úřadu ČR, které můžeme zpracované v grafu 3.8 je možné tvrdit, že průměrná hrubá mzda v krajině si udržuje svůj rostoucí trend již od roku 2000. Taktéž zadlužení domácností roste společně s nárůstem těchto mezd. Toto tvrzení ale naráží na řadu problémů, jako je například ten, že hrubá mzda není vyplácena přímo zaměstnanci, ale z ní zaměstnavatel odvede příslušné částky na

sociální a zdravotní zabezpečení, politiku zaměstnanosti a zálohy na daně z příjmů. Výška hrubé mzdy taktéž neodráží skutečnou kupní sílu obyvatelstva a nezohledňuje rozdíly mezi zaměstnanci, kteří ve svém zaměstnání nedosahují ani průměrných příjmu, co představují asi dvě třetiny pracujících.

Graf 3.8 Vývoj průměrné hrubé mzdy (v tisících Kč)

Zdroj: ČSÚ, 2015b; vlastní zpracování

Za posledních patnáct let vzrostla průměrná hrubá mzda o víc, než 94 %. Nejvíc její hodnota meziročně stoupla z roku 2000 na rok 2001, kdy zaznamenala pokrok o téměř 9 %. Stoupající trend si však zachovávala i během krize v období 2009 až 2011, kdy si udržovala růstovou tendenci kolem 2 % (ČNB, 2015b).

3.5.3. Vývoj úrokových sazeb

Jedením z nejdůležitějších faktorů jsou právě úrokové sazby, dle kterých se domácnosti rozhodují, zda využít úvěry či půjčky. Veškeré úrokové sazby na bankovních trzích jsou ovlivněny základními úrokovými sazbami ČNB. Pokud se tedy centrální banka rozhodne snížit své základní úrokové sazby, měly by poklesnout i klientské úrokové sazby.

Lombardní sazba je úrok z lombardního typu úvěru. Je to procentuální sazba, za kterou mají obchodní banky možnost půjčit si od centrální banky (v našem případě ČNB) finanční prostředky oproti zástavě jejich cenných papírů. Pokud se

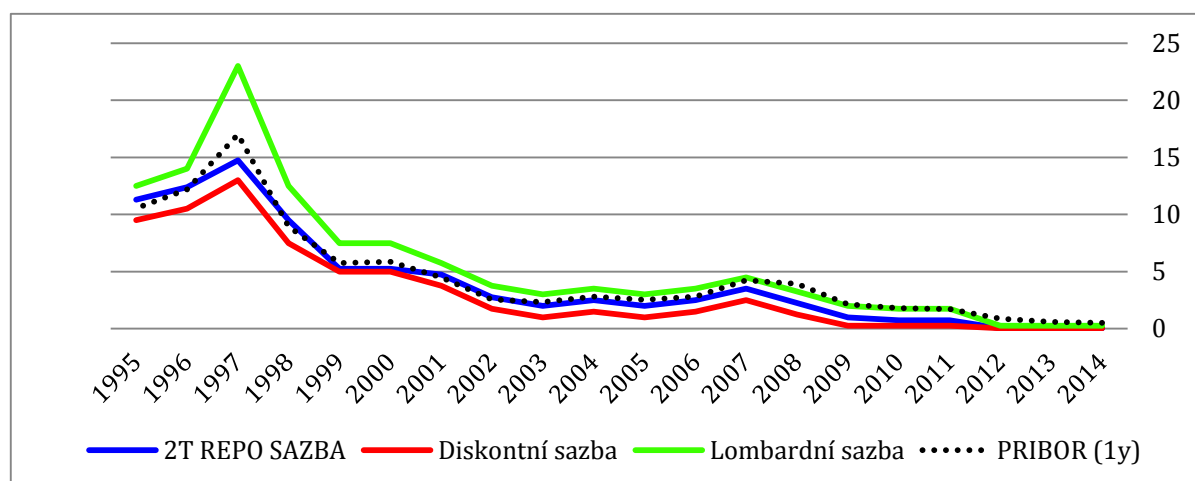
centrální banka rozhodne zvýšit lombardní sazbu, dojde ke zdražení peněz a banky si půjčují méně a nenabízí tak „levné“ úvěry obyvatelstvu.

Diskontní úvěr je možnost obchodních bank uložit si u centrální banky své přebytečné finanční prostředky. Tyto uložená depozita jsou úročeny diskontní sazbou. Diskontní sazba zpravidla představuje dolní hranici pro pohyb krátkodobých úrokových sazeb.

Zastavme se také u hlavního měnového nástroje v podobě **repo operací**, které se provádějí formou tendrů. Při těchto operacích centrální banka přijme od bankovních institucí jejich přebytečnou likviditu a bankám jako protihodnotu předá dohodnuté cenné papíry. Po uplynutí splatnosti proběhne reverzní transakce, kde centrální banky vystupující jako dlužník vrátí bance zapůjčenou jistinu včetně předem dohodnutého úroku navíc. Banka vrátí centrální bance poskytnutý kolaterál. Doba trvání repo úvěru je stanovena na čtrnáct dní, proto je chápána jako klíčová dvoutýdenní repo sazba. Od bank je Českou centrální bankou stahována přebytečná likvidita a naopak jsou jim předávány cenné papíry. Pokud se banka rozhodne navýšit tuto sazbu bude stahovat přebytečnou likviditu od bank a tím pádem omezí objem úvěrů, které banka mohla ceteris paribus poskytnout domácnostem ve formě úvěrů (ČNB,2015g).

Prague InterBank Offered Rate (PRIBOR) je mezibankovní pražská nabídková sazba. Za tuto úrokovou sazbu si mohou banky navzájem poskytovat úvěry, ale pouze na českém mezibankovním trhu. Tato sazba je tedy velmi důležitá pro výši úrokových sazeb u úvěrů hypotečních. "

Graf 3.9 Vývoj základních úrokových sazeb ČNB (v %)

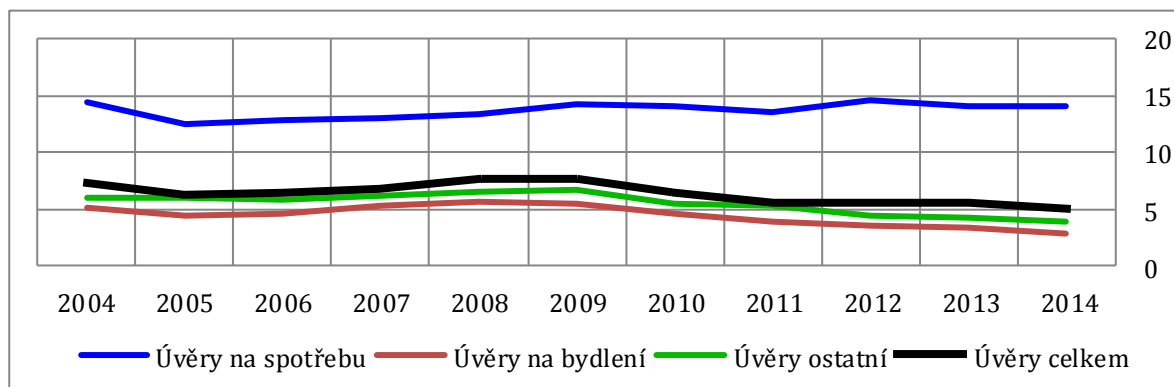

Zdroj: ČNB, 2015h; vlastní zpracování

V grafu 3.9 můžeme sledovat vysokou volatilitu základních úrokových sazeb ČNB během devadesátých let. Zároveň byla sazba z těchto úroků velmi vysoká, například v roce 1997 lombardní sazba na úrovni 23 %. Vraťme se zde zpět na začátek druhé kapitoly, kde byl znázorněn jistý bod zlomu zadlužení během roku 2000. I na tomto grafu lze ukázat jistý bod zlomu ke konci roku 2000, kdy dochází ke zmírnění předchozí vysoké volatility a k velkému poklesu úrokových sazeb postupně pod hranici 5 %. To mohl být impuls obchodních bank k přesunu svých přebytečných likvidit skrze poskytování úvěrů domácnostem a navýšit tak jejich rodinný rozpočet. Z grafu lze soudit, že závislost mezi základními úrokovými sazbami a celkovým zadlužením českého obyvatelstva je zřejmá. V čase kdy úrokové sazby byly velmi vysoké, se zadlužení domácností markantně nesnižovalo.

Zajímavým příkladem může být průběh roku 2006, kdy se základní úrokové sazby ČNB zvyšovaly k úrovni téměř 5 %, a meziroční tempo růstu zadluženosti v tomto roce výrazně kleslo. Opačná situace nastala v průběhu roku 2007, kdy základní sazby naopak začaly klesat a pokud se podíváme na meziroční tempo růstu zadluženosti domácností v roce 2007, tak došlo k výraznému zvýšení tempa zadlužování. V současnosti jsou tyto základní sazby na minimální úrovni, což také znamená, že vysvětlovat příčinu růstu zadluženosti domácností stále klesajícími úrokovými sazbami jednoduše nelze. Pokud se dnes například podíváme na sazby hypotečních úvěrů, které se ve velké míře podílí na celkovém zadlužení domácností, lze říci, že tyto sazby jsou na historickém minimu (ČNB, 2015h).

Graf 3.10 Vývoj úrokových sazeb úvěrů poskytnutých bankami domácnostem (nové obchody, v %)

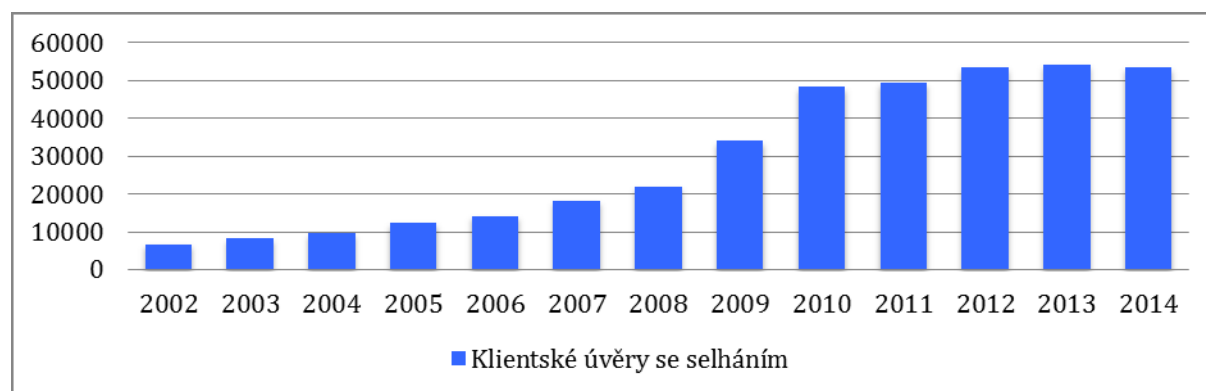
Zdroj: ČNB, 2015i; vlastní zpracování

Výše uvedený graf 3.10 znázorňuje vývoj úrokových sazeb úvěrů, které banky poskytly českým domácnostem. Bohužel databáze ČNB ARAD disponuje pouze daty od roku 2004, takže nelze vidět delší časovou řadu, hlavně v období let devadesátých. Pokud by ale došlo ke srovnání s předchozím grafem, došli bychom k závěru, že počáteční hypotézu nelze vyvrátit. To znamená, že pokud dojde ke snížení základních úrokových sazeb centrální banky, projeví se to také v poklesu úrokových sazeb bankovních úvěrů a naopak, což se finálně projeví na celkové zadluženosti obyvatelstva. Samozřejmě že je rozdíl pokud si domácnost sjedná hypotéku na dům v hodnotě čtyř milionů za úrokovou sazbu 5 % nebo za úrokovou sazbu 2,5 %. Domácnosti by logicky nejevily obrovský zájem o sjednání hypotéky se sazbou 5 % (ČNB,2015i).

3.6. Struktura úvěrů českých domácností dle selhání

Termínem úvěry se selháním lze označovat pohledávky za dlužníky, které jsou podle vyhlášky č. 123/2007 o obezřetném podnikání nestandardní, pochybné a ztrátové. Hodnota úvěru se selháním se pak vypočítává jako součet těchto tří kategorií. Takovéto ohrožené úvěry znamenají pro banky potenciální riziko nesplácení části, nebo celého úvěru ze strany dlužníka. V ČR se v posledních letech zvyšovala celková zadluženost domácností v závislosti na zmírněných podmínkách pro bonitu klientů a tak se taky přímo úměrně tomuto faktu zvýšili úvěry se selháním. Zobrazení dat lze pozorovat v grafu 3.11.

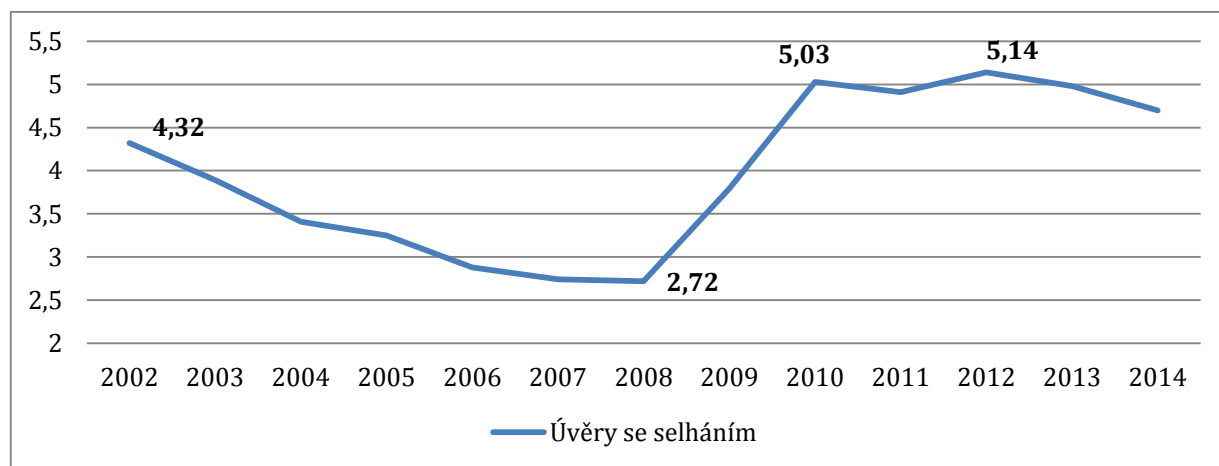
Graf 3.11 Vývoj úvěrů se selháním (v mil. Kč)

Zdroj: ČNB, 2015j; vlastní zpracování

V roce 2002 například v ČR dosahoval objem klientských úvěrů se selháním 6,7 miliardy Kč. V dalších rocích se tyto čísla zvyšovali průměrně meziročně o 20 % a narůstající trend postupoval až do roku 2013, kdy se poprvé hodnota úvěrů se selháním meziročně snížila. Největší změny se objevily v roce 2009 a 2010, kdy se v ČR ve velké míře projevovala hospodářská krize. V roce 2011, který je často v ekonomice označován jako rok stagnace, byl meziroční nárůst úvěrů se selháním o 2 %. Po zastavení krize se v roce 2014 dá pozorovat první nepatrný meziroční procentní pokles zmiňovaných úvěrů a to přesně o 1,3 %. Lze tedy odvodit, že v čase deprese, poklesu HDP a zvyšujícího se tempa růstu nezaměstnanosti, se zvyšuje taky podíl úvěrů se selháním, protože v domácnostech dochází k šetření nebo stagnaci investic. Na druhé straně pokud je ekonomika v konjunktúře, splácení se pro domácnosti stává méně náročným a proto neprodukuje takové množství úvěrových selhání (ČNB,2015j).

Graf 3.12 Meziroční tempo růstu úvěrů se selháním (v %)

Zdroj: ČNB, 2015j; vlastní zpracování

Podobný trend lze pozorovat také v relativním vyjádření podílu úvěrů se selháním na úvěrech v domácnostech v grafu 3.12. Během sledovaného období od roku 2002 do roku 2014 se jeho směřování měnilo zejména v závislosti na ekonomické síle domácností a její schopnosti splácet své závazky. V ekonomické konjunktúře, která přetrvávala až do roku 2008 je zřejmé, že se domácnostem své závazky dařilo splácet, v roce 2011 bylo bez selhání až více, než 97 % všech poskytnutých úvěrů. S nastupující krizí v roce 2009 však procento úvěrů se selháním

rostlo až na 5,14 % v roce 2012. Po tomto období se poprvé začíná trend obracet a od roku 2013 podíl úvěrů se selháním pozvolně klesá (ČNB,2015j).

4. ZHODNOCENÍ A DOPADY ZADLUŽENOSTI V ČESKÉ REPUBICE A VYBRANÝCH ZEMÍ

Česká republika jakožto jedna z dvaceti osmi zemí EU je samostatný a suverénní stát. Česká hospodářská politika je však těsně propojena i s ostatními zeměmi, jelikož má naše krajina velmi vysoký stupeň otevřenosti ekonomiky. Export je tedy pro české hospodářství velmi významnou veličinou. Na české národní hospodářství má také vliv politická a ekonomická situace v ostatních zemích jako například Německo, Slovensko či Polsko. Čtvrtá kapitola bude zaměřena na zadluženost domácností v České republice a tyto informace a data budou následně porovnávány s vybranými zeměmi EU.

Pro mezinárodní srovnání a analýzu byly vybrány celkem čtyři evropské krajiny a to Česká republika, Slovensko, Polsko a Maďarsko. Tato aliance je také známa pod názvem Visegrádská čtyřka, což je neoficiálním označením pro čtyři postkomunistické středoevropské země. Dne 15. února 1991 došlo k podepsání deklarace o blízké spolupráci těchto zemí na jejich cestě k evropské integraci. Po pádu komunistického režimu byla jejich spolupráce velmi důležitá pro plynulý přechod od totalitního režimu k režimu demokratickému. Původně to se jednalo pouze o Visegrádskou trojku, až po rozdělení ČSFR¹ v roce 1993 došlo ke změně názvu na Visegrádskou čtyřku. Po roce 2004, kdy byly všechny země V4 přijaty do Evropské unie, se vzájemné vztahy velmi prohloubily a došlo ke zvýšení zahraničně-politické aktivity. Země V4 se také zaměřily na prosazení spolupráce a stability v širším regionu Střední Evropy. Program Regionální partnerství zahrnuje spolupráci i se zeměmi Rakousko a Slovinsko. Tyto tři země byly pro naši práci a následnou komparaci vybrány z mnoha důvodů. Mezi nejhlavnější můžeme řadit společný politický, ekonomický a historický vývoj, jelikož všechny tyto země byly centrálně plánovanými ekonomikami pod taktovkou Sovětského svazu. Země V4 mají společné tendence v rámci zadlužování domácností, domácnosti po rozpadnutí Sovětského svazu měli v zadluženosti „čistý štít“ a jejich zadluženost v podstatě neexistovala (Visegrad Group, 2015).

¹ České-slovenská federativní republika

Na začátek této podkapitoly budou pro názornou ukázkou srovnány vybrané základní makroekonomické údaje zemí V4, představen bude také přehled o nejdůležitějších datech daných zemí. V rámci první podkapitoly bude srovnán celkový vývoj zadluženosti domácností, druhá podkapitola bude zaměřena na vztah zadluženosti domácností k HDP v jednotlivých zemích V4. Ve třetí podkapitole budeme hovořit o poměru zadlužení na hrubém disponibilním důchodu a ve čtvrté srovnáme finanční aktiva domácností zemí V4. Pátá podkapitola poskytne data o zadlužení domácností zemí V4 v cizích měnách a v poslední podkapitole najdeme analýzu již provedených politik operujících se zadlužením domácností a doporučení, které pro následující období z této analýzy vyplývá.

4.1. Vývoj zadluženosti domácností v zemích V4

Jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, budou zde komparovány země V4, čili ČR, Slovensko, Maďarsko a Polsko. V této podkapitole budou využity nejrůznější ukazatele zadluženosti domácností. Zde nastal při zpracování problém mezinárodního porovnání vybraných ukazatelů, jelikož každá země je svým způsobem specifická, ať už to je velikostí země, počtem obyvatel, hrubým domácím produktem, rozdílností národních metodik, jinými preferencemi atd. Každá centrální banka se může rozhodnout, jaké ukazatele či data ohledně zadluženosti domácností jednotlivých zemí bude zveřejňovat, tudíž některé data potřebné k analýze nejsou vůbec k dispozici. Pro mezinárodní porovnání vybraných zemí byly použity data z databáze Eurostat, OECD, IMF. Podrobnější data o jednotlivých zemích byly získány z databází jednotlivých centrálních bank tedy české, slovenské, maďarské a polské centrální banky. Nejprve tedy bude uvedena krátká makroekonomická charakteristika a vybrané makroekonomické ukazatele národních ekonomik.

Tabulka 4.1 Porovnání vybraných makroekonomických ukazatelů zemí V4²

	HDP	HDP na obyvatele	Obyvatelstvo	Nezaměstnanost
Jednotka	mil. EUR	Index (EU=100)	Počet osob	%
ČR	154 929,6	82	10 512 419	5,9
Slovensko	75 214,9	75	5 415 949	12,6
Maďarsko	103 302,8	66	9 877 365	7,7
Polsko	412 189,1	67	38 017 856	8,6

Zdroj: Eurostat,2015a;vlastní zpracování

Nejvyšší HDP ze všech zemí V4 dosahuje Polsko, které je největší jak rozlohou, tak i počtem obyvatel. S HDP větším, než 400 milionů eur tak několikrát předčí všechny ostatní vybrané země. Jeho index HDP na obyvatele však není nejvyšší z vybraných krajín a navíc se nachází relativně nízko pod průměrem EU. Pro vysvětlení je nutno dodat, že objemový index HDP na obyvatele je vyjadřován ve standardu kupní síly v průměru EU28, který je roven hodnotě 100. Pokud by byl tedy index některé země vyšší než 100, znamenalo by to, že HDP na obyvatele v této zemi je vyšší, než průměr EU28 a naopak. Z tohoto pohledu zajímá prvenství právě Česká republika, která se v rámci zmiňovaného výběru vzdaluje evropskému průměru nejméně, dosahuje totiž indexu 82. Nejnižší hodnoty indexu HDP na obyvatele dosahuje Maďarsko a nachází se tak silně pod průměrem EU28. Co se týče nezaměstnanosti, nejlíp z vybraných zemí si stojí právě Česká republika.

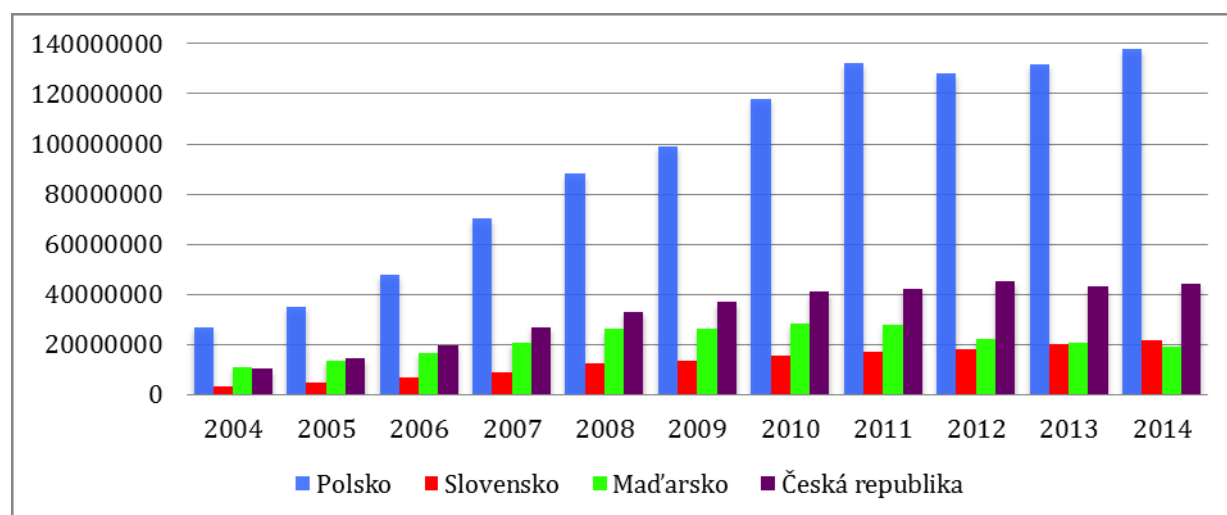
Podle posledních dat Eurostatu dosahuje nezaměstnanost v krajině jenom 5,9 %, což je přibližně polovina v porovnání se Slovenskem. V této krajině dosahuje nezaměstnanost hodnoty až 12,6 %. Slovensko je zároveň zemí nejmenší a vykazuje také nejnižší hodnotu HDP (Eurostat,2015a).

² Uvedená data jsou z roku 2015

4.1.1. Celkový objem úvěrů v zemích V4

V grafu 4.1 níže lze najít a sledovat graficky znázorněné informace o celkovém objemu zadlužení domácností v jednotlivých zemích v absolutní výši od roku 2001 do konce roku 2014. Maďarská centrální banka má k dispozici data o zadlužení pouze od roku 2004, ale dá se předpokládat podobný počáteční trend jako v ostatních sledovaných zemích. Data jsou vždy k poslednímu měsíci v daném roce a vždy v tisících eurech.

Graf 4.1 Celkový objem úvěrů poskytnutých domácnostem (v tis. EUR)

Zdroj: centrální banky jednotlivých zemí, 2015; vlastní zpracování

Data z grafu 4.1 nelze komparovat mezi zeměmi navzájem, z důvodů, které byly zmíněny v úvodu této kapitoly. Graf slouží pouze k ilustraci toho, jaký mají trend v celkovém zadlužování jednotlivých domácností.

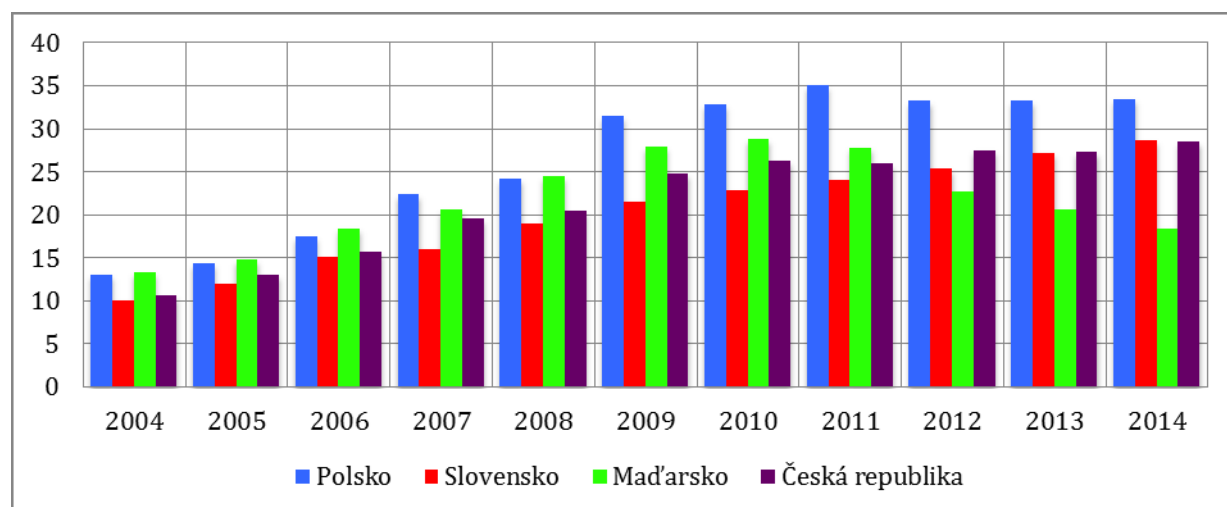
Vidíme zde, že Polsko, ČR a Slovensko vyvíjí stejný trend růstu zadluženosti. Maďarsko je specifický případ, kde ekonomická krize, málem způsobila bankrot země a domácnosti se tak ocitly v platební neschopnosti a celkové zadlužení maďarských domácností se tak od roku 2009 snižovalo. Na grafu lze také vidět, že dynamika objemu úvěrů se postupně zpomaluje zhruba od roku 2009 u všech států, kromě Maďarska. Zde dochází od roku 2010 k poklesu zadlužení. Velký meziroční nárůst lze u všech zemí sledovat od roku 2000 do konce roku 2008. Po roce 2010 vidíme změny v tempu zadlužování, tempo růstu se snižuje v Polsku, ČR a na

Slovensku. Pokud shrneme získané data, lze konstatovat, že největší zadluženost má suverénně Polsko, které je však největším státem a proto je tato skutečnost pochopitelná. Druhou nejvyšší zadluženost má od roku 2005 ČR a v těsném závěsu je Maďarsko, které v roce 2014 předběhlo Slovensko. Slovensko má po celé sledované období nejnižší zadlužení domácností, které se ale každoročně zvyšuje. Tato skutečnost je také způsobena nejnižším počtem jeho obyvatel. Je zde názorná ukázka toho, jak domácnosti reagovaly na ekonomickou situaci ať už globální či národní. U Maďarska, kterému hrozil v roce 2009 bankrot lze pozorovat obrát v zadlužování domácností. Slovenská ekonomika je stabilní a stabilně roste, proto domácnosti neměly důvod k omezení zadlužování. Česká ekonomika byla od roku nestabilní, spíš tomu bylo naopak. Zejména od konce roku 2010, kdy české HDP začalo výrazně klesat, začaly být i české domácnosti v půjčování opatrnější.

4.2. Vztah zadluženosti domácností k HDP

Jedním z hlavních ukazatelů, které se používají pro komparaci zadluženosti domácností je podíl celkové zadluženosti k HDP. Právě díky HDP lze odstranit nedostatky předchozího ukazatele celkového objemu zadlužení v absolutní výši, jako třeba různá velikost zemí, různý počet obyvatelstva, různé ceny atd.

Graf 4.2 Podíl dluhu domácností k HDP (v %)

Zdroj: centrální banky jednotlivých zemí, Eurostat, 2015b; vlastní zpracování

V grafu 4.2 jsou použity data z databází jednotlivých centrálních bank. Pro možné porovnání bylo nutno data vyjádřit v eurech, jelikož do roku 2009 nebyla ani jedna z uvedených zemí v eurozóně (začátkem roku 2009 vstoupilo do eurozóny Slovensko). Zdrojem dat hrubého domácího produktu jednotlivých zemí V4 byla databáze Evropského statistického úřadu (dále jen Eurostat). Dále jsou v grafu 4.2 znázorněny dostupné data od roku 2004 do roku 2014 a to vždy k poslednímu dni daného kalendářního roku.

České domácnosti byly na konci roku 2004 zadluženy v poměru 10,67 % k HDP, podobně tomu bylo na Slovensku (10,1 %). V roce 2005 se tento ukazatel zvýšil o 2,4 %. Tento trend pokračoval až do roku 2010, kdy byl ukazatel na hodnotě 32,84 %, což je za šest let obrovský rozdíl. Od roku 2010 do konce roku 2014 lze vidět, že zadluženost ve vztahu k HDP, už tak zásadně nestoupá v porovnání s minulými roky. Hodnota vzrostla pouze o 5,81 %. Ohledně zadluženosti českých domácností bylo dost řečeno v předchozí kapitole, další text bude tedy zaměřen na ostatní země V4.

Polsko a jeho domácnosti jsou v poměru k HDP zadluženy nejvíce ze všech sledovaných zemí a až do konce roku 2011 měly, i když s menšími výkyvy, rostoucí trend. V roce 2004 dosahovala zadluženost polských domácností 13,1 % HDP, na konci roku 2009 to bylo už 31,5 % HDP, v současné době 33,5 % HDP. Zatímco po roce 2009 meziroční dynamika zadlužení domácnosti zemí V4 začala pomalu klesat, v Polsku byla rekordní zadluženost a to 35 % polského HDP. Může se to zdát zvláštní, ale příčinu lze hledat v dopadu celosvětové finanční krize na evropské státy. Polsko přežilo tuto krizi obstojně, dalo by se říct, že tuto krizi pocítilo nejméně ze všech států EU. Bylo to dáno především tím, že Polsko není exportně zaměřena země tak jako ČR. Dalo by se říct, že je více „uzavřena“ a tak chráněna před vnějšími vlivy. V roce 2011 zadluženost dosahovala 35 % polského HDP a na konci roku 2012 to bylo 33,2 %. V roce 2013 a 2014 to bylo velmi obdobně, jako v roce 2012. Polské HDP po celou sledovanou dobu stabilně roste, kromě roku 2009 kdy mírně pokleslo (Eurostat, 2015b).

Nynější pokles tohoto indikátoru mohl být zapříčiněn také tím, že téměř si dva miliony Poláků před lety pod vidinou velmi nízkých úroků vzalo hypoteční úvěry ve švýcarských francích. Švýcarská národní banka tento rok finančním trhům oznámila, že ukončí nákupy eur a uvolní tak kurz švýcarského franku, švýcarský frank tedy

prudce posiluje. Miliony polských domácností se nyní bojí o střechu nad hlavou (Palata,2015).

Maďarské domácnosti byly na konci roku 2004 zadluženy nejvíce ze všech zemí V4 a to 13,38 % HDP. Tuto pozici mělo Maďarsko až do konce roku 2006. V roce 2007 si prvenství vystřídalo s Polskem. V roce 2007 se zde zadluženost domácností vyšplhala téměř k 21 % HDP. Ekonomika prosperovala a zadluženost domácností dále rostla, v roce 2008 se oproti roku minulému období zadluženost zvýšila o 3,9 % maďarského HDP. V roce 2009 byl podíl zadluženosti obyvatelstva na HDP celých 28 %, což je o 3,52 % HDP více oproti roku minulému. HDP se v roce 2009 snížilo nominálně o 13778,4 mil. eur oproti roku 2008. Rok 2010 byl, co se podílu zadluženosti obyvatelstva na HDP týče, rekordní. Zadluženost dosáhla v tomto roce 28,9 % HDP, poté už tento ukazatel každoročně klesal. Na konci roku 2014 byl ukazatel srovnatelný s rokem 2006, kdy zadluženost tehdy dosáhla 18,45 % HDP. Ještě před čtyřmi lety to bylo o 10,43 % HDP více. Dle nejaktuálnějších dat maďarské centrální banky z února 2015 opět dochází k postupnému nárůstu zadluženosti maďarského obyvatelstva.

V grafu 4.2 výše si lze také všimnout, že od roku 2010 zde vidět značný pokles zadlužování obyvatelstva. Tato situace mohla být zapříčiněna těžkou ekonomickou krizí v Maďarsku. Maďarsko spolu s Argentinou, Venezuelou, Pákistánem a Ukrajinou bylo nejvíce postižené světovou finanční krizí. V polovině roku 2008, kdy propukla v USA finanční krize asi nikdo z maďarských občanů neměl ponětí, že ještě v tom samém roce bude stát čelit možnému bankrotu. Maďarsko tehdy zachránil Mezinárodní měnový fond a jeho půjčka ve výši 25 miliard dolarů. Ještě předtím byla země známá tím, že sem země proudil obrovský objem kapitálu, který představovaly zahraniční investice. Krize však odhalila, že ekonomický růst Maďarska byl vystavěn na úvěrech a ekonomika prosperovala z velké části díky zvyšující se zadluženosti obyvatelstva. Rozdíl mezi českými a maďarskými domácnostmi byl v tom, že ty maďarské si půjčovaly ve velké míře v zahraničních měnách. Právě tento trend spolu s velkým propadem maďarského forintu vůči euru vytvořil pro domácnosti dluhovou past. Vysoký dluh se s touto zemí táhne již od socialistické éry, dalo by se říct, že i v této době byly Maďaři žít na dluh zvyklí (Borovský, 2015).

Jak už bylo zmíněno u Polska, maďarské domácnosti také zlákaly levné hypotéky ve švýcarských francích, zde ale v současnosti zakročila maďarská vláda a nejednu domácnost tak zachránila. Maďarská vláda zavedla tzv. kurzovou bariéru, kde pro splácení dluhů emitovaných ve švýcarských francích stanovila pevné kurzy k euru a švýcarskému franku. Dále vláda zároveň uspěla u nejvyššího soudu, který úvěrové smlouvy označil za nespravedlivé, čímž byly obchodní banky v patové situaci, jelikož musejí vrátit částky, které nabyly neoprávněnými změnami svých poplatků a kurzů (Papucsek, 2015).

Ukazatel zadluženosti domácností obyvatelstva k HDP na Slovensku byl až do roku 2011 na nejnižší úrovni ze všech zemí V4. V roce 2004 byla zadluženost domácností celkem 7,5 % HDP, tedy o něco méně než tomu bylo v ČR. Obecně si české a slovenské domácnosti půjčují hlavně na bydlení. V grafu 4.2 lze také pozorovat skutečnost, že jako u jediné země se na Slovensku tento ukazatel zadluženosti k HDP každoročně zvyšuje, tudíž v žádném roce nedošlo k poklesu. V roce 2005 došlo k růstu ukazatele zadluženosti k HDP o 1,9 %. V roce 2006 byl tento skok oproti roku minulému ještě vyšší a to o 3,2 % HDP na celkových 15,1 % HDP. Ekonomika Slovenska prosperovala i v rocích 2007 a 2008, zadluženost domácností v roce 2008 dosáhla 19 % HDP. Je zajímavé, že i přes světovou finanční krizi podle dat Národní banky Slovenska podíl domácností na HDP nadále rostl, jak v roce 2009 (21,6 %) tak i v 2010 (22,86 %). Zároveň ekonomika Slovenska v tomto období roste také. V roce 2012 se slovenské domácnosti zadlužily celkem 25,4 % HDP. Dynamika zadluženosti slovenských domácností je v posledních letech vyšší, než dynamika těch českých. Nicméně domácnosti v ČR jsou v průměru stále více zadluženy než na Slovensku (Eurostat, 2015b).

4.3. Poměr zadlužení na hrubém disponibilním důchodu

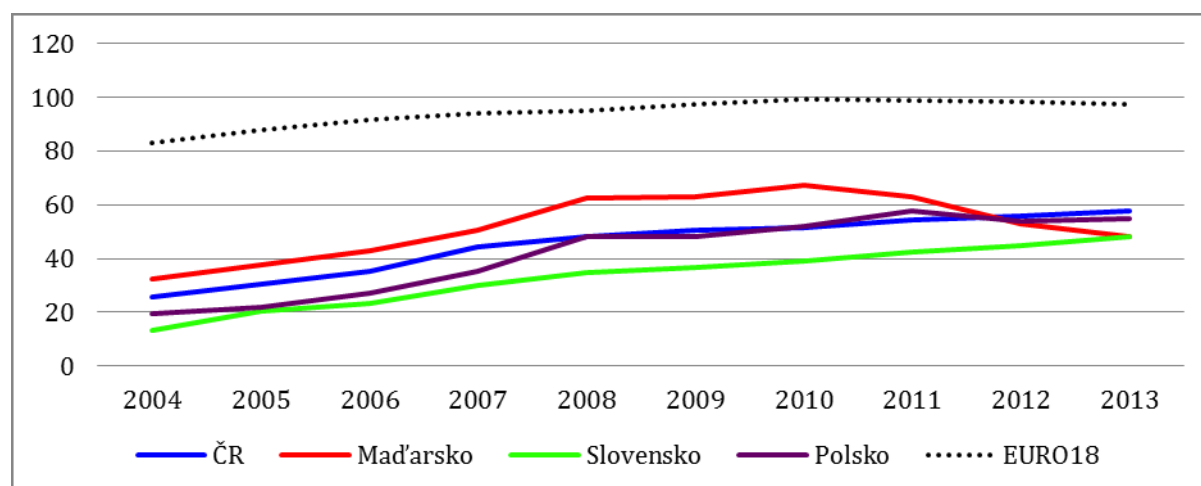
V následujícím textu bude demonstrováno, jak se zvyšovalo zadlužení domácností na základě poměru závazků, neboli půjček a hrubého disponibilního důchodu. Tento poměr bývá ještě upraven o změny čistého podílu domácností na rezervách penzijních fondů, jak je uvedeno na webových stránkách Eurostatu.

Tabulka 4.2 Zadluženost domácností v poměru k jejich hrubému disponibilním u příjmu (v %)

	ČR	Maďarsko	Slovensko	Polsko	EURO18
2004	25,59	32,27	13,46	19,7	83,09
2005	30,71	37,89	20,21	21,85	87,76
2006	35,51	43,06	23,50	27,01	91,74
2007	44,13	50,35	30,19	35,10	94,15
2008	48,03	62,40	34,88	48,03	95,17
2009	50,65	63,00	36,59	48,04	97,71
2010	51,60	67,30	38,99	52,23	99,55
2011	54,18	63,02	42,31	57,82	98,89
2012	55,79	53,10	45,05	53,88	98,33
2013	57,73	48,15	48,07	55,02	97,62

Zdroj: Eurostat, 2015c; vlastní zpracování

Rychlost růstu zadluženosti domácností ke svým disponibilním důchodům v České republice se v posledních letech postupně zvyšovala, avšak tato dynamika nebyla v porovnání se zeměmi V4 natolik přehnaná, jak by se mohlo zdát. V roce 2004 měly české domácnosti v poměru ke svým disponibilním důchodům dluh ve výši 25,59 %. O devět let později však tato hodnota dosahovala výše 57,73 %, což je nárůst o více než 30 procentních bodů. Přitom největšího růstu dosahovala hodnota mezi lety 2006 a 2007, co můžeme přičítat na vrub rozmáhající se ekonomické konjunktury. Ostatní země se udržovaly ve stejném trendu, jak je možné sledovat na grafu 4.3.

Graf 4.3 Podíl dluhu na hrubém disponibilním důchodu domácností (v %)

Zdroj: Eurostat, 2015c; vlastní zpracování

Nejvíce zadluženou zemí se v tomto ohledu stalo Maďarsko, kterého hrubé důchody domácnosti obsahovaly v roce 2010 až 67,30 % dluhu. Od této hodnoty se však Maďarsko se začalo v roce 2006 odchylovat a dynamika se na tomto místě postupně snižuje. Celý relativně specifický průběh může být způsoben silnou recesí, která Maďarsko díky upadajícímu forintu a hromadnému propouštění postihla. Domácnosti si začaly půjčovat mnohem méně a také mají problémy s tím, zaplatit již existující závazky. Co se týče krajin Eurozóny, od roku 2004 do roku 2013 se pohyboval podíl zadluženosti k hrubým disponibilním důchodům od 83,09 % do 97,62 %, což je nárůst o více, než 14 procentních bodů. Zadlužení přitom nejvíc rostlo opět mezi roky 2006 a 2007. Po roce 2010 se jeho hodnoty začaly snižovat podobně, jako tomu je v případě Maďarska pravděpodobně opět z důvodu recese, která se v Evropské unii projevuje.

Tabulka 4.3 Podíl dluhu k disponibilnímu důchodu vybraných zemí (v %)

Země	Litva	Slovinsko	Holandsko	Dánsko
Zadluženost ke hrubému disponibilnímu důchodu	10,10	47,11	222,27	255,81

Zdroj: Eurostat, 2015c; vlastní zpracování

Z dostupných dat Eurostatu bylo také zjištěno, že nejvyšší podíl dluhu na hrubých disponibilních důchodech v EU v roce 2013 má jednoznačně Dánsko, a to přesně 255,81 %. Když se podíváme na země Eurozóny, v této kategorii se dostalo nejvýš Holandsko s hodnotou 222,27 %. Naopak nejnižší zadluženost disponibilních důchodů dosahuje Litva. Litevské hrubé disponibilní příjmy jsou dluhem zatíženy jenom z méně, než deseti procent. Vysoké procento ve srovnání se zeměmi EU nedosahuje ani Slovinsko, kterého zadlužení disponibilních důchodů domácností dosahovalo 47,11 % (Eurostat,2015c).

4.4. Finanční aktiva domácností zemí V4

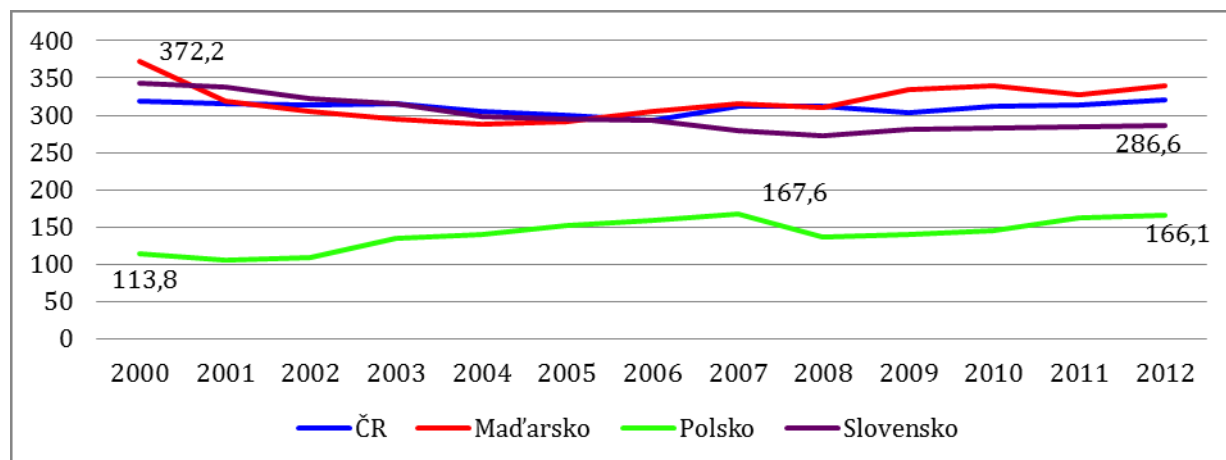
V následující kapitole se nebudeme věnovat ukazateli, který napovídá, kolik procent disponibilního důchodu obsahuje dluh, nýbrž ukazateli udávajícímu procenta z hrubého disponibilního příjmu, které dosahuje čistý majetek domácností. Představuje tedy rozdíl mezi aktivy a závazky. Podle OECD³ ukazuje čisté finanční bohatství přebytek aktiv nad pasivy, lépe řečeno oběživo a depozita, které vlastní domácnosti po odečítání svých závazků. Čím vyšší je tento ukazatel, tím lepší je ekonomická situace domácností, protože jejich disponibilní důchod se v jejich aktivech může odrazit až několikanásobně.

Ukazatel čistého finančního bohatství také napovídá, jak se mění ceny zboží ale i závazků a nakolik jsou aktiva domácností zatížena závazky. Kupříkladu nízkopříjmová rodina s vyšším bohatstvím, než je průměr, se bude mít v tomto ohledu lépe než nízkopříjmová rodina s téměř nulovým bohatstvím, tedy s vysokým podílem zadluženosti (OECD,2015a).

V grafu 4.4 níže lze pozorovat mezinárodní srovnání zemí V4 vzhledem k čistému bohatství domácností.

³ OECD neboli celým názvem Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj je mezivládní organizace, ve které působí celkem 34 ekonomicky nejvyspělejších států světa, které uznávají principy demokracie a tržní ekonomiky. Hlavním posláním organizace je hospodářská spolupráce a rozvoj a podporovat politiky, které zlepší hospodářství a sociální blahobyt lidí na celém světě.

Graf 4.4 Čisté bohatství domácností jako procento z hrubého disponibilního důchodu

Zdroj: OECD, 2015b; vlastní zpracování

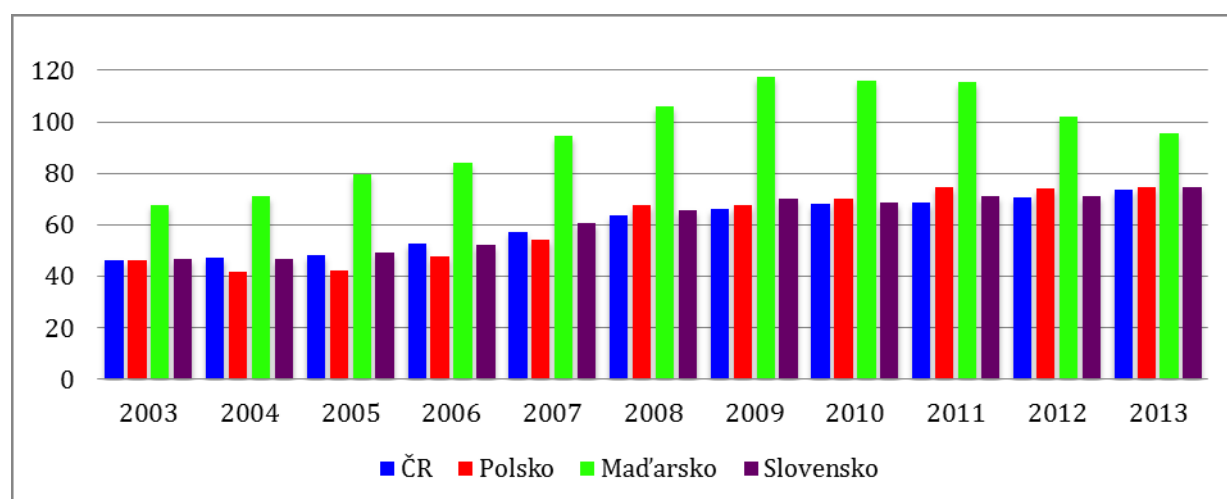
Podle dat OECD znázorněných v grafu 4.4 je možné sledovat velmi podobný trend ve vývoji čistého bohatství u Maďarska, České republiky a Slovenska. Od roku 2000 dosahoval přebytek aktiv nad závazky například v Maďarsku 372,2 % hrubého disponibilního důchodu a porovnatelně v ostatních dvou výše zmiňovaných zemích. Svého minima dosáhlo Slovensko v roce 2008, co můžeme připisovat důsledkům velké krize. U České republiky tento pokles vidíme až o rok později. V čase vypracování práce byly dostupné pouze informace o ukazateli čistého bohatství domácností z roku 2012, avšak i zde vidíme, že u České republiky, Slovenska a Maďarska začalo bohatství opět narůstat a podíl závazků k aktivům se tedy postupně snižuje. Samozřejmě této situaci mohlo předcházet jednak snížení závazků, nebo naopak zvýšení hrubého disponibilního důchodu či aktiv domácností.

Specifická situace ve srovnání s ostatními zeměmi V4 nastala v tomto ohledu v Polsku. Podle zdrojů z OECD lze tvrdit, že polské domácnosti mají nižší hodnotu finančních aktiv právě proto, že jejich příjmy nejsou tak vysoké, jako v ostatních zemích. Jejich čisté aktiva bez závazků tedy dosahují jen o něco víc, jako jejich hrubé disponibilní důchody, což je jiná situace v porovnání s ostatními zeměmi V4, kterých disponibilní důchody se v čistém bohatství přibližně třikrát znásobí (OECD, 2015b).

4.5. Zadluženost soukromého sektoru zemí V4

V této podkapitole bude přiblížen vývoj zadluženosti soukromého sektoru zemí V4. Statistické údaje volně dostupné veřejnosti na webových stránkách Eurostatu vypovídají, kolik procent HDP jednotlivých krajín dosahuje zadluženost soukromého sektoru. Porovnání zadluženosti soukromého sektoru je možné sledovat v grafu 4.5. Je však potřeba brát na zřetel, že soukromý sektor nepředstavuje jen domácnosti. Do této položky se přidávají taktéž živnostníci a neziskové organizace.

Graf 4.5 Podíl zadluženosti soukromého sektoru zemí V4 k HDP (v %)

Zdroj: Eurostat, 2015d; vlastní zpracování

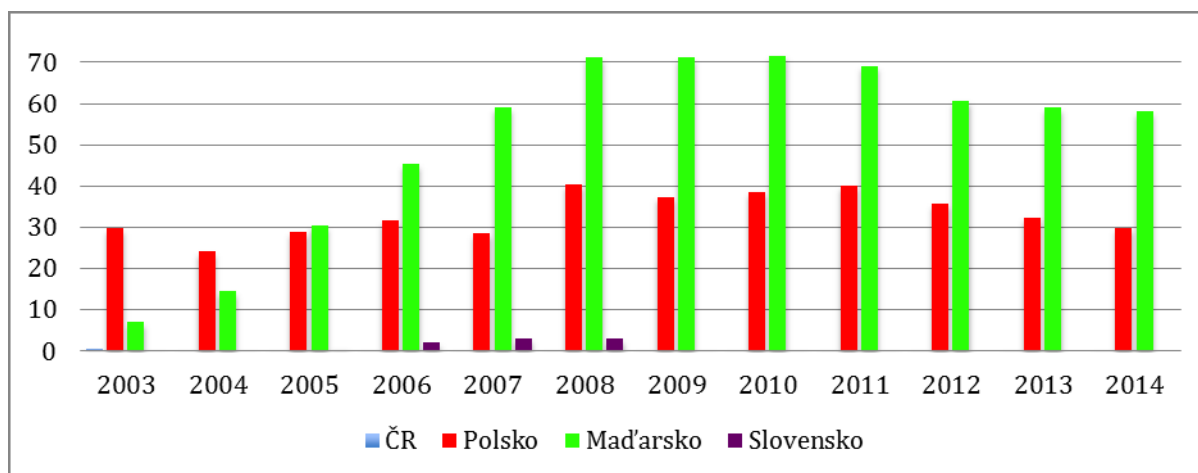
Na grafu 4.5 lze pozorovat, že co se týče zadluženosti soukromého sektoru vztáhnuté na HDP, tak Česká republika, Polsko a Slovensko dosahovali poměrně podobného trendu. Zadluženost zde za posledních deset let postupně rostla, u ČR byl tento nárůst zaznamenán v hodnotách od 46,5 % českého HDP v roce 2003 až do 73,7 % HDP v roce 2013. Největšího skoku směrem nahoru bylo dosaženo mezi roky 2007 a 2008, kdy například Polsko zvýšilo zadluženost soukromého sektoru o 13,3 p.b., tedy z hodnoty 54,4 % na 67,7 % svého HDP. Jiný případ nastal v případě Maďarska, které dosáhlo ze zemí V4 největší zadluženosti soukromého sektoru. Nejvyšší hodnoty zadlužení přitom zaznamenalo v roce 2009, kdy se hodnoty pohybovaly na 117,5 % maďarského HDP. Po tomto roce však Maďarsko svůj trend obrátilo a podíl svého zadlužení na HDP snižovalo. Mohlo to být způsobeno zejména nepříznivou ekonomickou situací a neochotou se zadlužovat. Po nových volbách se

ale v roce 2014 maďarská ekonomika začala pomalu opět oživovat a trend by tedy v dalších letech mohl být opět rostoucí (Eurostat,2015c).

4.6. Zadlužení domácností zemí V4 v cizích měnách

V této podkapitole se budeme zabývat zadlužením domácností, nikoliv však v národních měnách, nýbrž v těch cizích. Domácnosti totiž nepřijímají úvěry a půjčky jenom ve své vlastní měně, ale taktéž v některých hlavních zahraničních měnách. Za všechny bychom mohli jmenovat americký dolar, euro, britskou libru, japonský jen či švýcarský frank. V naší analýze budou zmiňovaná data a souvislosti, která se týkají zadluženost zemí V4 v cizích měnách. Tyto země jsou si velmi blízké, ale v oblasti zadluženosti v cizích měnách jsou naprosto odlišné.

Graf 4.6 Podíl úvěrů poskytnuté domácnostem v cizích měnách na celkovém zadlužení domácností (v %)

Zdroj: data jednotlivých centrálních bank,2015; vlastní zpracování

Pokud se zaměříme na graf 4.6, můžeme zde pozorovat data o zadlužení v cizích měnách v období od roku 2003 do roku 2014 jako procentuální vyjádření z celkového počtu úvěrů domácností. Nejmenší hodnoty zde dosahují Česko a Slovensko, kde je podíl zadluženosti domácnosti v cizích měnách na všech jejich půjčkách opravdu minimální.

Pokud se podíváme na hodnoty Česka, lze zde pozorovat, že v roce 2003 dosahovaly dluhy domácností v cizí měně jenom o něco více, než půl procenta jejich celkové zadluženosti. Do roku 2003 tato hodnota ale ještě poklesla o celých 0,21 procentních bodů. Do roku 2009 poté pozvolna stabilně klesala a od roku 2010 se začala opravdu nepatrně zvyšovat na dnešních 0,18 % (ČNB,2015k).

Podobným příkladem je také Slovensko. Toto dosáhlo vyšších hodnot zadlužení domácností v zahraničních měnách v pouze v roce 2007 a 2008, kdy se čísla pohybovali těsně pod hranicí 3 %. Poté došlo k výraznému propadu na hodnotu pouze 0,09 % zřejmě z důvodu přijetí eura 1. ledna roku 2009. Měna euro měla mezi devizovými úvěry dominantní pozici a v okamžiku, kdy se stala měnou národní muselo toto procento logicky poklesnout (SNB,2015b).

Úplně jinou situaci však vykazují data z Polska. V roce 2003 byly tamní domácnosti zadluženy v cizích měnách přibližně z jedné třetiny. Velký skok směrem nahoru nastal v roce 2010, kdy tyto hodnoty dosáhly až na 38,6 % a v dalších rocích zůstávaly na přibližně stejné úrovni, až poté se začaly postupně klesat až opět na aktuální třetinu všech úvěrů. Situace ohledně značně vyšší zadluženosti domácností v cizích měnách v Polsku lze připsat na vrub hypotečním úvěrům, které zcela dominují v jejich úvěrové struktuře, co se týče zadluženosti domácností. Obyvatelé Polska se kromě polských zlotých zadlužovali v eurech, ale zejména ve švýcarských francích. V dnešních dnech se situace poněkud změnila a domácnosti si zde opět půjčují hlavně v domácí měně, takže je pravděpodobné, že zmiňované hodnoty budou v dalších letech postupně stabilně klesat (NBP,2015b).

V grafu lze pozorovat, že nejvyšší podíl „cizoměnného“ zadlužení dosahují maďarské domácnosti. V roce 2003 nedosahovaly tyto hodnoty důležitou část úvěrů, konkrétně pouze 7 %. Každým rokem se však domácnosti zadlužovaly v cizích měnách více a více až dosáhly na hodnotu kolem 70 % a to právě v období převládající finanční krize. Hodnoty zůstávaly stejné až do roku 2010, od kdy se začaly postupně snižovat na dnešní úroveň 58 %. Stejně jako v případě Polska, i maďarské domácnosti se zadlužovaly zejména v hypoteční oblasti, nechyběl zde však navíc ani velký podíl spotřebních úvěrů.

Podle dat Maďarské národní banky se v roce 2011 jednalo přesně o 70 % objemu všech úvěrů pouze na hypotéky, přičemž největší růst zájmu o jejich přijetí projevily domácnosti v roce 2004 a stejné to bylo také s datováním růstu poptávky po

spotřebních úvěrech. Podobně jako polské domácnosti, tak i obyvatelé Maďarska přijímali značnou část svých úvěrů ve švýcarských francích, no po výrazné deprecii maďarského forintu vůči franku na podzim roku 2008 stoupl zájem o zadlužování v eurech.

Maďarské ale i polské domácnosti měly víc důvodů proto, aby se zadlužovaly v cizích měnách. Mezi prvními z nich bylo uvolnění finančních trhů, rozmach ekonomiky a rostoucí počet zahraničních investorů v domácím bankovním sektoru. To umožnilo nízké úrokové míry devizových úvěrů z důvodu nižší inflace v zemi, v jejíž měně se chtěli polské a maďarské domácnosti zadlužit, například Švýcarsko, v porovnání s inflací v zemích příjemců úvěrů, v tomto případě Polsko a Maďarsko. K celé situaci také přispěl vhodně se vyvíjející měnový kurz, nižší úrokové sazby například ve Švýcarsku či některých zemích EU, ekonomická konjunktura, pozitivní očekávání domácností a fakt, že v Polsku ani Maďarsku do té doby nebyly dostupné hypoteční spoření a pokud ano, byly příliš drahé a tím pádem nevýhodné pro většinu obyvatelstva. V dnešní době má devizová zadluženost domácností klesající trend, co je určitě způsobeno kromě jiného i špatnými zkušenostmi s problémovým splácením narůstajících dluhů (MNB,2015c).

Počátkem roku 2015 Švýcarská národní banka (dále jen NBS) oznámila svůj krok, který nikdo nečekal. Tato centrální banka ukončila své měnové intervence a uvolnila tak kurz své měny, tedy švýcarský frank včetně úrokové sazby – 0,75 %. NBS tedy ukončila nakupování obrovských objemů eur, a tím uvolnila kurz švýcarského franku. V posledních sedmi letech stoupl objem deviz NBS téměř o 429 mld. franků a právě drtivou většinu z toho tvoří měna euro. ECB a jeho obrovský tlak na oslabení eura byl tak silný, že NBS svůj boj vzdala a švýcarský frank tak velmi rychle posiluje. A zde nastává v současnosti problém například pro polské či maďarské domácnosti, které jsou ve velkém zadlužení v cizích měnách, tedy včetně ve švýcarském franku. V následující podkapitole bude analyzováno, jak se k tomuto problému postavila maďarská či polská vláda (Taxler,2015).

4.7. Role vlády v procesu oddlužování domácností

Zvyšování zadluženost obyvatelstva je v současnosti novodobým trendem. Lze pozorovat, že vlády si tohoto problému začínají všimát, ale i přes to se rostoucí

zadluženost daří snižovat poměrně těžce. Tomuto globálnímu problému nelze jen nečinně přihlížet, vlády a centrální banky by měly zadlužování domácností věnovat více pozornosti. Pokud obyvatelstvo v dané ekonomice nemůže dostát svým závazkům a platit úvěry, půjčky či hypotéky, dostávají se rodiny do existenčních problémů. Trpí tak nejen rodiny, ale celé národní hospodářství. Domácností, které z finanční tísně nemají na to, aby spláceli své závazky, zároveň nemohou financovat svou spotřebu na kterou byli zvyklí a kterou postupně omezují. Tím mohou omezit firmy, které musejí omezit svou produkci a vzroste tak míra nezaměstnanosti a celá ekonomika se tak může dostat do začarovaného kruhu recese. Ovlivněn je také finanční sektor, který je oslaben nesplácením svých pohledávek od dlužníků.

V následující podkapitole by měly být zodpovězeny otázky, o tom, co je možné udělat, když se zadlužení domácností stane makroekonomickým problémem. Co mohou udělat jednotlivé vlády na podporu růstu při přílišném zadlužení? Jakou politikou vlády dopomáhaly při snižování míry zadluženosti a odvracely tak zbytečné bankroty domácností či exekuce? Které státy byli v tomto ohledu v minulosti úspěšné? Při hledání odpovědí na tyto otázky bylo čerpáno z výzkumů a šetření Mezinárodního měnového fondu (dále jen MMF) a agentury EU, Eurofondu.

Makroekonomická politika je velmi důležitým až klíčovým prvkem, který může předcházet nadměrným kontrakcím ekonomiky v obdobích snižování zadluženosti domácností. Existují tři obecné přístupy, které v principu dovolují vládám zásahy do ekonomiky způsobem, který jim pomůže zlepšit i čistě tržní výsledky ekonomiky. Přístupy se přitom vzájemně nevylučují, naopak se mohou doplňovat, protože každá má své výhody, ale také omezení. Jednotlivé vlády si vybírají z přístupů ten, který nejlépe odráží jejich institucionální a politické rysy ekonomiky, ale také na základě velikosti a struktury zadluženosti domácností.

Politika diskrečních opatření - poskytování dočasných transferů. Jak již bylo zmíněno, oddlužování domácností může pro ekonomiku znamenat jistý druh bilančního šoku, kdy se projevuje velký pokles spotřeby pod dlouhodobou úroveň. Náklady na navazující pokles ekonomické aktivity lze zmírnit vzájemnou kompenzací makroekonomických stimulů. V ekonomice, kde jsou domácnosti omezeny zadlužeností, to znamená provádění expanzivní fiskální politiky prostřednictvím vládních výdajů zaměřených na finančně omezené domácnosti. Fiskální stimuly mohou poskytnout úlevu zadluženým domácnostem a pomoci zmírnit dluhovou zátěž

zejména v zemích, kde mají hypotéky variabilní sazby, například ve Španělsku nebo ve Velké Británii. Na druhou stranu se v tomto případě navyšuje vládní dluh, který je ve většině zemí světa už tak dost velký.

Automatické transfery pomocí programu sociálního zabezpečení - automaticky poskytují pomoc domácnostem ve finanční tísní bez potřeb dalšího politického uvažování. Například pojištění v nezaměstnanosti může podpořit schopnosti lidé splácet své dluhy poté, co ztratí schopnost dostát svých závazků a tímto způsobem lze odstranit také další negativní externality s tím spojené. Tyto opatření jsou typické například pro Českou republiku či Slovensko. Nicméně i v tomto případě si situace vyžaduje fiskální dotace, které mohou vézt k vyššímu zadlužení.

Podpora restrukturalizace dluhů domácností - vláda má také možnost rozhodnout o tom, aby se úvěrová selhání domácností řešila přímo zřízením institucionálního rámce pro dobrovolnou mimosoudní restrukturalizaci dluhu, nebo zahájením programů restrukturalizace dluhů dotovaných vládou. Jde například o odkupy problémových hypoték od bank, jejich restrukturalizaci (takovou, aby byly domácnostem dostupnější) a poté opětovný prodej s příjmy, které kompenzují počáteční náklady. Tyto programy mohou pomoci obnovit schopnost dlužníků splácet své dluhy, což brání nadměrným exekucím a přílišnému propadu cen aktiv. Lze takto nastartovat HDP způsobem porovnatelným s fiskálními transfery zmiňovanými výše, avšak při nižších fiskálních nákladech (IMF, 2012a).

4.7.1. Světové ekonomiky v procesu oddlužování

Dobrým příkladem politik, která pomáhají při přílišném zadlužování domácností, mohou být skandinávské ekonomiky. Tyto uvedly do chodu kvantitativní uvolňování a snížily tak variabilní úrokové sazby natolik, že bylo možné předcházet bankrotům obyvatel. V těchto krajinách byly úspěšnými taktéž fiskální transfery rodinám a domácnostem, kde tyto transfery pomohli nastartovat soukromé příjmy a lépe zvládat financování dluhů. Automatické transfery mohou také pomoci předcházet posilování ekonomických cyklů, zvedání cen za nemovitosti nebo upadání poptávky. Makroekonomické stimuly však mají své meze. Například úroková

míra na úrovni efektivní nuly může vézt z dlouhodobého hlediska až k deflační impotenci obyvatel a tím opět k přílišnému šetření a stagnaci poptávky.

Konkrétně je velmi dobrým příkladem Island, kde se pomocí správně navržených a odvážných programů pro restrukturalizaci zadlužení domácností, od roku 2008 dařilo významně snížit počty nesplácených úvěrů a exekucí domácností. Přitom tyto programy také pomáhají předcházet samo-posilujícím cyklům poklesu cen nemovitostí a snižování agregátní poptávky. Konkrétně se jedná například o program Payment Smoothing, který byl uplatněn u domácností s hypotékami v zahraničních měnách nebo napojené na index CPI. Domácnosti předlužené v zahraniční měně měly možnost odložit si nebo přeorganizovat splátky na základě dohod vlády a poskytovatelů úvěrů. Ostatní domácnosti v této kategorii měly možnost reorganizovat splátkové kalendáře přímo podle zákona. Opatření se týkalo 130 tisíc islandských domácností. Další program jménem Sector Agreement se týkal předlužených domácností, které ještě dokážou dostát svým závazkům alespoň do 70 %. Dluh tu byl snížen na jejich dosažitelnou kapacitu. I když je ještě příliš brzy na hodnocení přístupu Islandu k zadlužení domácností, zdá se, že makroekonomická reakce vlády účinkovala ve všech kanálech, kde se mohou uplatňovat brzdy ekonomiky. Prudký nárůst zabavování a exekucí byl pomocí programu zastaven a krajina se začala soustřeďovat na hledání trvalých řešení problémů zadluženosti domácností. Tím, že restrukturalizační rámec umožnil domácnostem snižovat (tzn. prodlužovat doby splatnosti a pozměňovat splátkové kalendáře) své dluhy bylo také dopomoženo k přerozdělení zdrojů na místa s vyšším mezním sklonem ke spotřebě. Dalším opatřením pro vícenásobně zadlužené domácnosti bylo snížení zástavní hodnoty jistiny pouze na 100 %, kdy se dopomohlo k zmírnění problémů spojených s převisem dluhů domácností. V současné situaci to vypadá tak, že krajině se prostřednictvím snižování morálního hazardu postupně daří stavět své domácnosti na nohy (European Commission, 2015).

V práci bylo hodně diskutováno také Maďarsko, které se v roce 2011 snažilo snižovat zadlužení domácností podle vyjádření MMF velice špatně zacíleným programem kladoucím břímě restrukturalizace dluhu na bedra křehkému bankovnímu sektoru, jenž mohl ohrožovat stabilitu celého finančního systému bez toho, aby měl tento program předem zajištěné dosažení požadovaných ekonomických cílů. Zadlužení maďarských domácností patří k největším ve východní Evropě. S ostrou

depreciací maďarského forintu po velké krizi zasáhli maďarské domácnosti zadlužené v cizích měnách ještě vyšší splátky a tak byla ochromena také agregátní spotřeba. Po sérii neúspěšných pokusů o poskytnutí úlevy (jako je například dočasné moratorium na zabavování) zavedla vláda v září roku 2011 povinný program restrukturalizace dluhů domácností, který předtím nebyl zkonzultován se zainteresovanými stranami. Během prvního fixního období, které trvalo pět měsíců, byly banky donuceny povolit svým klientům splácet své úvěry za zvýhodněné kurzy zhruba o 30 % nižší než tržní ceny. Veškeré ztráty z předpokládaného snižování dluhu si přitom musely uhradit samotné banky. Povinný restrukturalizační program měl vysokou účast, avšak to mělo tři základní omezení. Za prvé patné cílení pokud jde o dosažení domácností s omezenou možností splácet své závazky – pouze lépe situované domácnosti si mohly dovolit splácet dluhy ve forintech. Za druhé, program hází celé břímě ztrát bank na jejich vlastní náklady, přičemž je banky nebyly předem schopny absorbovat. A konečně revize hypoték soukromoprávních smluv bez konzultace s bankovním sektorem poškodily celkové investiční klima.

Jak už bylo zmíněno na konci předchozí podkapitoly. NBS počátkem tohoto roku uvolnila svůj kurz švýcarského franku, tím způsobila nelehké spaní nejedné domácnosti například v Maďarsku či Polsku. V následujícím textu budou blíže specifikovány kroky maďarské vlády proti tomuto nečekanému kroku NBS.

V Maďarsku například v roce 2013 premiér Viktor Orbán a jeho vláda, i přes tvrdý odpor bankovních institucí, pomohla maďarským domácnostem nezvyklým zákonem, který v podstatě umožnil domácnostem, aby mohli splácet bankám ve stálém a výhodném kurzu forintu vůči zahraničním měnám, ve kterých si je pořídili. Tenhle krok, měl pomoci mnoha maďarským domácnostem, které nebyly zadluženy v domácí měně. Tyto domácnosti měly tedy možnost splatit své závazky na základě fixního směnného kurzu. Vše bylo na popud poklesu forintu na historické minimum a úvěrů v cizích měnách se tak stala existenční past a Maďarsku tak hrozil velký sociální problém (IMF,2012a).

V Polsku řeší v současnosti vláda obdobný problém, spoustu polských domácností bylo také zadluženo ve švýcarském franku, i když ne v takovém rozsahu jako Polsko. Polský zlotý byl dokonce stabilnější měnou v porovnání s maďarským forintem, poté co došlo k rozhodnutí NBS polská měna silně oslabila a mnoho domácností tak bylo v ohrožení. Vypadalo to, že polská premiérka Kopaczová

„převezme“ model, který zafungoval v Maďarsku. Uplatnit ho ale v polských podmínkách může být obtížnější než se zdá. V Maďarsku většina hypoték ve švýcarských francích je rukou zahraničních bankovních institucí, v Polsku mají tyto hypotéky v rukou domácí bankovní instituce. Dalším rozdílem jistě je fakt, takto postižených jsou asi dva miliony a většinou jsou to domácnosti, které patří k vyšší střední třídě, zároveň polská ekonomika dá se říct roste stabilně. K nějakému výraznému posunu zatím tedy v Polsku nedošlo. Kurz franku zase začal pomalu klesat a samotné domácí bankovní instituce nabídly řešení, domácnostem snížily úroky, a možnost restrukturalizace úvěrů včetně splátkového kalendáře a dalších zvýhodnění. Vláda tak od této potencionální krize, zdá se dává zřejmě ruce pryč a bude tak velmi zajímavé sledovat další vývoj zadluženosti obyvatelstva v Polsku (Palata,2015).

Zajímavým příkladem je Německo. To mělo v roce 2008 celkem 37,3 milionů domácností a z toho asi 3,1 mil. bylo zadluženo či předluženo. Proto vznikla v Německu síť institucí, které mají za úkol zabývat se poradenstvím a prevencí proti dalšímu předlužování. Hlavní odbornou organizací jsou Sociální služby katolických žen (dále jen SkF), ta je pod záštitou německé katolické charity pro sociální práci v církvi. Organizace čítá téměř osm tisíc zaměstnanců a dobrovolníků. Poradenství domácnostem na odborné úrovni se poskytuje buď přes telefon, nebo přes osobní schůzky. Zaměstnanci SkF jsou schopni domácnostem sestavit rodinný rozpočet a vytvořit plán věřitelů rodiny. Snahou SkF je najít takové řešení, aby mohla rodina se svými měsíčními příjmy zaplatit vše nezbytně nutné a zbytek těchto příjmů se použije na umoření dluhů. Velký úspěch má SkF i díky vyjednávání s věřiteli. Díky mnohaletým zkušenostem provozovatelů bývají jednání většinou úspěšná.

Velká Británie se naopak může pochlubit svou organizací Credit Action. Organizace má pevně stanovený cíl pomáhat domácnostem a naučit je, jak mohou efektivně nakládat s osobními financemi. Základem její činnosti je příprava velmi užitečných příruček, které jsou určeny pro určité skupiny lidí v krajině. Pro každou skupinu je „na míru“ popsán postup, jak by mohla své zadlužení zmenšit a jak by se měla chovat při náhlých událostech, které ovlivňují rodinný rozpočet. Credit Action také vytváří různé veřejné kurzy, ve kterých se lidé učí, jak efektivně řídit své osobní finance. Na jejich webu vypracovávají různé statistiky o zadluženosti v Británii, včetně online poradny pro finanční vzdělávání. Efektivnost webu lze posoudit na

základě celkové návštěvnosti, která čítá 600 tisíc uživatelů měsíčně. V současnosti pořádají různé semináře pro veřejnost a snaží se tak zvýšit úroveň finančního vzdělávání obyvatelstva. Aktivně též vystupují prostřednictvím médií a zvyšují tak finanční gramotnost (MVČR,2008).

4.7.2. Doporučení hospodářským politikám

Evropské státy a jejich vlády zdůrazňují fakt, že je nevyhnutné snižovat státní dluhy. V minulosti však mnohokrát přivedl ekonomiky na pokraj katastrofy právě předluženost soukromého sektoru. Jako příklad lze uvést případy Islandu, Španělska či Irska. Tyto země měly relativně nízký veřejný dluh, zatímco domácnosti a soukromý sektor byl předlužený a růst půjčování se vymkl kontrole. Přitom pokud v ekonomice dochází k růstu poskytnutých úvěrů, může to vézt ke zvyšování cen nemovitostí a být také příčinou hluboké a dlouhodobé recese. Předlužené obyvatelstvo rapidně sníží svou spotřebu, tím se dramaticky sníží výroba v ekonomice a zároveň i nezaměstnanost. Vlády tedy mají před sebou velmi důležitý úkol, a to jakým vhodným způsobem oddlužení domácností efektivně snižovat. Měly by se zaměřit na podporu hospodářství například fiskální expanzí. Pokud k tomu nemají dostatečný prostor, měly by se zaměřit na snížení dopadu oddlužování domácností na ekonomický růst (IMF,2012b).

Pro ekonomiky, ve kterých je dosahováno vysokého podílu předlužení domácností je dle názoru autora práce vhodné následovat několik doporučení, která vycházejí ze šetření o vypořádávání se s dluhem domácností v některých evropských, či skandinávských zemích.

Nejdůležitější ze všech opatření by měla být opatření preventivní, což znamená předcházení předlužení spotřebitelů. Velký důraz by měl být v tomto ohledu kladen na požadavky vůči poskytovatelům úvěrů. Právě oni by měli nést největší odpovědnost za půjčování prostředků domácnostem a prověřování potencionálních dlužníků. Jejich chování by nemělo být pouze sobeckého a ziskuchtivého charakteru, ale mělo by být v první řadě odpovědné vůči společnosti. To v praxi znamená nepodceňovat nedostatečnou bonitu své klientely a při poskytování úvěrů hledět v první řadě na to, aby byl klient schopen dostát svých závazků. Stát by měl

požadovat po věřitelích, aby posuzovali bonitu klientů objektivně a v souladu s příslušnými ustanoveními, které by měly zaručit schopnost dlužníků uhradit své závazky. Tato ustanovení jsou popsána ve Směrnici o spotřebitelských úvěrech (Consumer Credit Directive). V mnoha členských státech Evropské unie se používají úvěrové registry, které mají napomáhat věřitelům posoudit úvěruschopnost klientů. Mnoho z představitelů evropských soukromých koncernů v nich však vidí nevýhodu kvůli ztrátě soukromí pokud se jedná o data o příjmech.

Pokud je řeč o prevenci před předlužeností domácností, není na tomto místě možné zapomenout na potřebu finanční gramotnosti obyvatelstva. Pokud jsou domácnosti seznámeni s obsahem úvěrů, s podmínkami jejich plnění ale také s procesy, které nastávají při nedodržení podmínek úvěrových smluv, může se jejich předlužování omezit právě díky uvědomování si vlastních příjmů, výdajů, ale hlavně rizik. Finanční vzdělání by mělo být volně dostupné všem vrstvám obyvatelstva a mělo by se na něj klást velký důraz jako na zásadní prvek předcházení předluženosti konzumentů (Eurofond, 2012).

Jedním z důležitých opatření, pokud selže prevence před předlužením domácností v krajině, je včasné rozpoznání dluhového problému domácností. Mnoho domácností totiž může pociťovat problémy se splácením úvěrů, i když ještě nejsou úplně neschopni dostát svých závazků. Je proto důležité, aby poskytovatelé úvěrů včasně identifikovali domácnosti ohrožené finančními potíži. Takto mají větší možnost zabránit rozšiřování dluhových problémů a vyhnout se nákladům na vymáhání pohledávek.

Mluvíme-li o patřících, která zmírňují dopady nadměrné zadluženosti domácností, Evropská komise doporučuje rozšířit a více využívat dluhové a úvěrové poradenství. Toto může být doručováno jak ze soukromého (firmy a neziskové organizace) tak i z veřejného sektoru. Výsledky finanční krize však potvrzují, že je potřeba uvést do chodu adekvátně (veřejně) financovanou dluhovou poradenskou službu v souladu s poptávkou a to ve všech členských státech EU. V dnešních dnech je však poradenských služeb zaměřených na poskytování či přijímání úvěrů skutečně příliš málo a nejsou výkonné natolik, aby dokázali ovlivnit či vylepšit situaci na poli předlužení domácností.

V závislosti na předešlých zkušenostech, kdy měly předlužené domácnosti tendenci svůj dluh dobrovolně snížit či splatit a pokud toho nebyly schopné, tak měly

snahu alespoň najít vhodné řešení na jejich dluhové problémy, by mělo být doporučeno, aby se při předlužení jednalo s dlužníky spíše neformálněji, než na základě mimosoudních formálních postupů pro vypořádání dluhů. Soudní spotřebitelská insolvenční řízení jsou ve státech EU poměrně běžnou záležitostí, avšak chybí u nich specifické právní postupy na to, jak se vypořádat se zadlužením a jak v takové situaci domácnostem spíše pomoci, než zabavovat majetek a aktiva.

Například podle podrobného šetření IMF v rámci iniciativ vlád pro oddlužení domácností existují pro další postup jistá doporučení, která vyplývají z předchozích zkušeností a v praxi by měla být následována. Odvážné programy restrukturalizace dluhů mohou výrazně snížit počet nesplácených úvěrů a exekucí v domácnostech a podstatně snížit zátěž dluhového splácení. Zároveň programy pomáhají předcházet snížení cen nemovitostí a stejně tak snížení celkové poptávky. Islandský příklad také vyzdvihuje komplexní rámec zahrnující jasnou komunikaci s veřejností a předem naplánovaným časovým rámcem. V době snižování zadluženosti je velmi důležitý silný a dobře zajištěný finanční sektor. Je důležité, aby banky nemusely omezovat svůj kapitál a nebyly tak omezeny jejich nabídky úvěrů. Stávající institucionální rysy ekonomiky mohou ovlivnit, zda vlády k vyřešení přílišné zadluženosti domácností zavedou, či nezavedou diskreční opatření. V skandinávských zemích převedly vlády velký nedostatek politické aktivity, co se týče dočasných fiskálních stabilizátorů, zřejmě díky existenci značného množství automatických stabilizátorů.

Velmi důležité při tvorbě politik pro oddlužení domácností je také navození motivace pro účast v úvěrovém procesu poskytovatelům úvěrů ale také pro dlužníkům. Například při iniciativách o restrukturalizaci dluhů je potřeba nabídnout věřitelům a dlužníkům účinnou a spolehlivou alternativu k úvěrovému selhání a bankrotům.

Pokud bychom měli shrnout všechny zmiňované body a zároveň doporučit komplexní řešení problému předlužení domácností v jednotlivých zemích EU, bylo by nejlepší navrhnout komplexní rámec, který by obsahoval preventivní, pomocné a obnovující přístupy vzájemně se doplňující a prolínající se zároveň. Na tomto místě by bylo vhodné navrhnout vytvoření komplexního institucionálního rámce, který by zahrnoval efektivní a koordinovanou politickou reakci na danou situaci v každé postižené členské krajině EU. Politika by měla obsahovat několik základních prvků, jako jsou finanční vzdělávání a následná finanční gramotnost, ujišťování se o

adekvátnosti dlužníka či věřitele, odpovědné poskytování úvěrů, dluhové poradenství, úvěrová motivace zúčastněných stran, diskreční opatření (dočasné transfery) domácnostem v dluhové nouzi, předcházení exekucím a vystěhováním z obydlí, mimosoudní procedury pro dluhová vyrovnání, právní procedury pro oddlužení, možnost odkupu či restrukturalizace dluhů směrem od státu, odpovědné vymáhání pohledávek a prevence před finanční inkluzí obyvatel s dluhovými potížemi (IMF, 2012b).

5. ZÁVĚR

Jedním z dílčích cílů této diplomové práce bylo popsat vývoj, strukturu a příčiny zadluženosti domácností České republiky. Zjistili jsme, že zadlužení obyvatel dosahovalo u bankovních institucí nízké a stabilní úrovně v devadesátých letech, nicméně od počátku milénia až do současnosti dochází k jeho velkému nárůstu v souvislosti s celosvětově rostoucím trendem. Ze zjištění práce vyplývá, že české domácnosti jsou zadluženy převážně u bankovních institucí v domácí měně a jejich úvěry jsou převážně poskytovány na bydlení. Obyvatelé se zadlužují zejména pokud jsou jejich příjmy stabilnější a vyšší a pocítují tak větší jistotu dostání svých závazků.

Za další cíl si práce kladla analyzovat rozdíly v zadluženosti domácností v České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku, porovnat úroveň tohoto zadlužení a zhodnotit, jestli jeho výše nepředstavuje hrozbu pro hospodářský a finanční vývoj těchto zemí. Státy jsme vybírali na základě podobných rysů jejich hospodářství včetně zadlužení domácností a podobného vývoje do rozpadu Sovětského svazu. Právě z těchto příčin jsme zpočátku usuzovali, že vývoj a struktura zadluženosti domácností zemí Visegrádské čtyřky by měly mít podobné rysy. Ovšem na základě zjištění vyplývajících z diplomové práce k naplnění tohoto předpokladu nedošlo. Zjistili jsme, že nejvíc zadluženými domácnostmi jsou v poměru ke svému HDP v Polsku, nejméně naopak v Maďarsku, kde měla na tuto skutečnost vliv špatná ekonomická situace roku 2009, kdy hrozil dokonce bankrot země. Například na Slovensku nedošlo za posledních deset let k poklesu zadluženosti v podílu k HDP, podobná situace je i v České republice. Nejmenší poměr zadlužení domácností na hrubém disponibilním důchodu má v současnosti Maďarsko a Slovensko, nicméně všechny porovnávané země jsou pod průměrem zemí EU18. Čistá finanční aktiva jsou také důležitým ukazatelem, ve vývoji čistého bohatství jako procento z hrubého disponibilních důchodu mají velmi podobné rysy Česká republika, Maďarsko a Slovensko. Domácnosti v těchto zemích mají hodnotu finančních aktiv na vysoké úrovni v porovnání s polskými domácnostmi. Tato skutečnost je způsobena zejména tím, že jejich příjmy nejsou tak vysoké. Dále jsme zjistili, že jsou maďarské domácnosti z velké části zadluženy v cizích měnách, stejně jako ty polské. České a slovenské domácnosti jsou zadluženy v cizích měnách opravdu jenom zanedbatelně. Na základě této části diplomové práce lze říci, že vývoj

a struktura zadlužení obyvatelstva je v každé zemi odlišná, podobné charakteristiky lze pozorovat u České republiky a Slovenska, jelikož ekonomiky těchto dvou zemí jsou úzce provázány. Úroveň zadluženosti domácností v České republice a na Slovensku neohrožuje jejich budoucí ekonomický vývoj, jejich zadluženost není na tak vysoké úrovni. Problém ovšem nastává v ekonomice Maďarska, jelikož drtivá většina domácností je zadlužena v cizích měnách a to může představovat hrozbu nejistého budoucího vývoje.

Je nutné mít na paměti, že vyšší míru zadlužení domácností v krajině není nutno za každé situace chápat jako negativní faktor. Domácnosti mají tendenci se zadlužit tehdy, pokud chtějí spotřebovávat více zboží nebo chtějí investovat do bydlení či nemovitostí. Chovají se takto v případě, že jsou zaměstnaní a očekávají, že jejich zaměstnanost bude relativně trvalým stavem. Takovéto spotřebitelské chování může ekonomiku povzbuzovat. Zcela jiná je ale situace, v níž jsou domácnosti předluženy a svých závazků zvládají dostát jenom velice těžko, nebo vůbec. V tomto případě trpí i ekonomika státu, protože neplatící dlužníci mohou oslabovat agregátní spotřebu, finanční sektor, nebo mohou dopomáhat zvedání cen zboží a nemovitostí. Pokud se domácnosti ocitnou v předlužení, je úkolem státu přijmout opatření na zastavení růstu míry zadluženosti a pro opětovné nastartování ekonomiky.

Práce měla také odpovědět na otázku jakým způsobem hospodářské politiky reagují na předlužení obyvatelstva. Zabývali jsme se zde několika konkrétními příklady evropských zemí, které se snažily s tímto problémem v nedávné minulosti vypořádat. Ve většině případů používaly vlády těchto krajín opatření na podporu finanční gramotnosti, obezřetnosti a opatrnosti obyvatelstva, dopomáhaly k restrukturalizaci dluhů domácností, snažily se poskytnout úvěrové úlevy. V mnoha případech byly podobné politiky více či méně úspěšnými, ale je nutno poznamenat, že se zde nachází ještě mnoho příležitostí pro zlepšení. Doporučujeme proto, aby vlády jednotlivých krajín využívaly preventivní, pomocné a obnovující přístupy, které se budou vzájemně doplňovat a prolínat. Efektivní a koordinovaná politická reakce by měla být předem precizně připravena a prodiskutována se všemi stranami, kterých se budou jednotlivá opatření týkat.

Seznam použité literatury:

BARÁNIK Michal a Jozef HABÁNIK. *Základy makroekonomie*. Bratislava: IRIS, 2002. ISBN 80-89018-45-9.

DVOŘÁK, Petr. *Bankovníctví pro bankéře a klienty*. Praha: Linde Praha, 2005. ISBN 80-7201-515-X.

HOLMAN, Robert. *Makroekonomie. Středně pokročilý kurz*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2004. ISBN 80-7179-764-2.

JANDA, Josef. *Jak žít šťastně na dluh*. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 978-80-247-4833-7.

JÍLEK, Josef. *Peníze a měnová politika*. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0769-1.

KALABIS, Zbyněk. *Základy bankovníctví. Bankovní obchody, služby, operace a rizika*. Praha: Albatros, 2012. ISBN 978-80265-0001-8.

LIŠKA, Václav a kol. *Makroekonomie*. Praha: Professional Publishing, 2002. ISBN 80-86419-27-4.

PLÍVA, S., Š. ELEK, P. LIŠKA a K. MAREK. *Bankovní obchody*. Praha: ASPI, 2009. ISBN 978-80-7357-433-8.

REVENDA, Z., M. MANDEL, J. KODERA, P. MUSÍLEK a P. DVOŘÁK. *Peněžní ekonomie a bankovníctví*. 5. vyd. Praha: Management Press, 2012. ISBN 978-80-7261-240-6.

SMRČKA, Luboš. *Osobní a rodinné finance*. Praha: Professional Publishing, 2007. ISBN 978-80-86946-41-2.

SMRČKA, Luboš. *Rodinné finance. Ekonomická krize a krach optimismu*. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-199-4.

SMRČKA, Luboš. *Rodinný rozpočet a společnost spotřeby*. Praha: Professional Publishing, 2008. ISBN 978-80-86946-78-8.

Elektronické zdroje:

BOROVSKÝ, Václav. Krize po maďarsku [online]. Respekt, 2009 [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: <http://respekt.ihned.cz/c1-36598440-krize-po-madarsku>.

Civic Consulting of the Consumer Policy Evaluation Consortium (2013). *The over-indebtedness of european households* [online]. CPEC [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: <http://www.bristol.ac.uk/media-library/sites/geography/pfrc/pfrc1406-over-indebtedness-european-households-synthesis.pdf>.

Česká leasingová a finanční asociace (2006). *Objemy a struktura leasingových operací členů ALS ČR* [online]. ČLFA [cit. 2015-03-01]. Dostupné z: <http://clfa.cz/index.php?textID=66>.

Česká leasingová a finanční asociace (2007-2014). *Zpráva o stavu a vývoji nebankovního leasingového, úvěrového a faktoringového trhu v ČR 2007-2014* [online]. ČLFA [cit. 2015-03-01]. Dostupné z: <http://clfa.cz/index.php?textID=65>.

Česká leasingová a finanční asociace (2015a). *ČLFA se představuje* [online]. ČLFA [cit. 2015-03-01]. Dostupné z: <http://clfa.cz/index.php?textID=1>.

Česká leasingová a finanční asociace (2015b). *Statistiky ČLFA (2007-2014)* [online]. ČLFA [cit. 2015-03-01]. Dostupné z: <http://clfa.cz/index.php?textID=64>.

Česká národní banka (2004). *Zpráva o finanční stabilitě 2004* [online]. ČNB [cit. 2015-02-06]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy_fs/fs_2004/FS_2004.pdf.

Česká národní banka (2005). *Zpráva o finanční stabilitě 2005* [online]. ČNB [cit. 2015-02-06]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy_fs/fs_2005/FS_2005.pdf.

Česká národní banka (2006). *Zpráva o finanční stabilitě 2006* [online]. ČNB [cit. 2015-02-06]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy_fs/fs_2006/FS_2006.pdf.

Česká národní banka (2007). *Zpráva o finanční stabilitě 2007* [online]. ČNB [cit. 2015-02-07]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy_fs/fs_2007/FS_2007.pdf.

Česká národní banka (2009). *Zpráva o finanční stabilitě 2008/2009* [online]. ČNB [cit. 2015-02-07]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy_fs/fs_2008-2009/FS_2008-2009.pdf.

Česká národní banka (2010). *Zpráva o finanční stabilitě 2009/2010* [online]. ČNB [cit. 2015-02-07]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy_fs/FS_2009-2010/FS_2009-2010.pdf.

Česká národní banka (2012). *Zpráva o finanční stabilitě 2011/2012* [online]. ČNB [cit. 2015-02-07]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy_fs/fs_2011-2012/fs_2011-2012.pdf.

Česká národní banka (2014). *Zpráva o finanční stabilitě 2013/2014* [online]. ČNB [cit. 2015-02-07]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy_fs/fs_2013-2014/fs_2013-2014.pdf.

Česká národní banka (2015a). *ARAD – Systém časových řad. Rezidenti – úvěry domácnostem* [online]. ČNB [cit. 2015-02-02]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.PARAMETRY_SESTAVY?p_sestuid=27368&p_strid=AABBAF&p_lang=CS.

Česká národní banka (2015b). *ARAD – Systém časových řad. Vklady podle časového hlediska* [online]. ČNB [cit. 2015-02-02]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.PARAMETRY_SESTAVY?p_sestuid=27368&p_strid=AABBAF&p_lang=CS.

Česká národní banka (2015c). *ARAD – Systém časových řad. Metodický list – Úvěry klientské* [online]. ČNB [cit. 2015-02-05]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/docs/ARADY/MET_LIST/tuvob_cs.pdf.

Česká národní banka (2015d). *ARAD – Systém časových řad. Klientské úvěry podle druhového hlediska* [online]. ČNB [cit. 2015-02-05]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.PARAMETRY_SESTAVY?p_sestuid=13300&p_strid=AABBAD&p_lang=CS.

Česká národní banka (2015e). *ARAD – Systém časových řad. Metodický list – ostatní finanční instituce* [online]. ČNB [cit. 2015-02-08]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/docs/ARADY/MET_LIST/zfa_cs.pdf.

Česká národní banka (2015f). *ARAD – Systém časových řad. Ostatní finanční instituce* [online]. ČNB [cit. 2015-02-08]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.PARAMETRY_SESTAVY?p_sestuid=1540&p_strid=AAD&p_lang=CS.

Česká národní banka (2015g). *Měnověpolitické nástroje* [online]. ČNB [cit. 2015-03-08]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/menova_politika/mp_nastroje/.

Česká národní banka (2015h). *ARAD – Systém časových řad. Oficiální úrokové sazby ČNB* [online]. ČNB [cit. 2015-03-08]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.PARAMETRY_SESTAVY?p_sestuid=158&p_strid=AEAA&p_lang=CS.

Česká národní banka (2015i). *ARAD – Systém časových řad. Úrokové sazby MFI – sektor obyvatelstvo* [online]. ČNB [cit. 2015-03-09]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.PARAMETRY_SESTAVY?p_sestuid=19522&p_strid=AAD&p_lang=CS.

Česká národní banka (2015j). *ARAD – Systém časových řad. Klientské úvěry se selháním* [online]. ČNB [cit. 2015-03-09]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.VYSTUP?p_period=12&p_sort=2&p_des=50&p_sestuid=22023&p_uka=22%2C23%2C24&p_strid=AABBAE&p_od=200201&p_do=201503&p_lang=CS&p_format=0&p_decsep=%2C.

Česká národní banka (2015k). *ARAD – Systém časových řad. Rezidenti – úvěry domácnostem* [online]. ČNB [cit. 2015-04-04]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.PARAMETRY_SESTAVY?p_sestuid=27369&p_strid=AABBAA&p_lang=CS.

Český statistický úřad (2015a). *Zaměstnanost a nezaměstnanost od roku 1993* [online]. ČSÚ [cit. 2015-03-05]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?voa=tabulka&cislatab=PRA1010CU&&kapitola_id=3.

Český statistický úřad (2015b). *Mzdy, náklady práce – časové řady* [online]. ČSÚ [cit. 2015-3-5]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/pmz_cr.

DUBSKÁ, Drahomíra. (2010). *České domácnosti dluží bilion* [online]. Praha: ČSÚ [cit. 2015-02-05]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/ckta120310.doc>.

DUBSKÁ, Drahomíra. (2013). *Domácnosti v ČR: příjmy, spotřeba, úspory a dluhy v letech 1993 až 2012* [online]. Praha: ČSÚ [cit. 2015-02-05]. Dostupné z: <http://www.socr.cz/file/2115/analiza-csu-domacnosti-v-cr---prijmy--spotreba--uspory-a-dluhy-1993-2012.pdf>.

Eurofound (2012). *Household debt advisory services in the European Union* [online]. Eurofound [cit. 2015-04-16]. Dostupné z: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2011/89/en/1/EF1189EN.pdf.

European Commission (2015). *European platform against poverty and social exclusion* [online]. European Commission [cit. 2015-04-16]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=961>.

Eurostat (2015a). *GDP and main components* [online]. Eurostat 2015 [cit. 2015-03-25]. Dostupné z: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.

Eurostat (2015b). *Gross domestic product at market prices* [online]. Eurostat 2015 [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tec00001&language=en>.

Eurostat (2015c). *Gross debt-to-income ratio of households* [online]. Eurostat [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tec00001&language=en>.

Eurostat (2015d). *Private sector debt, consolidated - % of GDP* [online]. Eurostat [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tipspd20>.

FISHER, Irving. *The theory of interest: as determined by impatience to spend income and opportunity to invest it* [online]. New York: Macmillan, 1930. [cit 2014-12-10]. Dostupné z: <http://oll.libertyfund.org/title/1416>.

International Monetary Fund (2012a). *Dealing with household debt* [online]. IMF, 2012 [cit 2015-04-15]. Dostupné z: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/pdf/c3.pdf>.

International Monetary Fund (2012b). *World Economic Outlook 2012 – Growth Resuming, Dangers Remains* [online]. IMF [cit 2015-04-15]. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/pdf/text.pdf>.

Narodowy Bank Polski (2015a). *Banking sector financial data* [online]. NBP [cit. 2015-03-25]. Dostupné z: <http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/statystyka/naleznosci/naleznosci.html>.

Narodowy Bank Polski (2015b). *Assets and liabilities of monetary financial institutions (monthly data)* [online]. NBP [cit. 2015-04-15]. Dostupné z: <http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/statystyka/zobowiazania.html>.

Magyar Nemzeti Bank (2015a). *The amount of consumer loans to households by type of loans* [online]. MNB [cit. 2015-03-25]. Dostupné z: http://english.mnb.hu/Statisztika/data-and-information/mnben_statisztikai_idosorok.

Magyar Nemzeti Bank (2015b). *Amount of housing loans by sector, original maturity and currency* [online]. MNB [cit. 2015-03-25]. Dostupné z: http://english.mnb.hu/Statisztika/data-and-information/mnben_statisztikai_idosorok.

Magyar Nemzeti Bank (2015c). *Composition of loans extended to the household sector* [online]. MNB [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: http://english.mnb.hu/Statisztika/data-and-information/mnben_statistikai_idosorok/iii-financial-stability-statistics/composition-of-loans-extended-to-the-household-sector.

Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky. *Hypoteční úvěry* [online]. MMRČR, 2014 [cit. 2014-12-15]. Dostupné z <http://www.mmr.cz/cs/Stavebni-rad-a-bytova-politika/Bytova-politika/Hypotecni-uvery>.

Ministerstvo vnitra České republiky. *Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel* [online]. MVČR, 2008 [cit. 2015-04-15]. Dostupné z: www.mvcr.cz/soubor/prevence-zadluzovani-pdf.aspx.

OECD (2015a). *National Accounts at a Glance 2014* [online]. OECD iLibrary [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/national-accounts-at-a-glance-2014/total-net-worth-of-households_na_glance-2014-25-en;jsessionid=tjdfjoen7cj.x-oecd-live-02.

OECD (2015b). *Household net worth* [online]. OECD [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: <https://data.oecd.org/hha/household-net-worth.htm#indicator-chart>.

PALATA, Luboš. *Miliony Poláků se bojí o střechu nad hlavou. Kvůli silnému franku* [online]. FINMAG, 2015 [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: <http://finmag.penize.cz/bydleni/296268-miliony-polaku-se-boji-o-strechu-nad-hlavou-kvuli-silnemu-franku>.

PAPUCSEK, Martin. *Maďarské dlužníky před silným frankem zachránila vláda* [online]. E15.cz, 2015 [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: <http://zpravy.e15.cz/byznys/finance-a-bankovnictvi/madarske-dluzniky-pred-silnym-frankem-zachranila-vlada-1155688>.

PETERKOVÁ, Jana a Radek JIRÁNEK. *Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel*. [online]. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2008. [cit 2014-12-14]. Dostupné z: <http://mvcr.cz/soubor/prevence-zadluzovani-pdf.aspx>.

Slovenská národní banka (2015a). *Úvery podľa krajov* [online]. SNB [cit. 2015-03-25]. Dostupné z: <http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/menova-a-bankova-statistika/statisticke-udaje-penaznych-financnych-institucii/uvery>.

Slovenská národní banka (2015b). *Menový prehľad (1993- 2008)* [online]. SNB [cit. 2015-04-04]. Dostupné z: http://www.nbs.sk/_img/Documents/_MenovyPrehľad/MP/2008/MP1208.PDF.

TAXLER, Jan. *Frank vystřelil ke hvězdám. Švýcarsko hází ručník do ringu* [online]. Peníze.cz, 2015 [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://www.penize.cz/kurzy-men/294696-frank-vystrelil-ke-hvezdam-svycarsko-hazi-rucnik-do-ringu>.

Visegrad Group (2015). *About the Visegrad Group* [online]. VG [cit. 2015-03-20]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/about>.

SEZNAM ZKRATEK

ČLFA	Česká leasingová a finanční asociace
ČNB	Česká národní banka
ČOI	Česká obchodní inspekce
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
EU	Evropská unie
Eurostat	Evropský statistický úřad
HDP	hrubý domácí produkt
IMF	Mezinárodní měnový fond
Kč	Koruna česká
mil.	milion
mld.	miliarda
MMRČR	Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky
MNB	Maďarská národní banka
MVČR	Ministerstvo vnitra České republiky
NBP	Polská národní banka
NBS	Švýcarská národní banka
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
RPSN	Roční procentní sazba nákladů
SkF	Sociální služby katolických žen
SNB	Slovenská národní banka
tis.	tisíce
V4	Visegrádská skupina

Prohlášení o využití výsledků diplomové práce

Prohlašuji, že

- jsem byl seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;

- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, diplomovou práci užít (§ 35 odst. 3);

- souhlasím s tím, že diplomová práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího diplomové práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;

- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;

- bylo sjednáno, že užít své dílo, diplomovou práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě 24. 4. 2015

.....
Bc. Lukáš Trulík